

zborník

Bratislavské právnické fórum 2023
PRÁVNÝ ŠTÁT V MEDZINÁRODNOM
PRÁVE A MEDZINÁRODNÉ PRÁVO
V PRÁVNOM ŠTÁTE

Bratislava legal forum 2023
RULE OF LAW IN INTERNATIONAL
LAW AND INTERNATIONAL LAW
IN THE RULE OF LAW

Ružička, Ťažká (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

zborník

Bratislavské právnické fórum 2023

právny štát v medzinárodnom práve a medzinárodné právo v právnom štáte

zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pod záštitou Alumni klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty
konanej 11. – 12. septembra 2023 v Bratislave

Bratislava legal forum 2023

rule of law in international law in the rule of law

collection of papers from the international scientific conference organised under the auspices of the Alumni club of Comenius University, Faculty of Law in Bratislava
on 11. – 12. september 2023

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

2023

Bratislavské právnické fórum 2023 : právny štát v medzinárodnom práve a medzinárodné právo v právnom štáte / Ondrej Ružička, Veronika Ťažká (zost.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023. 132 s. ISBN 978-80-7160-700-7.

© Autori

Zostavovatelia: Ondrej Ružička, Veronika Ťažká

Návrh obálky: Jozef Andraško

Všetky príspevky prešli dvojitém anonymným recenzným konaním.

1. vydanie

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

2023

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-700-7

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanie používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Obsah

Protection of environmental human rights at the European court of human rights	4
	Liudmyla Golovko
Povinnosť štátu poskytnúť diplomatickú ochranu?	14
	Ondrej Ružička
Ochrana environmentálnych noriem prostriedkami medzinárodného trestného práva	24
	Lukáš Mareček
Access to justice and the rule of law in the organization of American states	41
	Edyta Lis
Introduction to the World Trade Organisation (WTO) dispute settlement mechanism	54
	Orsolya Antal
Soft law ako rozhodné právo pre medzinárodné obchodné zmluvy	64
	Dominika Juck
Koncepcia vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia	73
	Juraj Jankuv
The right to a fair trial under the European Convention of Human Rights and the rule of law	100
	Bianca Mirabela Serb
Právnik v medzinárodnom práve a medzinárodné právo v právnikovi alebo medzinárodný právnik v centre právneho štátu	111
	Ján Svák

PROTECTION OF ENVIRONMENTAL HUMAN RIGHTS AT THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS¹

OCHRANA ENVIRONMENTALNÝCH ĽUDSKÝCH PRÁV NA EURÓPSKOM SÚDE PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Liudmyla Golovko²

Abstract: Within the framework of the Council of Europe, individuals have the opportunity to protect environmental rights at the European Court of Human Rights. The Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not contain a provision guaranteeing the right to a favorable environment. However, the number of cases related to harm caused to a person by the actions/inaction of authorities in this sphere, which are dealt with by the European Court of Human Rights, is constantly increasing. Often the court examines the matter and decides according to Article 8 of the Convention, according to which everyone has the right to respect for his private and family life, his home, and his correspondence. There is a close connection between environmental rights and the rights established in Article 8, because violations of human rights guaranteed by environmental legislation very often affect the private sphere of life. For a better understanding of how an individual can invoke the protection of his environmental rights at the European Court of Human Rights, the aim of the contribution is to analyze the court's key decisions in this area and identify the main aspects of the application of the Convention from the point of view of the protection of human environmental rights.

Key words: international environmental law, environmental human rights, case law of the European Court of Human Rights

Abstrakt: V medziach Rady Európy jednotlivci majú možnosť ochrany environmentálnych práv na Európskom súde pre ľudské práva. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd neobsahuje ustanovenie zaručujúce právo na priaznivé životné prostredie. Neustále však narastá počet

¹Príspevok bol financovaný z projektu 1/0713/23 Medzinárodná ochrana environmentálnych práv – quo vadis?

² Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

prípádov súvisiacich so škodou spôsobenou človeku konaním/nečinnosťou orgánov v tejto sfére, ktorými sa zaoberá Európsky súd pre ľudské práva. Často sud vec preskúmava a rozhoduje podľa článku 8 Dohovoru, podľa ktorého každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydli a korešpondencie. Medzi environmentálnymi právami a právami ustanovenými v článku 8 je úzka súvislosť, pretože porušovanie ľudských práv garantovaných environmentálnou legislatívou sa veľmi často dotýka súkromnej sféry života. Pre lepšie pochopenie ako môže jednotlivec dovolávať sa ochrany svojich environmentálnych práv na Európskom súde pre ľudské práva cieľom príspevku je analýza kľúčových rozhodnutí súdu v tejto oblasti a identifikovanie hlavných aspektov uplatňovania Dohovoru z hľadiska ochrany ľudských environmentálnych práv.

Kľúčové slová: medzinárodné právo životného prostredia, environmentálne ľudské práva, prax Európskeho sudu pre ľudské práva

Introduction

Within the framework of the Council of Europe, individuals have the option of protection of environmental rights at the European Court of Human Rights. The Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter Convention) does not contain a provision guaranteeing the right to a favorable environment. However, the number of cases related to harm caused to a person by the actions/inaction of authorities in this sphere, which are dealt with by the European Court of Human Rights (hereinafter ECHR), is constantly increasing. Most often the court examines the matter and decides according to Article 8 of the Convention, according to which everyone has the right to respect for his private and family life, home, and correspondence. There is a close connection between environmental rights and the rights established in Article 8, because violations of human rights guaranteed by environmental legislation very often affect the private sphere of life. For a better understanding of how an individual can invoke the protection of his environmental rights at the European Court of Human Rights, we will analyze the court's key decisions in this area.

The Impact of Poor Environmental Conditions on Human Rights

Deterioration of the environment in itself does not necessarily mean recognition of a violation of Article 8 of the Convention. The court has repeatedly confirmed this in its decisions. The decisive element that must be present in determining whether, under the circumstances of the case, environmental pollution has adversely affected one of the rights guaranteed by Article 8, is the existence of a harmful effect on the private

or family sphere of a person and it is not just a general deterioration of the environment.³

In the decision in the case of *Lopez Ostra v. Spain* (1994) ECHR noted "... that serious damage to the environment may affect a person's well-being and may deprive him of the enjoyment of his home in such a way as to damage his private and family life without seriously endangering the health of the person concerned"⁴. In this matter, the ECHR recognized the impact of the poor state of the environment on human rights. The case concerned the impact of the wastewater treatment plant on the environment and on the health of many residents who lived near it. The sewage treatment plant emitted fumes, persistent noise, and strong smells, which made the environment very unpleasant for the applicant's family and caused serious health problems for her and her relatives. In this context, she objected to the violation of her right to respect for her home⁵. The ECHR ruled that the defendant state failed to maintain a fair balance between the interest in the economic well-being of the city of Lorca – having a sewage treatment plant – and the applicant's effective exercise of the right to respect for her home and private and family life. Article 8 of the Convention was therefore violated⁶.

Severity Threshold

In the case "*Grimkovskaya v. Ukraine*" of 2011, the ECHR noted that if the case concerns environmental pollution, a violation of Article 8 of the Convention can only arise if the damage caused to the applicant is sufficiently serious.⁷ In this case, the applicant claimed that the operation of the main road, which was built in close proximity to her house, had caused considerable damage to her home, private and family life. This resulted in significant air pollution from exhaust fumes, coal dust and noise from the constant truck traffic, and the house became almost unlivable. In addition, this air pollution led to chronic diseases of the respiratory system of her family members. After a thorough examination of the circumstances of the case, the court recognized a violation of Article 8 of the Convention and obliged the state to compensate non-pecuniary damage in the amount of EUR 10,000.

The necessity of significant damage was also confirmed by the ECHR in the case of *Dubetska v. Ukraine*. The ECHR noted that no problem will arise if the claimed damage is negligible compared to the environmental risks inherent in any modern city. However, a legitimate claim under Article 8 may arise if the danger to the

³ Decision in the case of *Kirtatos v. Greck* (May 22, 2003, No. 41666/98). P. 52.

⁴ Decision in the case of *Lopez Ostra v. Spain* (December 9, 1994, No. 16798/90). P.51

⁵ *Ib.*, P. 47

⁶ *Ib.*, P. 58

⁷ Decision in the case of *Grimkovskaya v. Ukraine* (July 21, 2011, No. 38182/03). P. 59.

environment reaches a level of severity which results in a significant impairment of the applicant's ability to enjoy their home, private or family life. The assessment of this minimum level is relative and depends on all the circumstances of the case, such as the intensity and duration of the harassment and its physical or mental effects on the individual's health or quality of life.⁸

The ECHR noted that although there is no doubt that industrial pollution can generally negatively affect public health and impair the quality of life of an individual, it is often impossible to quantify its effects in each individual case. For example, when it comes to health damage, it is difficult to distinguish the influence of environmental risks from the influence of other relevant factors such as age, occupation, or personal lifestyle. "Quality of life" is a subjective characteristic that can hardly be precisely defined. Considering the difficulties associated with proof, the ECHR takes into account the findings of national courts and other authorities when determining the facts of the case. For example, it can use national legal provisions determining dangerous levels of pollution and environmental studies initiated by the authorities as a basis for the analysis. The ECHR pays special attention to individual decisions of the authorities regarding the specific situation of the complainant, such as the obligation to withdraw the polluter's operating license or to relocate a resident from a polluted area. However, the ECHR cannot entirely rely on the decisions of national authorities, especially when they are clearly inconsistent or contradict each other. In such a situation, the ECHR must assess the evidence as a whole. Other sources of evidence for assessment are, for example, medical certificates as well as relevant reports, statements, or studies of private individuals.⁹

Degree of Discretion

In "*Hatton and others v. the United Kingdom*", the ECHR analyzed the limits of the state's discretion. The case concerned noise nuisance near London's Heathrow Airport and, in particular, the adequacy of studies carried out by state authorities prior to the introduction of a new system of noise quotas. The issue was whether the authorities exceeded their discretion in introducing a more permissive regime for night flights. It is clear that in this case the noise disturbance was not caused by the state or state authorities, but came from the activities of a private legal entity. On the other hand, the responsibility of the state in cases of environmental protection can also result from the non-regulation of private economic activity in a way that ensures proper respect for the rights enshrined in Article 8 of the Convention. In the view of the ECHR, the main question is whether the implementation of the 1993

⁸ Decision in the case of *Dubetska and others v. Ukraine*. (February 10, 2011 No. 30499/03). P.105

⁹ *Ib.*, P.106-107

policy on night flights at Heathrow Airport struck a fair balance between the interests of individuals (affected by night noise) and the interests of society.¹⁰

The ECHR noted that a wide discretion must be given to the State, and it is not for the ECHR to assess what the best policy might be in a particular area, namely the regulation of excessive aircraft noise and the remedies to be provided to the individual under the domestic legal system. The ECHR continued that "this is an area where the Contracting States are to be recognized as enjoying a wide margin of appreciation".¹¹

Governmental research indicating that economic interests favor the preservation of the full spectrum of air services; the fact that the complainants had other possible ways to avoid the negative consequences of the noise generated by the aircraft; sociological research in 1992, which showed that only 2-3 % of people complained of poor sleep due to noise from night flights, and the fact that the complainants had the opportunity to change their residence without financial loss, were important factors in assessing the situation as a whole. The Court did not recognize the circumstances alleged by the applicants as a violation of the right to private life in accordance with the Convention and ruled that the state authorities did not exceed the limits of their discretion in creating a fair balance between the general interest of the society and the needs of individuals. Therefore, there was no violation of Article 8.

Positive Obligations of States

Art. 2 and 8 of the Convention not only ensures the protection of a private person against the interference of the state in his private and family life, housing, and correspondence, but at the same time it also establishes the obligation to take certain positive measures to ensure these rights. This opinion was expressed by the court in *Öneryıldız v. Turkey*. In this case two Turkish nationals filed a complaint against the Republic of Turkey under Article 34 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Referring to Articles 2, 8 and 13 of the Convention and Article 1 of Protocol No. 1 the applicants alleged that the national authorities were responsible for the death of their close relatives and the destruction of their property as a result of a methane explosion at a municipal landfill in Istanbul. The Turkish authorities at several levels knew that there was a real and imminent risk to a number of persons living near the municipal landfill. Consequently, they had a positive obligation under Article 2 of the Convention to take such preventive measures as are necessary to protect these persons. The ECHR unanimously ruled that there had been a violation of Article 2 of the Convention for the Protection of

¹⁰ Decision in the case of *Hatton and others v. the United Kingdom*. (July 8, 2003. No. 36022/97). P. 119

¹¹ *Ib.*, P.100

Human Rights and Fundamental Freedoms due to the lack of appropriate measures to prevent the accidental death of the applicant's nine close relatives.

According to the ECHR, the positive obligation to take all appropriate steps to protect life for the purposes of Article 2 includes, above all, the primary obligation of the state to establish a legislative and administrative framework designed to ensure the effective prevention of violations of the right to life. This obligation undoubtedly applies to the specific context of dangerous activities, where, in addition, special emphasis must be placed on regulations adapted to the particularities of the activity in question, especially with regard to the level of possible threat to human lives. They must govern authorization, establishment, operation, security, and supervision of activities and must oblige all concerned to take practical measures to ensure the effective protection of citizens whose lives may be threatened by inherent risks. In any case, the relevant regulations must establish appropriate procedures, considering the technical aspects of the activity concerned, to identify deficiencies in the relevant processes and any errors committed by those responsible at different levels. Among the preventive measures, special emphasis should be placed on the public's right to information.¹² Law enforcement also belongs to the positive obligations of the state.

In the case of *Dzemyuk v. Ukraine*, the applicant claimed that his rights had been violated because a cemetery had been built near his house, rendering the groundwater unfit for human consumption and domestic use, as well as for irrigation. It was mainly about the fact that the local self-government authorities chose a place for the construction of the cemetery in violation of the existing standards of environmental law (only 38 meters from the applicant's house, in violation of domestic regulations).¹³

The ECHR stated that its role in such a situation is to assess whether the state has taken all reasonable measures to ensure the protection of the applicant's rights under Article 8 of the Convention. In such an assessment, factors including compliance with domestic environmental regulations and court decisions must be analyzed in the context of the case at hand. In particular, where there are domestic environmental regulations, a breach of Article 8 may be found in the event of non-compliance with such regulations. In addition, the ECHR stated that the principles applicable to the assessment of State responsibility under Article 8 of the Convention in environmental cases are generally similar, regardless of whether the case is to be analyzed in terms of the State's positive obligation to take reasonable and appropriate measures to ensure the rights of complainants according to Article 8 par. 1 of the Convention or in the sense of intervention by a public authority, which must

¹² *Ib.*, P.89-90

¹³ Decision in the case of *Öneryıldız v. Turkey* (November 30, 2004, No. 48939/99). P. 69-71.

be justified in accordance with Article 8 par. 2. In addition, the procedural safeguards available to the complainant under Article 8 become ineffective and the State may be held liable under the Convention if a judicial decision prescribing certain conduct by the authorities in environmental matters is ignored by the authorities or remains unimplemented for a long period.¹⁴

The ECHR noted that the location and use of the cemetery was illegal in several ways: environmental regulations were violated; the conclusions of the environmental authorities were not taken into account; final and binding court decisions were never made, and the health and environmental hazards associated with water pollution were not considered. Therefore, the ECHR concluded that the interference with the applicant's right to respect for his home and private and family life was not in accordance with the law in the sense of Article 8 of the Convention. In this case, therefore, there was a violation of this provision.¹⁵

Procedural Environmental Rights

The practice of the ECHR shows that failure to provide information on environmental risks may also violate the right to privacy.¹⁶ For the first time, the ECHR expressed such an opinion in the case of *Guerra and others v. Italy*. The case concerned the failure to provide information to the local population about risk factors and how to proceed in the event of an accident at a chemical factory located near their residence. The factory's activity was classified as high-risk in accordance with the criteria established in the presidential decree on the dangers of major accidents in certain industrial activities that are dangerous for the environment and the well-being of the local population. During the production cycle, the factory released a large amount of flammable gases and other toxic substances, including arsenic oxide. In addition, in 1976, after an explosion at the factory, 150 people had to be hospitalized for acute arsenic poisoning.¹⁷ The ECHR decided that the authorities violated Article 8 of the Convention by failing to inform the public about the risks and how to proceed in the event of an accident related to the operation of the factory. The ECHR awarded the plaintiffs monetary compensation for non-property damage. It follows from this court decision that in certain cases the right to information about the environment includes the obligation to inform the affected public, and not only that there must be a procedure for obtaining information on request. This stricter wording makes sense

¹⁴ Decision in the case of *Dzemyuk v. Ukraine* (September 4, 2014, No. 42488/02). P. 88 and 89.

¹⁵ *Ib.*, P.92

¹⁶ JANKUV, J.: *Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky*. 1. vydanie. Praha: Leges, 2018, 200 s. ISBN 978-80-7502-309-4.

¹⁷ Decision in the case of *Guerra and others v. Italy* (of February 19, 1998, No. 116/1996/735/932). P. 57.

where there is an immediate and serious threat to life or health: simply leaving information about such risks to those who may suffer themselves would in no way fulfill the state's duty to protect its citizens.¹⁸

In *Budanov and others v. Russia*, the ECHR confirmed the positive obligation of the state to provide public information about environmental risks in the event of natural disasters and floods. It also recognized that, in the context of dangerous activities, the scope of positive obligations under Articles 2 and 8 of the Convention are largely overlapped.¹⁹

In *Taskin and others v. Turkey*, the ECHR points out the important procedural steps that must be taken to ensure a balance between economic and environmental aspects. If the state has to decide on complex issues of environmental and economic policy, the decision-making process must first of all include appropriate surveys and studies, so that it is possible to foresee and evaluate in advance the effects of those activities that could damage the environment and violate the rights of individuals and allow a fair balance to be reached between the various conflicting interests involved. The importance of public access to the conclusions of such studies and to information that would enable the public to assess the danger to which they are exposed is unquestionable. Finally, data subjects must also be able to appeal to a court of law against any decision, action, or omission if they believe that their interests or comments have not been given sufficient weight in the decision-making process.²⁰

Climate Change Litigation

Several cases concerning climate change have been filed before the ECHR, of which nine remain pending as of February 2023.²¹ The first such case (*Association of Senior Women for the Protection of Climate and Others v. Switzerland*, No. 53600/20) began on March 29, 2023 concerned the health effects of extreme heat caused by climate change (the case *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and others v. Switzerland*). The applicants claim that the defendant state failed to fulfill its positive obligations to effectively protect life (Article 2) and to ensure respect for their private and family life, including the home (Article 8) due to the fact that the state has not

¹⁸ BOYLE, Alan. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. In: *Fordham Environmental Law Review*, 2006. Volume 18, Number 3. P. 470-511. P. 492

¹⁹ Decision in the case of *Budanov and others v. Russia* (March 20, 2008, Nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02). P. 133

²⁰ Decision in the case of *Taskin and others v. Turkey* (10 November 2004, No. 46117/99). P. 119

²¹ Factsheet – Climate change. 2023. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_climate_change_eng#:~:text=There%20are%20currently%20three%20cases,the%20Court%20on%20this%20issue.&text=On%2011%20January%202023%20the,Duarte%20Agostinho%20and%20Others%20v

adopted appropriate legislation and has not introduced adequate and sufficient measures to achieve the goals of combating climate change. They also claim the violation of Article 6 of the Convention because domestic courts did not properly respond to their requests and issued arbitrary decisions affecting their rights, in particular completely dismissing their specific situations of vulnerability in relation to heat waves.

Another example is the case based on the claim of D. Carême (*Carême v. France*), a member of the European Parliament from the French Green party, who questions France's refusal to take more radical measures to combat climate change processes. Thus, for the first time, the ECHR will deal with the question of whether non-implementation of national legislation, treaties and political documents on climate policy may violate human rights enshrined in the Convention. The cases were transferred to the Grand Chamber of the ECHR. This is evidence of their importance, as Grand Chamber only deals with cases that raise serious questions about the interpretation of the Convention.

Conclusions

It is difficult to predict what the ECHR's decision will be in cases in which states has taken insufficient steps to prevent climate change. It is likely that it will not recognize the violation of the rights contained in the Convention, but it can oblige the states to fulfill the obligations in the sphere of climate change prevention. In any case, the situation is not hopeless. The ECHR has already recognized in the past that damage to the environment caused by the fault of the state can lead to a violation of the state's obligations in the area of protection the life and health of citizens. At the level of national courts, there have already been cases when courts made a decision in favor of the citizens when considering climate complaints. Such an approach is not excluded in the case of the ECHR.

Bibliography:

1. BOYLE, Alan. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessmnt. In: *Fordham Environmental Law Review*, 2006. Volume 18, Number 3. P. 470-511.
2. Decision in the case of *Budanova and others v. Russia* (March 20, 2008, Nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02).
3. Decision in the case of *Dubetska and others v. Ukraine*. (February 10, 2011, No. 30499/03).
4. Decision in the case of *Dzemyuk v. Ukraine* (September 4, 2014, No. 42488/02).
5. Decision in the case of *Grimkovskaya v. Ukraine* (21 July 2011, No. 38182/03).

6. Decision in the case of Guerra and others v. Italy (of February 19, 1998, No. 116/1996/735/932).
7. Decision in the case of Hatton and others v. the United Kingdom. (8. July 2003 No. 36022/97).
8. Decision in the case of Kirtatos v. Greck (May 22, 2003, No. 41666/98).
9. Decision in the case of Lopez Ostra v. Spain (December 9, 1994, No. 16798/90).
10. Decision in the case of Öneriyıldız v. Turkey (November 30, 2004, No. 48939/99).
11. Decision in the case of Taskin and others v. Turkey (November 10, 2004, No. 46117/99).
12. Factsheet – Climate change. 2023. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_climate_change_eng#:~:text=There%20are%20currently%20three%20cases,the%20Court%20on%20this%20issue.&text=On%2011%20January%202023%20the,Duarte%20Agostinho%20and%20Others%20v
13. JANKUV, J.: Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky. 1. vydanie. Praha: Leges, 2018, 200 s. ISBN 978-80-7502-309-4.

Contact information

doc. Mgr. Liudmyla Golovko, PhD.
liudmyla.golovko@flaw.uniba.sk
Comenius University, Faculty of Law
Department of International Law and International Relations

POVINNOSŤ ŠTÁTU POSKYTNÚŤ DIPLOMATICKÚ OCHRANU?¹

OBLIGATION OF THE STATE TO PROVIDE DIPLOMATIC PROTECTION?

Ondrej Ružička²

Abstrakt Diplomacia ochrana predstavuje špecifický inštitút medzinárodného práva umožňujúci štátom prevziať nároky svojich štátnych príslušníkov. Niektoré porušenia medzinárodného práva sú konfrontované použitím protiopatrení, dokonca sa môžeme stretnúť aj s povinnosťou zakročiť proti porušovateľovi. Preto nastáva otázka, či môžu existovať prípady kedy by poskytnutie diplomatickej ochrany nemalo byť len právom štátov, ale povinnosťou. V tomto príspevku sa pokúsime priblížiť možnosť obligatórneho poskytnutia diplomatickej ochrany. Argumenty pre a proti nahliadaniu k tomuto inštitútu nielen ako fakultatívneho inštitútu, ale aj ako potencionálnej povinnosti štátu poskytnúť takú to ochranu štátnemu príslušníkovi. Základné ideové východiská hypotéz vychádzajú z princípu zákazu denegatio iustitiae a rovnako tak existencie environmentálnych práv, resp. práv erga omnes.

Kľúčové slová: diplomatická ochrana, zákaz denegatio iustitiae, environmentálne práva

Abstract: Diplomatic protection is a specific institute of international law that allows states to take over the claims of their nationals. Some violations of international law are confronted with the use of countermeasures, and we may even encounter the obligation to take action against the violator. The question therefore arises whether there may be cases where the provision of

¹ Príspevok bol financovaný z projektu 1/0713/23 Medzinárodná ochrana environmentálnych práv – quo vadis?

² Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov

diplomatic protection should not only be a right of States, but an obligation. In this paper we will try to approach the possibility of obligatory provision of diplomatic protection. Arguments for and against viewing it not only as an optional institute, but also as a potential obligation of a state to provide such protection to a national. The basic ideological foundations of the hypotheses are based on the principle of the prohibition of denegation iustitiae, as well as the existence of environmental rights or rights of erga omnes character.

Key words: diplomatic protection, denegatio iustitiae principle, environmental rights,

*„Quiconque maltraite un Citoyen offense indirectement l'Etat, qui doit prote'ger ce Citoyen"
Emer de Vattel³*

Takýmto úvodným citátom by som predložil základnú premisu tohto článku, zamyslenie sa nad potencialitou obligatórnosti inštitútu diplomatickej ochrany ako nie len nástroja v podobe oprávnenia štátu, ale skôr ako na inštitút ktorý môže byť chápaný v rozmere povinnosti, resp. obligácie štátu. V rámci rozoberanej matérie sa pokúsim formulovať argumenty v prospech takéhoto vnímania.

Všeobecne o diplomatickej ochrane

Diplomatická ochrana predstavuje inštitút medzinárodného práva ktorý napriek použitým výrazom nemá nevyhnutný súvis s úpravou diplomatických stykov v zmysle Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch. Ale obdobne ako úprava diplomatických stykov má obdobne dlhú históriu využívania. Samozrejmyými a najviac exponovanými príkladmi sú najmä prípady využitia tohto inštitútu vo forme vedenia konania pred medzinárodnými súdnymi orgánmi teda Medzinárodným súdnym dvorom alebo jeho predchodcom Stálym dvorom Medzinárodnej spravodlivosti. Avšak tento inštitút predchádzal systému stálych orgánov súdneho charakteru. Príkladom možno uviesť napríklad

³ VATTEL, Emer: Le droit de gens, 1758. Washington DC, Carnegie Institution, 1916, par. 7, s. 299, preklad autora „Kto zle zaobchádza s občanom, nepriamo uráža štát, ktorý musí chrániť tohto občana“

arbitráž v prípade sporu Venezuely a Francúzska, kde Francúzsko zastupovalo záujmy svojich firiem v prípade koncesíí.⁴

V priebehu 20. storočia bola významná časť teórie a praxe zaoberajúca sa diplomatickou ochranou rozobratá práve judikatúrou Medzinárodného súdneho dvora. V krátkosti jednotlivé prípady rozoberiem. Prvým príkladom je prípad Mavrommatis.⁵ Išlo podobne ako v prípade koncesíí francúzskych firiem. Tu súd popísal základný ideový mechanizmus diplomatickej ochrany a to presun nároku z fyzickej osoby na štát príslušnosti osoby. Diplomatická ochrana predstavuje právo štátu zabezpečiť ako zástupca svojich občanov, rešpektovanie pravidiel medzinárodného práva, pokiaľ náprava inými spôsobmi nebola dosiahnutá. Teda identifikoval presah súkromnoprávneho vzťahu na medzinárodnú úroveň, resp. jeho zmedzinárodnenie, čo Stály súdny dvor považoval za bežne sa vyskytujúci sa fenomén v oblasti medzinárodného práva. V tomto konkrétnom prípade pravidlá medzinárodného práva vyplývali jednak z Mandátnej zmluvy Britského kráľovstva a XII. Protokolu Lousanskej zmluvy z roku 1923, riešiacu usporiadanie Turecka resp. bývalej Osmanskej ríše. Predmetný protokol upravoval otázky koncesíí rôznych pováh, ktoré v prípade, že boli uzavreté medzi Osmanskými alebo lokálnymi autoritami a štátnymi príslušníkmi iných zmluvných strán pred 29. októbrom 1914, majú byť zachované v platnosti. Spor teda vznikol na základe tvrdeného porušenia medzinárodného práva ktoré malo byť zo strany Británie dodržané. Samotný akt uplatnenia nároku je v podstate subrogáciou nároku súkromnej povahy do oblasti medzinárodného práva, a teda cieľom je dosiahnutie dodržania medzinárodnoprávneho záväzku.⁶

⁴ Bližšie pozri Komisiu zmiešaných nárokov Francúzska a Venezuely dostupné na: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_X/9-355.pdf

⁵ Prípád Mavrommatis dostupné na: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf

⁶ Slovaní súdu: „...a State is in reality asserting its own rights - its right to ensure, in the person of its subjects, respect for the rules of international law.“ „...štát v skutočnosti presadzuje svoje vlastné práva - svoje právo zabezpečiť, v mene tých podriadených jeho jurisdikcií, rešpektovanie pravidiel medzinárodného práva.“ (preklad autora) Mavrommatis case s. 12 dostupné na: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf

Rozvoj a potreba kodifikácie vyústila do vytvorenia Návrhu článkov o diplomatickej ochrane. Prvotným ustanovením ktorý je dôležitým pri nazeraní na inštitút diplomatickej ochrany je fakt, že ide o právo štátu na výkon diplomatickej ochrany. Samotný dokument návrhu operuje ešte s ďalšími podmienkami využiť toto právo. Medzi základné podmienky patrí potreba neplnenia nepretržitého občianstva.⁷ Rovnako tak operuje s ochranou bezdomovcov, teda osôb bez štátnej príslušnosti.⁸

Druhou stranou mince je zas materiálny obsah takejto ochrany. Čo je myslené pod materiálnym obsahom tohto práva resp. ochrany je v podstate ochrana ľudských práv fyzickej alebo právnickej osoby. Natíska sa otázka, či nie je v dnešnom systéme medzinárodnej ochrany ľudských práv takýto spôsob ochrany prekonaným inštitútom. Po druhej svetovej vojne sa vytvorili viaceré inštitúty ochrany ľudských práv na univerzálnej aj regionálnej úrovni. Tohto aspektu sa značne dotýka práve druhý prípad ktorý spomeniem a to Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)⁹, ktorý sa dotýkal ľudskoprávnej roviny ochrany nakoľko vychádzal z nárokov založených na porušení Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a Africkej charty ľudských práv. Napriek tomu by som však nepovažoval diplomatickú ochranu ako redundantný inštitút. Diplomatická ochrana predstavuje použitie prostriedkov štátom ako subjektom medzinárodného práva s plnými právomocami, rovnako tak si treba uvedomiť nie vždy dostatočnú efektivitu ľudskoprávnej ochrany zabezpečenej či už univerzálnym alebo regionálnym aparátom, nehovoriac o ich zahltenosti žiadosťami resp. podaniami zo strany fyzických a právnických osôb. Preto niektorí autori skôr preferujú koexistenciu týchto dvoch inštitútov medzinárodného práva.¹⁰

⁷ čl. 5 Návrhu článkov o diplomatickej ochrane, odsek 2 upravuje výnimku z tohto pravidla.

⁸ Návrh článkov o diplomatickej ochrane dostupný na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_8_2006.pdf

⁹ Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora Ahmadou Sadio Diallo dostupný na: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/103/103-20101130-JUD-01-00-EN.pdf>

¹⁰ HEEPS, Alexander. Diplomatic Protection and Human Rights: Quo Vadis? In: The King's Student Law Review, Vol. 8, No. 2 (2017), s. 11-14 dostupné na: <https://blogs.kcl.ac.uk/kslr/wp-content/blogs.dir/86/files/2017/12/1-Alexander-Heeps.pdf>

Má úvaha o diplomatickej ochrane ako povinnosti oporu v systéme medzinárodného práva? Myslím si, že áno. Ako podporný argument v mojich úvahách by som využil prípad zmeny nazerania sa na ochranu akcionárov, prípad Barcelona Traction oddelil v obiter dictum ochranu firmy a akcionárov, odmietol ochranu akcionárov ako takých avšak už spomenutý Návrh článkov o Diplomatickej ochrane operuje v čl. 11 a 12. s možnosťou prevzatia nároku akcionárov na štát ich štátnej príslušnosti. Síce prípad Diallo nevedol k úspešnému dovolaniu sa ochrany práv spojených so spoločníckym statusom vo vzťahu k firme, existujú prípady kedy bola na medzinárodnej úrovni poskytnutá ochrana akcionárom, resp. osobám účastným na majetkovom základe právnických firiem. Teda týmto je preukázaná flexibilita a evolučný potenciál tohto inštitútu. Druhým podporným argumentom je jeden z podstatných princípov právneho štátu zákaz denegatio iustitiae. Jeho skoršie vyjadrenie v súvislosti s diplomatickou ochranou by sme mohli identifikovať v samostatnom stanovisku sudcu Fitzmauric v prípade Barcelona Traction. Nastolil tu hypotetickú situáciu, čo v prípade, že štát inkorporácie firmy bude aj štátom ktorý sám poruší medzinárodné záväzky schopné za iných okolností umožniť inštitút diplomatickej ochrany, čo by v zmysle záverov Barcelona Traction mohlo viesť k vylúčeniu akéhokoľvek štátu od potencionálnej ochrany akcionárov.¹¹ Preto aj komisia v úprave článkov o diplomatickej ochrane zahrnula aj možnosti ochrany akcionárov. Síce problém denegation iustitiae by sme mohli delegovať len na problém vnútroštátneho práva, avšak aj medzinárodné právo operuje s týmto zákazom, a to aj v súvislosti s diplomatickou ochranou.¹² Avšak samotná diplomatická ochrana predstavuje spôsob dosiahnutia spravodlivosti, a to urovnanie porušenia medzinárodného záväzku na strane jednej a uspokojenie nárokov fyzickej/právnickej osoby.

Ochrana environmentálnych práv

Osobitnou kapitolou je v rámci tejto state mojich úvah je okruh environmentálnych práv. V rámci tejto oblasti som toho názoru, že by

¹¹ Bližšie pozri Odlišné stanovisko sudcu Fitzmaurica dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-04-EN.pdf>

¹² PAULSSON, Jan: Denial of Justice in International Law. Cambridge University Press, 2005, s. 207

vnímanie diplomatickej ochrany ako povinnosti mohlo priniesť zlepšenie alebo minimálne posun v oblasti ochrany prírody na medzinárodnej úrovni. Ak zoberieme do úvahy nasledovné fakty. Globalizovaný svet spôsobuje, že zásahy do prírody akéhokoľvek charakteru predstavujú záťaž pre celé ľudstvo a teda aj pre celú medzinárodnú komunitu subjektov medzinárodného práva. Predmetné je reflektované najmä v chápaní určitých oblastí ako oblastí medzinárodného významu. Z určitosťou možno povedať, že niektoré zásahy štátu majú tak povediac globálne pôsobenie alebo vedú do veľkej miery ovplyvniť ráz a charakter životného prostredia. Príkladom možno uviesť situáciu v oblasti Aralského jazera¹³ alebo síce stále vnútroštátnu záležitosť stavbu obrovskej čínskej priehrady Three gorges dam/Priehradu troch roklín najväčšej vodnej elektrárne sveta. Takéto obrovské zásahy nepredstavujú už len otázku vnútroštátneho charakteru. Častokrát môžu spôsobujú zásahy aj v rámci cezhraničných režimov, rovnako tak ovplyvňujú situáciu viacerých komunit a obyvateľstva štátov mimo samotný štát vplývajúci na ekológiu oblasti. Možnosť ovplyvniť otázku ochrany environmentálnych práv by predstavovala diplomatická ochrana v oblastiach upravených špecifickými medzinárodnými zmluvami. Je pravda, že oblasť environmentálnych práv sa kryštalizuje aj v oblasti ľudskoprávných katalógov, ale tu dochádza skôr k rozširovaniu už existujúcich práv, resp. ich aplikáciou na fenomény spočívajúce v ekologických výzvach dnešného sveta. Základnou premisou použitia diplomatickej ochrany by bola naviazanosť na špecifické medzinárodné zmluvy v oblasti ochrany životného prostredia a druhým podkladom zas špecifický nárok vyplývajúci napríklad z ujmy spôsobenej štátnemu príslušníkovi/právnickej osobe inej štátnosti. Povinnosť v poskytnutí ochrany by mohla byť teoreticky podložená erga omnes charakterom určitých noriem nachádzajúcich sa v predmetných medzinárodných zmluvách.¹⁴ Problematickou by sa mohol predstavovať charakter ujmy

¹³ Bližšie pozri napríklad NAJIBULLAH, Loodin. Aral Sea: an environmental disaster in twentieth century in Central Asia. In: Model. Earth Syst. Environ. 6, s. 2495–2503 (2020). dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40808-020-00837-3>

¹⁴ Zmieniť sa dá napríklad niektoré záväzky vyplývajúce z Dohovoru o morskom práve, kde aj Komisia OSN pre medzinárodné právo konštatuje v komentári k Návrhom záverov o identifikácii imperatívnych noriem nasledovne konkrétne k záveru č. 17: „*The International Tribunal for the Law of the Sea determined that the obligations of States parties relating to preservation of the environment of the high seas and the deep seabed under the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea had an erga omnes*

a spôsob jej dokazovania, prípadne existencia iných mechanizmov predpokladaných tou ktorou medzinárodnou zmluvou. Diplomacia ochrana však predstavuje dostatočne flexibilný inštitút schopný reflektovať aj takéto kategórie problémov, čo je v prípade čisto ľudskoprávneho systému komplikovanejšie najmä čo do formulovania a interpretácie jednotlivých práv v rámci toho ktorého katalógu ľudských práv.

Záver

Z vyššie uvedených premís s ktorých som vychádzal, nie je nezlučiteľné s medzinárodným právom a konkrétne normami obyčajového práva týkajúceho sa diplomatickej ochrany idea povinnosti štátu poskytnúť diplomatickú ochranu. Samotná existencia ľudskoprávnych mechanizmov nevyučuje využitie inštitútov diplomatickej ochrany ktorých charakter je obmedzený len zásadou mierového riešenia sporov a s ňou spätou praxou. Nepochybnou výhodou oproti nazvem to bežným ľudskoprávnym inštitútom je charakter vzneseného nároku, už to nie je jednotlivec ako nositeľ oprávnení na medzinárodnej úrovni, ale štát ako subjekt s plnou medzinárodnoprávnou subjektivitou. Čo má pochopiteľne nepochybné inú váhu, rovnako tak v sebe zahŕňa aj značne širšie pomezie prostriedkov na dosiahnutie kýženého výsledku a koniec koncov uspokojenia nároku. Osobitne stojí za úvahu aj načrtnutá ochrana environmentálnych práv, nakoľko aj táto oblasť má do určitej miery erga omnes charakter, nie je nevyhnutne spätá s univerzálnymi/regionálnymi systémami ochrany ľudských práv. Rovnako tak idea povinnosti poskytnúť diplomatickú ochranu môže byť podporená konceptom zákazu *denegatio iustitiae*, samozrejme v prípade úvahy nad takýmto spôsobom dosiahnutia nápravy je nutné dbať na zreteľ všeobecným podmienkam uplatnenia diplomatickej ochrany. Samotné porušenie medzinárodného záväzku by mohlo byť rovnako ako aj v prípade iných zodpovednostných vzťahov viazané (napríklad humanitárne právo a koncept hrubých porušení jeho noriem- daj do poznámky pod čiarou) na závažnosť porušenia.¹⁵ V rámci tohto zamyslenia je však potrebné

character.", teda niektoré záväzky majú erga omne charakter a nachádzajú sa v oblasti ochrany životného prostredia. Dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_14_2022.pdf (s. 66)

¹⁵ Čl. 19 Návrhu článkov o Diplomatickej ochrane sám odporúča v prípade zjavných porušení medzinárodného práva.

dôsledne oddeliť ideu kolektívnych zásahov ako sa prejavujú v oblasti erga omnes noriem, resp. domnelých erga omnes záväzkov¹⁶ a zodpovednostných vzťahov. Avšak obdobný princíp v prípade otázky ingerencie princípov spojených s ideou ľudských práv alebo princípom neškodenia v oblasti ochrany prírody, môže byť vnímaný ako argument v prospech diplomatickej ochrany ako povinnosti, nie len ako práva štátu. Najmä ak zoberieme do úvahy, že nie všetky ľudskoprávne dokumenty obsahujú ochranu environmentálnych práv v explicitnej forme, tie sú práve súčasťou zväčša iných medzinárodných zmlúv.¹⁷ Práve flexibilný charakter by umožňoval diplomatickej ochrane získať prevalenciu oproti typickým ľudskoprávnym prostriedkom, ktoré sú obmedzené len na výklad špecifickým medzinárodných zmlúv, zatiaľ čo diplomatická ochrana umožňuje pokrytie širšej množiny medzinárodných záväzkov vrátane oblasti ekológie. Treba mať na pamäti však možnú existenciu iných zmluvných mechanizmov odlišných od ľudskoprávných súdnych inšancií medzinárodného charakteru alebo oblasti diplomatickej ochrany založenej na obyčajovom práve, ktoré však majú charakter nároku alebo oprávnenia ako obligácie.¹⁸

Otázne samozrejme zostáva spôsob vymoženia takejto povinnosti poskytnúť diplomatickú ochranu. Zrejme na tento problém existuje odpoveď v tom ktorom vnútroštátnom poriadku, prípade v ľudskoprávnej ochrane aj keď v tomto prípade by vlastne popri pôvodnom nároku fyzickej alebo právnickej osoby spôsobenom porušením medzinárodného vystupoval ešte ďalší osobitný nárok na poskytnutie diplomatickej ochrane. Vrátiac sa na začiatok tohto príspevku minimálne z teoretického hľadiska, teória 18. storočia, teda počiatky medzinárodného práva predpokladali aspoň v náznakoch existenciu takejto povinnosti. Napriek úvahám o systémovej kompatibilite takéhoto vnímania tohto inštitútu, som skôr skeptický v reálnom uplatnení vo

¹⁶ Ako napríklad sankčné mechanizmy rozdielne od rezolúcií BR OSN v prípade porušení ľudských práv alebo tie nachádzajúce sa v špecifických zmluvných záväzkov napríklad humanitárneho práva.

¹⁷ Napríklad Bazilejský dohovor o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaním dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/oblasti/odpady-a-obaly/medzinarodne-dohovory/1-OOH_bazilej.pdf

¹⁸ Pozri napríklad SACHARIEW, Kamen: States' entitlement to take action to enforce international humanitarian law, s. 177-195, dostupné na: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/Soo20860400073058a.pdf>

forme povinnosti štátu. Som však názoru, že diplomatická ochrana môže stále ponúknuť spôsob ako posunúť medzinárodné právo v jeho stále prebiehajúcej evolúcií, najmä v oblasti environmentálnych práv a celkovej ochrany prírody. Určite tu budú figurovať dva subjekty, štáty ako nositelia mechanizmov diplomatickej ochrany v pravom slova zmysle a jednotlivci/právnické osoby, ktoré pôsobením na vnútroštátne mechanizmy môžu ovplyvniť ďalšiu podobu diplomatickej ochrany do budúcnosti.

Zoznam použitej literatúry:

1. Dohovor o morskom práve dostupný na: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/uncl_05_e.pdf
2. HEEPS, Alexander. Diplomatic Protection and Human Rights: Quo Vadis? In: *The King's Student Law Review*, Vol. 8, No. 2 (2017), s. 1-17 dostupné na: <https://blogs.kcl.ac.uk/kslr/wp-content/blogs.dir/86/files/2017/12/1-Alexander-Heeps.pdf>
3. Komisia zmiešaných nárokov Francúzska a Venezuely dostupné na: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_X/9-355.pdf Bibliografický záznam
4. Komisia zmiešaných nárokov Francúzska a Venezuely dostupné na: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_X/9-355.pdf
5. Mavrommatis case s. 12 dostupné na: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf
6. NAJIBULLAH, Loodin. Aral Sea: an environmental disaster in twentieth century in Central Asia. In: *Model. Earth Syst. Environ.* 6, s. 2495–2503 (2020). dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40808-020-00837-3>
7. Návrh záverov o identifikácii imperatívnych noriem s kometnárom dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_14_2022.pdf
8. Odlišné stanovisko sudcu Fitzmaurica dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-04-EN.pdf>
9. PAULSSON, Jan: *Denial of Justice in International Law*. Cambridge University Press, 2005. ISBN 978-0-511-13233-9

10. Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora Ahmadou Sadio Diallo dostupný na: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/103/103-20101130-JUD-01-00-EN.pdf>
11. SACHARIEW, Kamen: States' entitlement to take action to enforce international humanitarian law, s. 177-195, dostupné na: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/Soo20860400073058a.pdf>
12. VATTEL, Emer: Le droit de gens, 1758. Washington DC, Carnegie Institution, 1916.

Kontaktné údaje

Mgr. Ondrej Ružička, PhD.

ondrej.ruzicka@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

OCHRANA ENVIRONMENTÁLNYCH NORIEM PROSTRIEDKAMI MEDZINÁRODNÉHO TRESTNÉHO PRÁVA¹

PROTECTION OF ENVIRONMENTAL NORMS BY INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Lukáš Mareček²

Abstrakt: Trestnosť ničenia životného prostredia je aktuálne zakotvená vo forme vojnového zločinu spáchaného počas medzinárodného ozbrojeného konfliktu. V ostatných prípadoch je životné prostredie chránené ako sekundárny objekt zločinu – sekundárne právom chránený záujem. Či už popri ochrane majetku alebo života a zdravia a pod. V článku ďalej poukazujeme aj na nemožnosť vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám na úrovni medzinárodného práva, napriek tomu, že životné prostredie je často ničené práve mimovládnyimi organizáciami – obchodnými spoločnosťami. Problematické je aj rozhodnutie štátov ponechať trestanie len na vnútroštátnej úrovni zakotvením „len“ implementačnej povinnosti štátov v prípade konvencionálnych trestných činov, čo môže viesť k riziku beztrestnosti. Aj tieto argumenty smerujú k rozličným ambíciám *de lege ferenda* k zakotveniu skutkovej podstaty zločinu ekocída.

Kľúčové slová: medzinárodné trestné právo, medzinárodné právo životného prostredia, zločin podľa medzinárodného práva, ekocída

Abstract: The crime of destroying the environment is currently enshrined in the form of a war crime committed during an international armed conflict. In other cases, the environment is protected as a secondary object of crime – a secondary interest protected by law. Whether in addition to the protection of property

¹ Príspevok bol financovaný z projektu 1/0713/23 Medzinárodná ochrana environmentálnych práv – quo vadis?.

² Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave.

or life and health and so on. In the article, we also point out the impossibility of inferring criminal liability against legal entities at the level of international law, despite the fact that the environment is often destroyed precisely by non-governmental organizations - business companies, or decision of the state to leave punishment only at the national level by enshrining "only" the implementation obligation of states in the case of conventional crimes, which may lead to the risk of impunity. Arguments such as these point to the various ambitions of *de lege ferenda* to establish the crime of ecocide.

Key words: international criminal law, international environmental law, crime under international law, ecocide

Úvod

Ochrana životného prostredia už dlho nie je len vnútornou záležitosťou toho-ktorého štátu. Napriek tomu sa medzinárodné právo životného prostredia pasuje s nedostatkom efektívnych prostriedkov na riešenie environmentálnych výziev.³

Cieľom tohto príspevku je preskúmať možnosť vyodenia medzinárodnej trestnej zodpovednosti jednotlivca za rozsiahle ničenie životného prostredia.

Východiskom príspevku je ustálenosť záverov doktríny aj (do istej miery aj praxe) o trestnosti rozsiahleho ničenia životného prostredia v kontexte medzinárodného ozbrojeného konfliktu, zatiaľ čo záver vo vzťahu k trestnosti obdobného konania počas mieru nie je tak jednoznačný.

Zo skúmania sme vylúčili zločin agresie, ktorého objekt je smerovaný na ochranu územnej zvrchovanosti štátu a tak sa *prima facie* toto skúmanie javilo ako bezpredmetné. V tomto zmysle tiež aj skúmanie procesných prečinov – prečinov proti výkonu spravodlivosti a pohrdania súdom.

Pre dosiahnutie stanoveného cieľa využijeme štandardné metódy teoretické právneho výskumu za využitia metód logických a hermeneutických. Základ pre skúmanie budú predstavovať základné a pomocné pramene medzinárodného práva verejného. Využitý bude aj

³ Porovnaj DAMOHORSKÝ, Milan et al.: *Právo životného prostredia*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 85-86.

doktrinálny prístup skúmania medzinárodného práva verejného vzhľadom k argumentatívnej a nie axiomatickej povahe práva ako takého.⁴

Rozsiahle ničenie životného prostredia ako vojnový zločin

Medzinárodné obyčajové právo, tak ako je zachytené v Rímskom štatúte Medzinárodného trestného súdu z roku 1998 (ďalej len „Rímsky štatút“) zakazuje úmyselné spustenie útoku s vedomím, že takýto útok spôsobí (ako) sprievodnú stratu rozsiahlu, dlhodobú a vážnu škodu prírodnému (životnému) prostrediu (*natural environment*), ktorá je zjavne neprimeraná vzhľadom na konkrétnu a priamu celkovú predpokladanú vojenskú výhodu.⁵ Takéto konanie kvalifikuje ako vojnový zločin iného vážneho porušenia zákonov a zvyklostí uplatniteľných v medzinárodných ozbrojených konfliktoch. Konkrétne reflektuje úpravu čl. 35 ods. 2 a čl. 55 Dodatočného protokolu I (1977) k Ženevským dohovorum z roku 1949. Obdobné dojednanie vo vzťahom k ozbrojeným konfliktom nemajúcim medzinárodný charakter však Rímsky štatút neobsahuje. Sprostredkovať ochranu životného prostredia môžu však iné dojednania Rímskeho štatútu, ktoré sú prioritne určené na ochranu civilného obyvateľstva a objektov. Uvažovať možno o naplnení skutkovej podstaty vojnového zločinu drancovania/plienenia⁶ (civilného majetku)⁷ alebo zničenia alebo zabratia majetku nepriateľa, ak takéto zničenie alebo zabratie naliehavo nevyžadujú potreby konfliktu.⁸ Doterajšia judikatúra potvrdila, že pojem „nepriateľský majetok“ sa môže interpretovať extenzívne,⁹ hoci výslovné

⁴ KNAPP, V.: Teórie práva. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 167

⁵ Čl. 8 ods. 2 písm. b) bod iv), Rímsky štatút.

⁶ Čl. 8 ods. 2 písm. e) bod v), Rímsky štatút.

⁷ „... pillage only applies to natural resources that can be subject to ownership and constitute “property”... The prohibition covers pillage of natural resources, whether owned by the State, communities or private persons... The applicability of the prohibition of pillage to natural resources has been confirmed by the International Court of Justice, which found in the Armed Activities judgment, that Uganda was internationally responsible “for acts of looting, plundering and exploitation of the [Democratic Republic of the Congo]’s natural resources”“ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries In *Yearbook of the International Law Commission*, 2022, vol. II, Part Two. p. 150.

⁸ Čl. 8 ods. 2 písm. e) bod xii), Rímsky štatút.

⁹ „... the property in question – whether moveable or immovable, private or public – must belong to individuals or entities aligned with or with allegiance to a party to the

nepotvrdila, že do tohto pojmu možno zaradiť aj životné prostredie. V recentnej judikatúre (Bemba, Ntaganda) životné prostredie nebolo ústredným bodom obžaloby.¹⁰ Je však zjavné, že minimálne niektoré zložky životného prostredia sú spôsobilým predmetom vlastníckeho práva. Na druhej strane sa však nepostihuje ničenie „vlastného majetku“, napríklad pri defenzívnej aplikácii taktiky spálenej zeme na vlastnom území.

Otvorenou otázkou ostáva výklad pojmu „rozsiahla, dlhodobá a vážna škoda.“ Medzinárodná judikatúra tieto pojmy nevyložila. Ako vodítko nám však môže slúžiť Dohovor o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie (1977, angl. ENMOD), kde je potrebné vykladať pojem „rozsiahle“ ako postihujúce územie niekoľko sto kilometrov štvorcových, pojem „dlhodobé“ ako presahujúce niekoľko mesiacov alebo ročné obdobie a pojem „významné“ ako spôsobujúce značný rozvrat alebo ujmu pre ľudský život, prírodu alebo hospodárske zdroje.¹¹

conflict adverse or hostile to the perpetrator...” *Katanga*, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, 7 March 2014, para. 892.

¹⁰ V prípade Ntaganda súd napokon neuznal obžalovaného vinným za plienenie prírodných zdrojov, napriek tomu, že to bolo skutkovo potvrdené. Bližšie PEREIRA, Ricardo: After the ICC Office of the Prosecutor’s 2016 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation: Towards an International Crime of Ecocide? In *Criminal Law Forum*. Vol. 31 (2020), s. 208-209.

¹¹ „...The term ‘severe’ in ENMOD has been interpreted by the Committee on Disarmament to mean ‘serious or significant disruption or harm to human life, natural and economic resources or other assets’... the Committee on Disarmament has interpreted ‘widespread’ to mean harm encompassing an area on the scale of several hundred square kilometres. Background material to API similarly focuses only on geographic scale, defining ‘widespread’ as thousands of square kilometres.... The requirement of ‘widespread’ may also be satisfied if damage crosses state boundaries, reflecting the principle of prevention of significant transboundary harm, recognised in international and environmental law... The Committee on Disarmament has interpreted the closely related term ‘long-lasting’, the term used in ENMOD, to mean a period of several months or a season, while the background materials to API interpret ‘long-term’ as a period of decades.” Stop Ecocide Foundation: *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text*, June 2021. Online: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf>. Tiež aj JANKUV, Juraj: *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021, s. 290.

Celkovo judikatúra v oblasti environmentálnych vojnových zločinov nie je rozvitá. Medzinárodný vojenský tribunál pre Norimbergu odsúdil Jodla za použitie taktiky spálenej zeme, ktorá sa ale netýka životného prostredia priamo ale prioritne ide o ničenie potravín, dopravnej infraštruktúry a iného potencionálne užitočného pre ozbrojené sily protivníka.

K problematike sa takmer dostal aj Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu, kde prokurátor zriadil vyšetrovaciu komisiu pre objasnenie skutkového stavu náletov vzdušných síl štátov NATO na oblasť Pančevo. Podľa jej zistení, tieto nálety spôsobili rozšírenie toxických oblakov v oblasti 15 km² po dobu viac než 10 dní. V tomto období boli zaznamenané v okolí kyslé dažde. Komisia zabezpečila dôkazy o negatívnom vplyve na biodiverzitu v okolí bombardovaného územia; na plodiny, pôdu, podzemnú vodu a ľudské zdravie. Napriek tomu škoda na životnom prostredí nespôsobila nebola vyhodnotená ako závažná a dlhodobá, hoci bol naplnený prvok rozsiahlosti. Cieľ útoku bol vyhodnotený ako legitímny vojenský cieľ a sprievodná škoda na životnom prostredí (a civilistoch) bola vyhodnotená ako proporcionálna za zachovania zásady opatrnosti.¹² Preto komisia prokurátorovi odporučila nezačať formálne vyšetrovanie.¹³ Prípad nám potvrdil záver zistený gramatickým výkladom, že prvky rozsiahlosť, dlhodobosť a závažnosť škody na životnom prostredí je potrebné naplniť kumulatívne. Na druhej strane, nejde o záver potvrdený súdnym senátom, ale len o dôvody prokurátora nezačať trestné stíhanie.

Rozsiahle ničenie životného prostredia iný zločin podľa medzinárodného práva?

Medzinárodné trestné právo nie je samoučelné ale smeruje k ochrane záujmov medzinárodného spoločenstva vyjadrených v právnych normách ostatných odvetví medzinárodného práva verejného. Inými slovami, niektoré normy medzinárodné spoločenstvo považuje za tak

¹² CHABERT, Valentina: Environmental protection in times of war: NATO's 1991 Operation Allied Force bombing campaign in the Federal Republic of Yugoslavia In: *Opinio Juris* (20.03.2022). Online: <https://www.opiniojuris.it/environmental-protection-in-times-of-war-natos-1991-operation-allied-force-bombing-campaign-in-the-federal-republic-of-yugoslavia/>.

¹³ Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia. Online: <https://www.icty.org/x/file/Press/natoo61300.pdf>.

zásadné, že ponechanie ich vymožitelnosti na všeobecný sankčný a zodpovednostný režim medzinárodného práva verejného nepovažovalo za postačujúce. Preto vo vzťahu k nim dochádza k vytvoreniu súbežnej medzinárodnoprávnej trestnosti jednotlivca za ich porušenie. Takýmito normami sú vo vzťahu k vojnovým zločinom normy medzinárodného humanitárneho práva (tzv. závažné porušenia). Vo vzťahu k zločinom proti ľudskosti a zločinu genocídy sú to primárne normy medzinárodného práva ľudských práv.¹⁴

Pri rozbere definícií skutkových podstát zločinov proti ľudskosti a zločinu genocídy tak, ako sú definované v Rímskom štatúte, zisťujeme, že životné prostredie nie je týmito normami explicitne chránené a potvrdzuje sa tak predchádzajúci záver doktríny, že chráneným záujmom sú ľudské práva (prvej generácie, tzn. právo na život, osobnú slobodu, rešpektovanie rodinných väzieb atď.) skupiny jednotlivcov (na rozdiel od vojnových zločinov, kde postačuje hoc i jedna obeť, pri genocíde a zločinoch proti ľudskosti sa vyžaduje mnohosť obetí).

Uvažovať však je možné o ochrane životného prostredia ako sekundárneho objektu skutkovej podstaty zločinu, teda ochrane poskytovanej popri a vďaka ochrane poskytovanej jednotlivcom.

Konkrétne, rozsiahle ničenie životného prostredia môže predstavovať naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty:

1. Genocídy:

„cieľavedomé privodenie takých životných podmienok skupine, ktorých cieľom je spôsobiť jej úplné alebo čiastočné fyzické zničenie.“

2. Zločinu proti ľudskosti:

„vyhladzovanie“ pričom „vyhladzovanie“ spočíva v úmyselnom privodení životných podmienok, medziiným zmarení prístupu k potravinám a liekom, ktorého cieľom je zničenie časti obyvateľstva.

V oboch prípadoch ničenie životných podmienok môže spočívať v rozsiahlom ničení životného prostredia – vo vypaľovaní lesov, otravovaní vodných zdrojov, znečistení ovzdušia či vôd, dezertifikácii, a tak ďalej.

Môže ide o konanie, ktorého intenzita je v rozpore s viacerými medzinárodnými environmentálnymi pravidlami a zásadami začínajúc

¹⁴ Porovnaj SVAČEK, Ondřej: International Criminal Law, Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 12.

všeobecným obyčajovým zákazom spôsobovania cezhraničných škôd.¹⁵ Cezhraničnou škodou sa pritom v tomto kontexte chápe nielen škodlivý následok na území iného štátu, ale aj v priestoroch (oblastiach), ktoré nespadajú do jurisdikcie žiadneho štátu.¹⁶

Ak ide o ničenie životného prostredia, ktoré má mať intenzitu potrebnú pre spôsobovanie smrti civilistom, tak určitý (hoc menej intenzívny) cezhraničný aspekt je možné predpokladať. Ak ide o pobrežný štát, tak môže zasiahnuť aj záväzok štátu zabrániť, znížiť a kontrolovať znečisťovanie mora.¹⁷

V prípade, ak ničenie životného prostredia nemá cezhraničnú dimenziu, môže dochádzať k porušovaniu noriem z oblasti ochrany fauny a flóry – ochrana močiarov s medzinárodným významom, biotopov vodného vtáctva,¹⁸ zákaz dezertifikácie. Ďalej je zakázané znečisťovanie morí odpadom, osobitne rádioaktívnym. Tiež môže dochádzať aj

¹⁵ Per analogiam „žiadny štát nemá právo používať alebo povoliť použitie svojho územia takým spôsobom, ktorý spôsobí ujmu výparmi na území iného štátu alebo na majetku alebo osobách na ňom, v prípade ak ide o závažné následky a ujma sa preukáže jasnými a presvedčivými dôkazmi. Trial Smelter Case (United States, Canada), Reports of International Arbitral Awards, 16 April 1938 and 11 March 1941, VOLUME III, pp. 1905-1982. Taktiež „povinnosť každého štátu vedome nepovolíť, aby bolo jeho územie vedome využívané na konanie, ktoré je v rozpore s právami iných štátov.“ Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania), I.C.J. Reports 1949, p. 4. Preklad podľa ELBERT, Ľudmila – GREGOVÁ-ŠIRICOVÁ, Ľubica (eds.): *Prípady z medzinárodného práva verejného*. Košice: UPJŠ, 2019, s. 25, 34.

¹⁶ Zásada 21 Deklarácie Konferencie OSN o životnom prostredí človeka (1972). Tiež aj „...životné prostredie nie je abstrakcia, ale predstavuje životný priestor, kvalitu života a skutočné zdravie ľudí, vrátane nenarodených generácií. Existencia všeobecnej povinnosti štátov zabezpečiť, aby činnosti v ich pôsobnosti a pod ich riadením rešpektovali životné prostredie ostatných štátov alebo oblastí mimo národnej kontroly, je dnes súčasťou súboru medzinárodného práva týkajúceho sa životného prostredia“ (Zákonnosť hrozby alebo použitia jadrových zbraní, Posudok, ICJ Reports 1996, str. 241 - 242, ods. 29). Potvrdené v para. 53 Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7. Preklad podľa Splnomocnenc vlády SR pre výstavbu a prevádzku SVD G – N: <https://www.gabcikovo.gov.sk/old.gabcikovo.gov.sk/doc/msd/index.html>. Podobne aj

¹⁷ Čl. 192 a nasl. UNCLOS (1982) a iné medzinárodné zmluvy. Bližšie . DAMOHORSKÝ, Milan et al.: *Právo životného prostredia* C.H.Beck, 2003, s. 116 a nasl.

¹⁸ Dohovor o mokradiach majúcich medzinárodný význam predovšetkým ako biotopy vodného vtáctva (1971) a iné. Bližšie JANKUV, Juraj: *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021, s. 87.

k porušovaniu noriem medzinárodného riečného práva.¹⁹ Komisia pre medzinárodné právo tiež naznačila, že ochrana životného prostredia (aj bez cezhraničného vplyvu) môže vyplývať zo všeobecných zásad ľudskosti (*principles of humanity*).²⁰ Aj podľa Golovko rozhodnutia medzinárodných súdov dnes už potvrdzujú, že štáty sú povinné nespôsobovať značné škody na životnom prostredí pri akejkoľvek svojej aktivite.²¹

Úmyselné poškodzovanie životného prostredia s motívom vyhladenia jednotlivcov alebo skupín by bolo v rozpore so zásadou prevencie a zásadou predbežnej opatrnosti,²² v zmysle ktorej „štáty majú za účelom ochrany životného prostredia prijímať podľa svojich schopností preventívne prístupy. Tam kde hrozí vážna alebo nenapraviteľná škoda, nesmie byť nedostatok vedeckej istoty zneužitý pre odklad účinných opatrení, ktoré by mohli zabrániť poškodeniu životného prostredia.“²³ Pričom, ak je predpokladaná povinnosť prevencie poškodenia životného prostredia *a fortiori* z nej vyplýva aj zákaz jeho úmyselného, cieleného poškodzovania. Obyčajový charakter tejto zásady bol potvrdený aj Medzinárodným súdnym dvorom.²⁴

Z historickej skúsenosti vieme, že v súvislosti s rozsiahlym odlesňovaním dochádzalo aj k útokom na civilné, domorodé, obyvateľstvo.²⁵ Takáto

¹⁹ Čl. 7 Dohovor o práve neplavebného využívania medzinárodných vodných tokov (1997).

²⁰ Komisia tu rozlíšila medzi zásadou ľudskosti (principle of humanity) ako zásady medzinárodného humanitárneho práva a zásadami ľudskosti (tiež aj fundamental minimum standards of humanity alebo elementary considerations of humanity), na ktoré síce odkazuje aj Martensova klauzula, ktoré ale prekračujú rámec medzinárodného humanitárneho práva a platia aj počas mieru. Dokonca podľa viackrát potvrdeného názoru MSD, platia o to viac počas mieru. Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries In *Yearbook of the International Law Commission*, 2022, vol. II, Part Two. p. 150.

²¹ GOLOVKO, Liudmyla: International Legal Mechanisms for holding the Russian Federation accountable for causing Environmental Damage as a result of Armed Aggression against Ukraine In *Bratislava Law Review*. Vol. 7, No. 1 (2023), s. 33.

²² Ide o zásady úzko prepojené, ktoré na tomto mieste prísne nerozlišujeme.

²³ Zásada 15 Deklarácia z Ria o životnom prostredí a rozvoji (1992).

²⁴ *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14.

²⁵ Napr. v Paraguaji či Brazílii, bližšie JANKUV, Juraj: Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. Praha: Leges, 2021, s. 274. Podobne to mohol byť aj prípad Texaco Petroleum Company v Ekvádore, bližšie PEREIRA, Ricardo: After the ICC Office of the

rozsiahla deforestácia je v súčasnosti medzinárodným environmentálnym právom zakázaná a samotné environmentálne normy v tejto oblasti dbajú aj na rešpekt k identite, kultúru a práva domorodcov.²⁶ Zákaz rozsiahlych a systematických útokov na domorodé obyvateľstvo pralesov tak sekundárne chráni aj samotné lesné porasty v ktorých žijú.

V neposlednom rade dochádza k porušovaniu environmentálnych práv jednotlivcov (právo na priaznivé životné prostredie), ktoré sa nachádzajú na pomedzí odvetví medzinárodného environmentálneho práva a medzinárodného práva ľudských práv.

Preukazovanie spáchania zločinu genocídy je však náročnejšie než v prípade zločinov proti ľudskosti, nakoľko konanie, ktoré ničí (aj) životné prostredie musí byť sprevádzané osobitným úmyslom zničiť chránenú skupinu. Nie je to však úplne vylúčené ako naznačuje aj prípad Al-Bashir.²⁷ Mimo rámca ústredných zločinov podľa medzinárodného práva, tak ako sú vymedzené v Rímskom štatúte, je sekundárne chránené životné prostredie aj potláčaním zločinu terorizmu. Či je terorizmus v súčasnosti už zločinom podľa medzinárodného práva je predmetom živej akademickej diskusie.²⁸ Každopádne niektoré teroristické činy môžu byť

Prosecutor's 2016 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation: Towards an International Crime of Ecocide? In *Criminal Law Forum*. Vol. 31 (2020), s. 212-213.

²⁶ DAMOHORSKÝ, Milan et al.: Právo životního prostředí C.H.Beck, 2003, s. 94. K indiánskemu kmeňu Aché v Paraguaji pozri napr.: Mark Münzel, The Aché Indians: Genocide in Paraguay, WWGIA Document no.

11 (1975), available at www.iwgia.org/iwgia_files...files/Ache_Doc1.pdf cit. podľa MENZEL, Jörg: Criminal Offences against the Environment: The Emergence of International Environmental Criminal Law In *Rule of Law for Good Environmental Governance*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2015, s. 170.

²⁷ Al-Bashir využil tzv. taktiku spálenej zeme, ktorá spočívala (aj) v otravovaní vodných zdrojov. „... the Chamber considers that one of the reasonable conclusions that can be drawn is that the acts of contamination of water pumps... were committed in furtherance of the genocidal policy, and that the conditions of life inflicted on the Fur, Masalit and Zaghawa groups were calculated to bring about the physical destruction of a part of those ethnic groups.“ § 38 *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, 12 July 2010, ICC-02/05-01/09-94.

²⁸ Bližšie MAREČEK, Lukáš: Terorizmus - zločin podľa medzinárodného práva? In *Protistátní trestné činy včera a dnes*. Brno: Masarykova univerzita, 2021. s. 262-276. Online: https://www.law.muni.cz/sborniky/protistatni_ciny/protistatni-trestne-ciny.pdf. Alebo MAREČEK, Lukáš: Terrorism as a crime under international customary

cielené proti životnému prostrediu. Takýto útok proti životnému prostrediu môže byť definovaný ako zločin terorizmu, ak je naplnený predovšetkým prvok *dolus specialis*.

Špeciálny tribunál pre Libanon definoval zločin podľa medzinárodného obyčajového práva nasledovne: „1. Spáchanie trestného činu (ako vražda, únos, branie rukojemníkov, podpaľačstvo atď.), alebo hrozenie takýmto činom. 2. Úmysel šíriť strach medzi obyvateľstvom (čo vo všeobecnosti má za následok vytvorenie verejného nebezpečenstva) alebo priamo či nepriamo donútiť národný alebo medzinárodný orgán k určitému konaniu, alebo k upusteniu od jeho vykonania. 3. Čin musí zahrňovať cezhraničný prvok.“²⁹

Bez naplnenia prvku *dolus specialis*, teda úmyslu s motívom šíriť strach alebo donútiť národný či medzinárodný orgán k určitému (ne)konaniu nemôžeme hovoriť o environmentálnom terorizme³⁰ v právnom slova zmysle.

Neboli by sme však natoľko skeptický ako Jankuv,³¹ nakoľko úmyselne spôsobená ekologická katastrofa (poškodenie chemickej továrne, jadrovej elektrárne a pod.) v určitej situácii môže naplniť skutkov podstatu zločinu proti ľudskosti, zločinu genocídy alebo zločinu terorizmu, a tak sprostredkovane (ako sekundárny objekt zločinu) medzinárodné trestné právo postihuje konanie namierené proti životnému prostrediu, hoci primárne smeruje k ochrane civilistov. Na druhej strane možno s Jankuvom³² súhlasiť, že hmotnoprávna úprava environmentálnych zločinov páchaných mimo (medzinárodného) ozbrojeného konfliktu je nedostatočná. Ako tvrdia niektorí, vyvodenie trestnej zodpovednosti za ničenie životného prostredia, mimo vojnového

law introduced by special tribunal for Lebanon In *The Lawyer Quarterly*. Vol. 7, No. 2 (2017), s. 73-86. Online: <https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/view/231>.

²⁹ Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011, § 85.

³⁰ Zásadne odlišnom od ekoterorizmu.

³¹ „... stíhanie činov... poškodzujúcich životné prostredie v čase mieru... nie je na úrovni medzinárodného trestného práva možné... poškodenie životného prostredia mimo rámca ozbrojeného konfliktu nie je podľa medzinárodného trestného práva predmetom žiadnej priamej sankcie.“ JANKUV, Juraj: Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. Praha: Leges, 2021, s. 273.

³² JANKUV, Juraj: Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. Praha: Leges, 2021, s. 274-275.

zločinu spáchaného počas medzinárodného ozbrojeného konfliktu, lavíruje na hranici princípu legality.³³

Úvahy o zločine ekocídy

V predchádzajúcom texte sme dospeli k záveru, že ak ide o rozsiahle poškodzovanie životného prostredia, bez negatívneho vplyvu na ľudí (a mimo kontextu medzinárodného ozbrojeného konfliktu), tak v súčasnom stave *de lege lata* je nutné sa prikloniť k záveru, že takáto situácia nie je pokrytá ochranou poskytovanou medzinárodným trestným právom. Či už ide napríklad o znečisťovanie širšieho mora, Antarktídy, resp. akéhokoľvek environmentu ktoré nemá trestnoprávne relevantný kauzálny nexus k spôsobeniu smrti, ublíženiu na zdraví alebo iným ujám na právach a záujmoch civilného obyvateľstva, respektíve chránených skupín. A tak, vzhľadom k tomu, že životné prostredie počas mieru nie je chránené ako primárny objekt žiadneho zločinu podľa medzinárodného práva, tak je potrebné úvahy o zločine ekocídy (menej často „geocída“) vnímať maximálne v rovine *de lege ferenda*.

Túto medzeru si štáty, ako aj odborná ale aj širšia verejnosť, uvedomujú a preto existujú viaceré iniciatívy o zakotvenie definície environmentálnych zločinov podľa medzinárodného práva, nazývaných zločin ekocídy – z gréckeho prefixu *oikos* (domácnosť),³⁴ a latinského *caedo*, teda zabíjať. Názov teda v prenesenom zmysle znamená ničenie životného prostredia – spoločného domova ľudí a ostatných organizmov. Formálne návrh na doplnenie Rímskeho štatútu predložili v decembri 2019 ostrovné štáty Vanuatu a Maldivy. Komplexný návrh predstavila napríklad mimovládna organizácia Stop Ecocide International, ktorej návrh si všimla aj Komisia pre medzinárodné právo.

„Ekocída znamená nezákonne (protiprávne) alebo svojvoľne³⁵ spáchané činy s vedomím značnej pravdepodobnosti závažnej a rozsiahlej alebo dlhodobej škody prírodnému prostrediu spôsobenej týmito činmi.“³⁶

³³ PEREIRA, Ricardo: After the ICC Office of the Prosecutor's 2016 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation: Towards an International Crime of Ecocide? In *Criminal Law Forum*. Vol. 31 (2020), s. 217.

³⁴ Ekológia je doslovne skúmaním vzťahov medzi organizmami ktoré žijú v jednej domácnosti – životnom prostredí.

³⁵ Bližšie k týmto pojmom napr. ROBINSON, Darryl: Ecocide — Puzzles and Possibilities In *Journal of International Criminal Justice* 20 (2022), s. 332 a nasl.

³⁶ „Article 8 ter Ecocide

Polemizovať však možno s niekoľkými prvkami návrhu definície. Po prvé ide o mieru zavinenia, kde sa navrhuje „vedomie o značnej pravdepodobnosti“, zatiaľ čo u kodifikovaného vojnového zločinu sa vyžaduje vyššia miera zavinenia vo forme „vedomia o tom, že spôsobil.“³⁷ Ide tak o formu zavinenia na úrovni *culpa lata*.³⁸ Taktiež prvky závažné, rozsiahle a dlhodobé sú v prípade vojnového zločinu definované všetky tri ako kumulatívne, zatiaľ čo návrh predpokladá existenciu dvoch kumulatívnych podmienok – a) závažnosti a b) alternatívne rozsiahlosti alebo dlhodobosti. V tomto zmysle ide návrh prísnejšie nad rámec doterajšej úpravy vojnového zločinu. Prirodzene, rozdielom je aj absencia súvislosti s ozbrojeným konfliktom (*war nexus*), a tak zločin ekocídy bude

1. For the purpose of this Statute, “ecocide” means unlawful or wanton acts committed with knowledge that there is a substantial likelihood of severe and either widespread or long-term damage to the environment being caused by those acts.

2. For the purpose of paragraph 1:

1. “Wanton” means with reckless disregard for damage which would be clearly excessive in relation to the social and economic benefits anticipated;

2. “Severe” means damage which involves very serious adverse changes, disruption or harm to any element of the environment, including grave impacts on human life or natural, cultural or economic resources;

3. “Widespread” means damage which extends beyond a limited geographic area, crosses state boundaries, or is suffered by an entire ecosystem or species or a large number of human beings;

4. “Long-term” means damage which is irreversible or which cannot be redressed through natural recovery within a reasonable period of time;

5. “Environment” means the earth, its biosphere, cryosphere, lithosphere, hydrosphere and atmosphere, as well as outer space.” Stop Ecocide International: Legal Definition of Ecocide. Online: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>.

³⁷ Rímsky štatút, ak výslovne neuvádza inak, vyžaduje formu zavinenia na úrovni *dolus directus* čo bolo potvrdené aj judikatúrou. Napr. „The Chamber agrees with previous rulings that the phrase will occur in the ordinary course of events’ as laid down in Article 30(2)(b) and (3) of the Statute which requires virtual certainty’¹⁹⁰ Accordingly, any lower threshold, such as *dolus eventualis*, recklessness and negligence, is insufficient to establish intent’ and knowledge’ in relation to a consequence under Article 30(2)(b).“ Ftn 2348, The Prosecutor v. Bosco Ntaganda, Judgment, 08 July 2019. No.: ICC-01/04-02/06.

³⁸ Na druhej strane návrh reflektuje doktrínálne názory, že súčasná definícia je príliš striktná, čo je dôvodom prečo sú medzinárodné (trestné) tribunály neochotné vyvodzovať zodpovednosť za environmentálne zločiny podľa medzinárodného práva. GOLOVKO, Liudmyla: International Legal Mechanisms for holding the Russian Federation accountable for causing Environmental Damage as a result of Armed Aggression against Ukraine In *Bratislava Law Review*. Vol. 7, No. 1 (2023), s. 31.

možné spáchať tak počas ozbrojeného konfliktu, ako aj počas mieru, hoci počas ozbrojeného konfliktu by sa podľa názoru autora mala uplatniť zásada špeciality – teda skutok by sa mal kvalifikovať cez prizmu vojnového zločinu. Napokon proporcionalita (vyjadrená v prvku svojvoľnosti) sa nebude pomeriavať vo vzťahu k vojnovej nevyhnutnosti (zamýšľanej vojenskej výhode) ale vo vzťahu k predpokladaným sociálnym a ekonomickým benefitom činu.

Trestná zodpovednosť právnických osôb – ďalšia výzva?

Ak by aj došlo k definovaniu ekocídy ako ďalšieho zločinu podľa Rímskeho štatútu, narážame na ďalšiu výzvu. Touto je absencia trestnej zodpovednosti právnických osôb podľa medzinárodného práva. Medzinárodné trestné súdnictvo sa dosiaľ nevydalo cestou vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči právnických osôb s výnimkou Špeciálneho tribunálu pre Libanon.³⁹

Táto je pritom v prípade spôsobovania environmentálnych škôd o to vypuklejšia, keďže významnými poškodzovateľmi životného prostredia sú často nadnárodné obchodné spoločnosti pôsobiace v rozvojových štátoch.⁴⁰

Táto skutočnosť je reflektovaná aj v princípe číslo 10 Návrhu zásad ochrany životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu z roku 2022,⁴¹ v ktorom Komisia pre medzinárodné právo uvádza, žeby štáty mali prijať primerané opatrenia na zabezpečenie toho, že obchodné spoločnosti spadajúce pod ich jurisdikciu budú rešpektovať ochranu životného prostredia. Pravda, tento návrh sa týka len situácií v súvislosti s ozbrojeným konfliktom.

Vyvodzovanie trestnej zodpovednosti voči právnickej osobe, nielen voči fyzickej osobe, je na mieste najmä v prípadoch, ak ničenie životného prostredia nie je len dôsledkom individuálneho rozhodnutia zodpovednej osoby, ale súvisí so všeobecne nastavenou politikou smerovania činnosti právnickej osoby – teda kde ničenie životného prostredia je prejavom

³⁹ Bližšie MAREČEK, Lukáš: Criminal responsibility of legal persons introduced by the special tribunal for Lebanon In *Pécs journal of international and European law*, 2 (2020), s. 62-70.

⁴⁰ Bližšie napr. RAUXLOH, R.: "The Role of International Criminal Law in Environmental Protection" in BOTCHWAY, F. (ed.): *Natural Resource Investment and Africa's Development* (Edward Elgar, 2011), s. 432-434.

⁴¹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts 2022

systémového nastavenia spoločnosti, a kde je rozhodnutie jednotlivca len prirodzeným produktom tejto všeobecnej systémovej stratégie právnickej osoby.

Povinnosť štátov spolupracovať a potláčať environmentálnu trestnú činnosť

Súčasťou medzinárodného trestného práva v širšom slova zmysle sú aj takzvané konvencionálne trestné činy⁴² (angl. *treaty-based crimes*), teda trestné činy, ktorých trestnosť vyplýva z vnútroštátneho práva a ku ktorých kriminalizácii sa štáty zaviazali v medzinárodnej zmluve. Medzi takéto v tomto kontexte patrí najmä (Európsky) Dohovor o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva (1998), a naň nadväzujúca regionálna úprava.⁴³

Ďalším príkladom môže byť Dohovor o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín (1973, CITES)⁴⁴ alebo Bazilejský dohovor o cezhraničnom pohybe nebezpečného odpadu (1989).⁴⁵

V ich prípade dochádza k uplatneniu výlučne nepriameho donucovacieho režimu prostredníctvom splnenia recepčnej povinnosti štátom, ktorý sa k tomu zaviazal na základe medzinárodnej dohody. V prípade, ak si štát nesplní svoju recepčnú povinnosť, tak prichádza v úvahu len zodpovednosť štátu. Trestná zodpovednosť jednotlivcov je nepriama a jej nevyhnutným predpokladom je splnenie povinnosti štátu zakotviť určitú skutkovú podstatu trestného činu. Jednotlivec nezodpovedá za konanie, ktoré čase jeho spáchania nebolo trestné z dôvodu, že si štát nesplnil svoju recepčnú povinnosť a preto hovoríme o nepriamom donucovacom režime realizovanom vnútroštátnymi orgánmi. Z toho vyplýva ale aj riziko beztrestnosti páchatelov environmentálnej trestnej činnosti v prípade nesplnenia si implementačnej povinnosti štátom.

⁴² Pozri tiež ŠTURMA, P.: *Mezinárodní trestní soud a stíhaní zločinů podle mezinárodního práva*. Praha: Karolinum. s. 32

⁴³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/99/ES o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva. Smernica

⁴⁴ Čl. 8, ods. 1) písm. a) CITES (1973).

⁴⁵ Čl. 4, 9. Bližšie MENZEL, Jörg: Criminal Offences against the Environment: The Emergence of International Environmental Criminal Law In *Rule of Law for Good Environmental Governance*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2015, s. 172-173.

Rozdielom je tiež, že na konvencionálne trestné činy sa neuplatňuje princíp univerzality (univerzálnej trestnosti) a nepremlčateľnosti. Štát s danou jurisdikciou sa môže rozhodnúť takýto trestný čin trestne nestíhať, faktické riziko čoho priamo úmerne stúpa v pomere k politickému a inému postaveniu páchatela v hierarchii spoločnosti daného štátu. Iný štát nemusí mať titul pre založenie vlastnej jurisdikcie. Tento problém sa môže objaviť aj vo vzťahu k územiám, ktoré nepatria pod suverenitu žiadneho štátu, ako je spôsobovanie ekologických škôd na šírom mori. Aj v tomto má prístup spočívajúci v trestnosti na základe medzinárodného práva výhodu.⁴⁶

Okrem záväzku implementovať trestnosť konania proti životnému prostrediu je tu aj záväzok spolupracovať v trestných veciach týkajúcich sa životného prostredia. Tento záväzok sa nachádza v bilaterálnych alebo multilaterálnych zmluvách.⁴⁷

Záver

V závere sa môžeme stotožniť s názorom Smitha, že ničenie životného prostredia sa stáva zločinom pre jeho humanitárne dôsledky. Poškodenie životného prostredia je chápané len ako forma alebo nástroj ktorým je páchaná určitá neľudskosť či ukrutnosť.⁴⁸

Inými slovami, v súčasnom stave *de lege lata* je možné uvažovať o ničení životného prostredia zásadne len v súvislosti s následkami spojenými s človekom – či už ide o jeho život, zdravie alebo majetok.

Životné prostredia je chránené primárne len vo forme vojnového zločinu spáchaného počas ozbrojeného konfliktu. V ostatných prípadoch je životné prostredie chránené len ako sekundárny objekt zločinu – sekundárne právom chránený záujem. Či už popri ochrane majetku (ničenie zložky životného prostredia sú predmetom vlastníckych práv) alebo života a zdravia (ničenie životných podmienok človeka).

⁴⁶ Tiež aj MENZEL, Jörg: Criminal Offences against the Environment: The Emergence of International Environmental Criminal Law In *Rule of Law for Good Environmental Governance*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2015, s. 175-176.

⁴⁷ Bližšie MENZEL, Jörg: Criminal Offences against the Environment: The Emergence of International Environmental Criminal Law In *Rule of Law for Good Environmental Governance*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2015, s. 174.

⁴⁸ SMITH, T.: Creating a Framework for the Prosecution of Environmental Crimes in International Criminal Law In SCHABAS, William et al. (eds.): *Companion to International Criminal Law Critical Perspectives*, Ashgate Publishers, 2012

Medzi ďalšie identifikované nedostatky je možné zaradiť aj nemožnosť vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám na úrovni medzinárodného práva, napriek tomu, že životné prostredie je často ničené práve mimovládnyimi organizáciami – obchodnými spoločnosťami. Tiež aj ponechanie trestania na vnútroštátnej úrovni zakotvením „len“ implementačnej povinnosti štátov v prípade konvencionálnych trestných činov, čo môže viesť k riziku beztrestnosti. Aj tieto argumenty smerujú k rozličným ambíciám *de lege ferenda* k zakotveniu skutkovej podstaty zločinu ekocídy.

Zoznam použitej literatúry:

1. DAMOHORSKÝ, Milan et al.: *Právo životného prostredia*. Praha: C. H. Beck, 2003, 511 s.
2. ELBERT, Ľudmila – GREGOVÁ ŠIRICOVÁ, Ľubica (eds.): *Prípady z medzinárodného práva verejného*. Košice: UPJŠ, 2019. 145 s.
3. GOLOVKO, Liudmyla: International Legal Mechanisms for holding the Russian Federation accountable for causing Environmental Damage as a result of Armed Aggression against Ukraine In *Bratislava Law Review*. Vol. 7, No. 1 (2023), s. 29-40.
4. CHABERT, Valentina: Environmental protection in times of war: NATO's 1991 Operation Allied Force bombing campaign in the Federal Republic of Yugoslavia In: *Opinio Juris* (20.03.2022).
5. JANKUV, Juraj: *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021, 388 s.
6. KNAPP, Viktor: *Teórie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995, 247 s.
7. MAREČEK, Lukáš: Medzinárodný vojenský Tribunal v Norimbergu: príspevok k ochrane ľudských práv? In: *Ľudské práva včera a dnes: pôvod a význam ľudských práv a ich ochrana v právnej terminológii a praxi*. Banská Bystrica : Belianum, 2017, s. 265-274.
8. MAREČEK, Lukáš: Criminal responsibility of legal persons introduced by the special tribunal for Lebanon In *Pécs journal of international and European law*, 2 (2020), s. 62-70.
9. MENZEL, Jörg: Criminal Offences against the Environment: The Emergence of International Environmental Criminal Law In *Rule of Law for Good Environmental Governance*. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2015, s. 169-178.

10. PEREIRA, Ricardo: After the ICC Office of the Prosecutor's 2016 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation: Towards an International Crime of Ecocide? In *Criminal Law Forum*. Vol. 31 (2020), s. 179-224.
11. ROBINSON, Darryl: Ecocide — Puzzles and Possibilities In *Journal of International Criminal Justice*. Vol. 20 (2022), p. 313–347.
12. SCHABAS, William et al. (eds.): *Companion to International Criminal Law Critical Perspectives*, Ashgate Publishers, 2012. 600 s.
13. ŠTURMA, P.: *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Praha: Karolinum, 2002.
14. SVAČEK, Ondřej: *International Criminal Law*, Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 150 s.
15. Case No. STL-11-01/1, 16. February 2011.
16. Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania), I.C.J. Reports 1949, p. 4.
17. Dohovor o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie z roku 1977.
18. Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries In *Yearbook of the International Law Commission*, 2022, vol. II, Part Two.
19. Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7.
20. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, I.C.J. Reports 1996, s. 226.
21. Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu z roku 1998.
22. *Katanga*, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, 7 March 2014, para. 892.
23. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14.
24. Stop Ecocide Foundation: *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text*, June 2021.

Kontaktné údaje

JUDr. Lukáš Mareček, PhD.

lukas.marecek@flaw.uniba.sk

Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ACCESS TO JUSTICE AND THE RULE OF LAW IN THE ORGANIZATION OF AMERICAN STATES¹

Edyta Lis²

Abstract: The Organization of American States (OAS) is the oldest regional intergovernmental organization in the world, which was established in 1948. Over time, the Organization has developed standards of democracy, institutions, the rule of law, and human rights that were initially just empty words. This article argues that democracy, the rule of law and access to justice are interdependent and complementary. It does so by analyzing the norms, standards, and practices adopted by the OAS organs to promote and strengthen democratic governance, the rule of law and access to justice.

Keywords: access to justice, human rights, rule of law, Organization of American States.

Introduction

The OAS was founded in 1948, but its origins can be traced back to the First International Conference of the American States, which was held in Washington in 1889 and 1890³. In the early years of the OAS, the rule of law was merely an aspiration⁴. It was not until the 1980's that the judicial and rule of law movement began⁵. There is no doubt that the rule of law and representative democracy are the fundamental elements of the

¹ The article is the result of research conducted at the Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg.

² Faculty of Law and Administration, Department of Public International Law, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin.

³ ARRIGI, Jean-Michel: Organization of American States (OAS). In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Article last updated: May 2017, paras 1-3.

⁴ ODIO BENITO, Elizabeth: Preface. In: The American Convention on Human Rights: A Commentary. Oxford: Oxford University Press, 2022, p. vii.

⁵ HAMMERGREN, Linn: Latin American Experience with Rule of Law Reforms and Applicability of Nation Building Efforts. In: Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 38, no. 1 (2006), pp. 65-66.

inter-American human rights system⁶. One of the basic human rights instruments adopted under the auspices of the OAS is the American Convention on Human Rights (ACHR)⁷. Unfortunately, it does not contain any direct references to the rule of law but the preamble of the Convention refers to “democratic institutions, a system of personal liberty and social justice based on respect for the essential rights of man”. However, it is included in Article 2 of the Inter-American Charter of Democracy (ICD), which states that the rule of law and the constitutional regimes of the member states of the OAS are based on the exercise of representative democracy⁸. In the inter-American system, access to justice is treated as a fundamental human right that includes effective judicial protection and due process guarantees, but sometimes more broadly as any effective mechanism for resolving a legal dispute⁹. It can be derived from Articles XVIII and XXVI of the American Declaration of the Rights and Duties of Man¹⁰ and Articles 1 (1), 8, 25 and 44 of the ACHR. It is undoubtedly a fundamental principle of the rule of law. Justice and the rule of law are also two pillars of a free state and cornerstones of human rights protection¹¹. There have been a number of efforts to promote and strengthen democracy, rule of law hence access to justice within the framework of the OAS.

This paper discusses the activities of the OAS organs to promote and strengthen access to justice as a fundamental principle of the rule of law and the OAS’s contribution to the democratization of the region, thereby enhancing the protection of human rights and the rule of law. The article is divided into six sections. Four of them are devoted to the norms, standards, and practices adopted in this regard by the OAS bodies, such

⁶ DEFTOU, Maria-Louiza: *Fostering the Rule of Law in the Americas: Is There any Room for Judicial Dialogue between the IACtHR and National Courts?*. In: *Nordic Journal of Human Rights*, vol. 38, no. 1 (2020), pp. 78-81.

⁷ OAS, Treaty Series, N° 36.

⁸ Adopted by the General Assembly at its special session held in Lima, Peru, on September 11, 2001.

⁹ ARROYAVE SANDINO, Marcela: *Enfoque integral en el acceso a la justicia*. In: *El Acceso a la Justicia desde una perspectiva internacional en América Latina*. San José: Perspectiva Digital S.A, Agosto 2018, p. 83.

¹⁰ Adopted by the Ninth International Conference of American States, Bogotá, Colombia, 1948.

¹¹ OAS, *Justice*, available at: <https://www.oas.org/en/topics/justice.asp>, accessed: September 9, 2023.

as the General Assembly, the Permanent Council, the Inter-American Commission on Human Rights, and jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. Conclusions are presented in the final section.

General Assembly

According to Articles 53 and 54 of the Charter of American States¹² and Article 1 of the Rules of Procedure,¹³ the General Assembly (GA) is one of the eight main bodies of the OAS, supreme organ of the Organization and is composed of the delegations accredited by the governments of the member states. This body has been taken multiple action in order to strengthen the rule of law and to protect human rights, including access to justice. Since at least 1999, the GA has supported the International Criminal Court (ICC) and encouraged states in the region to ratify the Court's Statute¹⁴. In 2001, it adopted the ICD, a landmark document that affirms that human rights, the rule of law, free elections, and the separation of powers are the essence of democracy¹⁵. Three years later in its resolution it ensures full support for states in their efforts to strengthen democracy, fight corruption, enhance the rule of law, guarantee a full exercise of human rights. The GA also encourages organizations to support democratic governance in Latin America by promoting respect for the rule of law¹⁶. In 2005 the GA adopted Declaration of Florida entitled "Delivering the Benefits of Democracy", which stressed that states should respect human rights and fundamental freedoms, the rule of law, the separation of powers, independence of the judiciary, and democratic institutions¹⁷. In resolutions concerning strengthening the activities of the inter-American Program of Judicial Facilitators it found that expanding access to justice is fundamental for the full enjoyment of human rights and democratic governance¹⁸. Most importantly, it emphasized that access to justice is a fundamental right

¹² Signed at Bogota, on 30 April 1948, OAS, Treaty Series, Nos 1-C and 61.

¹³ AG/RES. 1737 (XXX-O/00), 5 June 2000.

¹⁴ See e.g.: AG/RES. 1619 (XXIX-O/99), 7 June 1999.

¹⁵ SCHNABLY, Stephen J.: The OAS and Constitutionalism: Lessons From Recent West African Experience. In: *Syracus Journal of International Law and Commerce*, vol. 33, no. 1 (2005), pp. 264-265.

¹⁶ AG/RES. 2044 (XXXIV-O/04), 8 June 2004, paras 2-3.

¹⁷ AG/DEC. 41 (XXXV-O/05), 7 June 2005.

¹⁸ AG/RES. 2703 (XLII-O/12), 4 June 2012.

and a measure of the restoration of violated human rights¹⁹. Therefore, the GA has paid special attention to ensuring access to justice for the most vulnerable groups such as African descent, women, girls and adolescents²⁰. During the 47th Regular Session held in 2017, the GA issued a resolution aimed at, among other things, strengthening democracy, the rule of law, and full respect for human rights in the Hemisphere²¹. In 2022, this body considered the situation of persons deprived of their liberty. It emphasized the need to enhance the rule of law and improve access to justice for prisoners through studies, technical assistance and training²². It also stressed the role of legal aid lawyers²³ and public defenders²⁴ in promoting and guaranteeing the right to access to justice. Moreover, the GA also encourages states to adhere to the Regional Agreement on Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean, known as the Escazú Agreement, adopted on 4 March 2018²⁵. This Convention obliges States Parties to provide a safe environment for human rights defenders. At its last regular session, held in Washington in June, the GA adopted a declaration²⁶ and a resolution on strengthening the rule of law and respect for human rights. The GA also reaffirmed that democracy, the rule of law and human rights are interdependent and mutually reinforcing²⁷. Moreover, on several occasions it has called on member states to put an end to human rights violations, including the guarantee of access to justice and respect for the rule of law²⁸.

Permanent Council

According to Article 80 of the Charter of the American States the Permanent Council (PC) is composed of one representative of each member state, with the rank of ambassador. Its main functions are: to submit recommendations to the GA or to serve as a consultative body on

¹⁹ AG/RES. 2821 (XLIV-O/14), 4 June 2014, para 2.

²⁰ See e.g.: AG/RES. 3003 (LIII-O/23), 22 June 2023, para XIX (1).

²¹ AG/RES. 2905 (XLVII-O/17), 20 June 2017, para 1.

²² AG/RES. 2986 (LII-O/22), 6 October 2022, para 33.

²³ AG/RES. 2989 (LII-O/22), 7 October 2022, para vi.

²⁴ AG/RES. 2991 (LII-O/22), 7 October 2022, paras (iv) 1, (xvi) 3.

²⁵ UNTS, no. 56654.

²⁶ AG/DEC. 112 (LIII-O/23), 22 June 2023, para 4.

²⁷ AG/RES. 3004 (LIII-O/23), 23 June 2023, para IX (2).

²⁸ See e.g.: AG/RES. 3006 (LIII-O/23), 23 June 2023.

a provisional basis, among others. The PC has five standing committees: General Committee, the Committee on Juridical and Political Affairs (CJPA), the Committee on Administrative and Budgetary Affairs, the Committee on Hemispheric Security, and the Committee on Inter-American Summits Management and Civil Society Participation in OAS Activities. In order to promote and enhance the rule of law and access to justice, the PC adopted the landmark resolution on the establishment of the Legal Assistance Fund of the Inter-American Human Rights System²⁹. Its main purpose is to facilitate access to the inter-American human rights system for those persons who can't afford to submit a petition to the Inter-American Commission on Human Rights (IACoMHR)³⁰. Furthermore, the need to ensure access to justice has been highlighted on several occasions in the assessment of the situation in Latin American and Caribbean countries³¹. What is more, the CJPA prepared a draft resolution³² and organized special meetings on the exchange of best practices and experiences with public defenders as a guarantee of access to justice for persons in vulnerable situations³³. The CJPA also prepared report on best practices regarding access to justice and public defenders in the Americas³⁴. In addition, this body organized special events on topics such as: the mechanisms for monitoring places of detention by public defender institution in the region³⁵; the best practices used by public defender institution in the region to ensure access to justice for vulnerable groups³⁶ for e.g.: indigenous peoples³⁷, children and adolescents³⁸, migrants, including migrant workers and their families³⁹, refugees⁴⁰; measures taken by public defenders to prevent torture and other cruel and inhuman treatment⁴¹. What is more,

²⁹ See Legal Assistance Fund, available at: <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/basics/fund.asp>, accessed: September 9, 2023.

³⁰ CP/RES. 963 (1728/09), 11 November 2009.

³¹ See e.g.: CP/RES. 1133 (2244/19), 28 August 2019, para 3.

³² CP/CAJP-3046/12 rev. 4, 10 May 2012.

³³ CP/CAJP-3108/12 rev. 6, 28 February 2013.

³⁴ CP/CAJP-3214/14 rev. 1, 13 March 2014, paras 1-6, III.

³⁵ See e.g.: CP/CAJP/SA.690/20, 7 July 2020.

³⁶ See e.g.: CP/CAJP-3439/17 rev. 2, 5 April 2018.

³⁷ CP/CAJP-3553/21 rev. 1, 26 April 2021.

³⁸ See AG/RES. 2148 (XXXV-O/05), 7 June 2005, para 8.

³⁹ See AG/RES. 2141 (XXXV-O/05), 7 June 2005, para 15.

⁴⁰ AG/RES. 2402 (XXXVIII-O/08), 3 June 2008.

⁴¹ CP/CAJP-3400/16 rev. 3, 17 February 2016.

since 2005, the CJPA has also participated in working meetings with the ICC to investigate, prosecute and punish those responsible for international crimes within the ICC's jurisdiction and to discuss measures to be taken by states⁴².

Inter-American Commission on Human Rights

According to Chapter XV of the OAS Charter, the ACHR, Statute⁴³ and the Rules of Procedure⁴⁴, the principal function of the IAComHR is to promote, protect, defense human rights and to advise the other organs of the OAS in this regard. Pursuant to Article 61 of the ACHR the Commission is also entitled to bring a case before Inter-American Court of Human Rights (IACtHR). The IAComHR carries out its functions through country visits, the preparation of reports on the human rights situation in certain countries, the adoption of precautionary measures, and the analysis of individual petitions, among others. In line with the Annual Report of the IAComHR, the rule of law in democratic society depends on actions taken by judiciary. The transparent, impartial and effective functioning of this branch is indispensable for the enjoyment of human rights, in particular of vulnerable groups, and strengthen the rule of law⁴⁵. One of the fundamental principles that permeates the work of the Commission is the need for access to justice and rule of law⁴⁶. The IAComHR has noted that the weakness of democratic institutions is one of the factors contributing to the undermining of the rule of law. The consequences of the accelerated deterioration of democracy and the weakening of the rule of law has been the brutal repression of public protests by the authorities, which has led to human rights violations. Furthermore, one of the Commission's priorities in its Strategic Plan 2023-2027 is to promote the independence of the judiciary as an essential

⁴² International Criminal Court, all documents are available at: <https://www.oas.org/en/council/CAJP/topics/dip.asp#Garantinas%2oacceso%2ojusticia>, accessed: September 9, 2023.

⁴³ Approved through Resolution No. 447 adopted by the OAS General Assembly during its ninth period of sessions, held in La Paz, Bolivia, in October 1979.

⁴⁴ Approved by the Commission at its 137th regular period of sessions, held from October 28 to November 13, 2009, and modified on September 2nd, 2011 and during the 147th Regular Period of Sessions, held from 8 to 22 March 2013, for entry into force on August 1st, 2013.

⁴⁵ OEA/Ser.L/V/II.102, Doc. 6 rev., 16 April 1999.

⁴⁶ OEA/Ser.L/V/II.185, Doc. 310, 31 October 2022, p. 28.

element in strengthening the rule of law in the region⁴⁷. The IAComHR stressed that the right to judicial guarantees and the right to judicial protection, as enshrined in the ACHR, are the key pillars of the rule of law⁴⁸. The Commission pays particular attention to access to justice and the rule of law during states of emergency, as exemplified by the Covid-19 pandemic⁴⁹. In its resolutions, the Commission reaffirms that democracy and the rule of law are indispensable conditions for the respect of human rights. In such extraordinary circumstances, it is necessary to ensure access to justice and to hold accountable those responsible for human rights violations⁵⁰. What is more, on numerous occasions the Commission referred to access to justice for the most vulnerable groups of people such as women or indigenous peoples. In this regard, the Commission has organized courses, seminars, meetings and trainings on access to justice⁵¹. The IAComHR also addressed the role of human rights defenders in strengthening democracies and thus the rule of law⁵². This was one of the main themes of the Fifth Inter-American Forum on Democracy: the Rule of Law and Human Rights, held in 2022⁵³. Furthermore, the Commission emphasized the importance of the access to justice and the rule of law in analyzing the human rights situation in various countries⁵⁴. In addition, it organized the High-Level Forum entitled "Access to Inter-American Justice", which took place in Washington on July 21, 2023. It was the first meeting of a cycle dedicated to the issue of timely and more efficient justice at the Commission⁵⁵. One of the most powerful components of access to justice, and thus a guarantee of the prevalence of the rule of law, is the individual petition. It is even described as "a definitive conquest of the International Law of

⁴⁷ Ibidem, pp. 41-48, 71.

⁴⁸ See e.g.: OEA/Ser.L/V/II., Doc. 63, 9 December 2011, para 8.

⁴⁹ See e.g.: Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 2021, Chapter III paras 30, 46.

⁵⁰ See e.g.: Resolution No. 1/2020, 10 April 2020.

⁵¹ See e.g.: OEA/Ser.L/V/II.129, Doc. 4, 7 September 2007, paras 129, 176-177.

⁵² See e.g.: Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 2022, Chapter III, para 63.

⁵³ Ibidem, paras 109-113.

⁵⁴ See e.g.: OEA/Ser.L/V/II., Doc. 288, 25 October 2021.

⁵⁵ CIDH - Foro "Acceso a la Justicia Interamericana en la CIDH", 21 July 2023, available at: <https://www.youtube.com/watch?v=VqMzit-vBj4>, accessed: September 9, 2023.

Human Rights”⁵⁶. Pursuant to Chapter II of the Rules of Procedure, any person, group of persons, or non-governmental organization legally recognized in one or more of the member states of the OAS may submit a petition on his or her own behalf or on behalf of others concerning alleged violations of a human right recognized in the instruments adopted in the inter-American human rights system. The Commission may also institute proceedings *motu proprio*. The requirements for consideration of a petition are set forth in Article 28 of the Rules of Procedure. The case may be referred to the IACtHR under certain conditions. The Commission received 35,509 petitions between 1997 and 2022, and only 322 were transmitted to the IACtHR⁵⁷. The individual petition mechanism is still under development. In order to promote the consideration of petitions, the IAComHR prepared a list of inactive petitions from more than ten years and gave the petitioner two months to respond. If no reply was received, the Commission archived these petitions⁵⁸.

Inter-American Court of Human Rights

The IACtHR is one of three active regional human rights courts. The Court has contentious and advisory jurisdiction. As for now, the IACtHR has issued 29 advisory opinions and 492 judgments⁵⁹. The inextricable link between the democracy, rule of law and human rights is demonstrated by the case law of the IACtHR in several areas⁶⁰. It found close relations between human rights and democracy, particularly in the context of freedom of expression. The Court noted that freedom of expression is “a cornerstone of the very existence of a democratic society” and that without it, the democratic system is undermined⁶¹. In addition, the IACtHR has emphasized that the independence of the judiciary is

⁵⁶ See e.g.: Concurring Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, I/A Court H.R., Case of Castillo Petruzzi et al. v. Peru, Preliminary Objections. Judgment of September 4, 1998. Series C, No. 41, paras 5, 45.

⁵⁷ Data available at: <https://www.oas.org/en/iachr/multimedia/statistics/statistics.html>, accessed: September 9, 2023.

⁵⁸ Resolution 1/22, Doc. 21, 19 January 2022.

⁵⁹ All cases available at: <https://www.corteidh.or.cr/index.cfm?lang=en>, accessed: September 9, 2023.

⁶⁰ ODIO BENITO, Elizabeth: Preface, p. viii.

⁶¹ See e.g.: I/A Court H.R., Case of Bedoya Lima et al. v. Colombia. Merits, Reparations and Costs. Judgment of August 26, 2021. Series C, No. 431, paras 106-111.

indispensable for access to justice and thus for the enjoyment of other human rights⁶². The IACtHR has also stressed that the independence of the judiciary, inherent in the principle of the separation of powers, is a fundamental element of the rule of law⁶³. The Court recognized the fundamental role played by human rights defenders in protecting human rights and in strengthening democracy and the rule of law⁶⁴. What is more, the IACtHR has developed the right to political participation and the enhancement of participation in public affairs. The Court found that democracy, the rule of law, and human rights are interdependent and form the foundation of the human rights system in the Americas. It explained what it means to respect the rule of law, namely “the people who exercise power must respect the norms that make life in democracy possible”⁶⁵. Furthermore, the IACtHR demonstrates direct links between the right of fair trial and the right to political participation⁶⁶. It was also the first of international tribunals, which has recognized that access to public information⁶⁷ is a human right⁶⁸. In addition, the right to access to information is also an instrument of oversight over state’s authorities by

⁶² See e.g.: I/A Court H.R., Case of Nissen Pessolani v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of November 21, 2022. Series C, No. 477, paras 58, 85-86.

⁶³ Joint Dissenting Opinion of Judges Manuel E. Ventura Robles and Eduardo Ferrer MacGregor Poisot, I/A Court H.R., Case of Norín Catrimán et al. (Leaders, Members and Activist of the Mapuche Indigenous People) v. Chile. Merits, Reparations and Costs. Judgment of May 29, 2014. Series C, No. 279, para 15.

⁶⁴ See e.g.: I/A Court H.R., Case of Baraona Bray v. Chile. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs. Judgment of November 24, 2022. Series C, No. 481, paras 70-79.

⁶⁵ I/A Court H.R., Indefinite Presidential Re-election in Presidential Systems in the context of the Inter-American System of Human Rights (Interpretation and scope of Articles 1, 23, 24 and 32 of the American Convention on Human Rights, XX of the American Declaration of the Rights and Duties of Man, 3(d) of the Charter of the Organization of American States and of the Inter-American Democratic Charter). Advisory Opinion OC-28/21 of June 7, 2021. Series A, No. 28, paras 46, 144.

⁶⁶ CAPPUCCIO, Laura: The Protection of the Political Rights of Minorities in the Inter-American System. An Analysis of the Norín Catrimán Case and the Right to Political Participation in the State of Chile. In: *The Right to Political Participation: A Study of the Judgments of the European and Inter-American Courts of Human Rights*, London, New York: Routledge, 2022, p. 272.

⁶⁷ I/A Court H.R., Case of Claude Reyes et al. v. Chile. Merits, Reparations and Costs. Judgment of September 19, 2006. Series C, No. 151, paras 77-83.

⁶⁸ ODIO BENITO, Elizabeth: Preface, p. viii.

public opinion⁶⁹. Most importantly, the jurisprudence of the IACtHR illustrates that the right to judicial protection is also a fundamental pillar of the ACHR and the rule of law when it contributes to ensuring access to justice⁷⁰. The IACtHR also pays particular attention to ensuring access to justice for the most vulnerable groups⁷¹. Furthermore, the Court considered access to justice in relation to both the importance of the right of individual petition and the conditions for admissibility of individual applications⁷².

Conclusion

The OAS works to promote democracy, protect human rights, foster security and development in the region⁷³. The close relationship between democracy, rule of law and human rights is evident in the fundamental documents adopted by the Organization and in the practice of its organs. It has adopted a set of rules and norms that govern the conduct of its member states⁷⁴. Unfortunately, despite the numerous actions taken by the OAS authorities, in recent years Latin America and the Caribbean has witnessed the weakening of the rule of law, the decline of democracy, and the erosion of human rights as a result of growing authoritarian regimes and shrinking civic space. Venezuela, Haiti, Nicaragua and Bolivia are among the 10 worst countries in the world in terms of respect

⁶⁹ RIEGNER, Michael: Access to Information as a Human Right and Constitutional Guarantee. A Comparative Perspective. In: *Verfassung und Recht in Übersee/Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*, vol. 50, no. 4 (2017), p. 343.

⁷⁰ CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: The Developing Case Law of the Inter-American Court of Human Rights. In: *Human Rights Law Review*, vol. 3, no. 1 (2003), pp. 13-14.

⁷¹ See e.g.: I/A Court H.R., *Juridical Condition and Human Rights of the Child*. Advisory Opinion OC-17/02 of August 28, 2002. Series A, No.17, paras 103-136; I/A Court H.R., *Case of the Indigenous Communities of the Lhaka Honhat Association (Our Land) v. Argentina*. Merits, Reparations and Costs. Judgment of February 6, 2020. Series C, No. 400, paras 294-305.

⁷² CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: *The Developing Case Law*, p. 17.

⁷³ *Who We Are*, available at: https://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp, accessed: September 9, 2023.

⁷⁴ STAPEL, Sören: *Regional Organizations and Democracy, Human Rights, and the Rule of Law: The African Union, Organization of American States, and the Diffusion of Institutions*, Cham: Palgrave Macmillan, 2022, pp. 201-231.

for the rule of law, out of a total of 140 countries⁷⁵. Moreover, authoritarianism has been gradually validated. The countries with the largest declines in support for democracy are Venezuela (-12 percent), Costa Rica (-11 percent), Guatemala and Mexico (-8 percent). Then there is the crisis of political life, which manifests itself in the 22 presidents convicted of corruption in nine countries, and the 19 presidents who left office before their term ended, and those who broke the rules to stay in power⁷⁶. The respect and realization of all human rights requires a strong democratic system and the rule of law, and access to justice is a prerequisite for democracy and indispensable for the guarantee of justice. Therefore, the access to justice is closely linked to democracy and the rule of law⁷⁷. At the same time, access to justice is not explicitly recognized in the catalogues of fundamental rights, but it is implicitly recognized in various provisions of the ACHR⁷⁸ and other conventions adopted in the inter-American system of human rights. It is gaining importance both within the bodies of the OAS and in other fora⁷⁹. The rule of law requires the recognition of the human rights of all people, without distinction of any kind. When these rights are violated, there must be an effective mechanism for their protection and redress⁸⁰. Therefore, access to justice is not only access to the judicial system but also to the law. It is the right to full realization of justice and an instrument for restoring the exercise of violated rights⁸¹. In some cases, this right also

⁷⁵ World Justice Project, Rule of Law Index, 2022 Insights: Highlights and data trends from the WJP Rule of Law Index 2022, Washington, DC 2022, available at: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPInsights2022.pdf>, pp. 40-53, accessed: September 9, 2023.

⁷⁶ Informe Latinobarómetro 2023: La recesión democrática de América Latina, available at: <https://www.latinobarometro.org/lat.jsp>, pp. 18 et seq., accessed: September 9, 2023.

⁷⁷ VILLALTA VIZCARRA, Ana Elizabeth: El estado de acceso a la justicia desde una perspectiva internacional en América Latina. In: El Acceso a la Justicia, pp. 70-71.

⁷⁸ CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: El derecho de acceso a la justicia internacional y las condiciones para su realización en el sistema interamericano de protección de los derechos humanos. In: Revista IIDH, vol. 37 (2003), p. 72.

⁷⁹ See e.g.: REMJA-XI/DOC.2/21 rev.1; CJI/RES. 187 (LXXX-O/12).

⁸⁰ NAVARRETE MONASTERIO, Juan: Acceso a la justicia como un derecho humano y como una garantía. In: El Acceso a la Justicia, p. 105.

⁸¹ Concurring Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, I/A Court H.R., Case of Almonacid Arellano et al. v. Chile. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs. Judgment of September 26, 2006. Series C, No. 154, para 24.

serves as a mechanism for political participation⁸². Most importantly, as A.A. Cançado Trindade pointed out, without the access to justice and right to individual petition, the rights enshrined in the ACHR will be nothing more than a declaration. Perhaps this is why he identified access to justice as a norm belonging to the realm of *ius cogens*, which entails obligation *erga omnes* of protection⁸³. To sum up, human rights and freedoms, their guarantees and the rule of law form a triad in a democratic society. Each of these elements is self-defining, complementary and interdependent⁸⁴.

Bibliography

1. ARRIGI, Jean-Michel: Organization of American States (OAS). In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Article last updated: May 2017 (online).
2. ARROYAVE SANDINO, Marcela: Enfoque integral en el acceso a la justicia. In: El Acceso a la Justicia desde una perspectiva internacional en América Latina. San José: Perspectiva Digital S.A, Agosto 2018. 83-87 pages. ISBN 978-9930-542-05-7.
3. CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: El derecho de acceso a la justicia internacional y las condiciones para su realización en el sistema interamericano de protección de los derechos humanos. In: Revista IIDH, vol. 37 (2003), pp. 53-83.
4. CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto: The Developing Case Law of the Inter-American Court of Human Rights. In: Human Rights Law Review, vol. 3, no. 1 (2003), pp. 1-25.
5. CAPPUCIO, Laura: The Protection of the Political Rights of Minorities in the Inter-American System. An Analysis of the Norin Catrimán Case and the Right to Political Participation in the State of Chile. In: The Right to Political Participation: A Study of the Judgments of the European and Inter-American Courts of Human

⁸² NAVARRETE MONASTERIO, Juan: Acceso a la justicia, p. 108.

⁸³ Concurring Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, I/A Court H.R., Series C, No. 41, para 35; Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, I/A Court H.R., Case of the Pueblo Bello Massacre v. Colombia. Merits, Reparations and Costs. Judgment of January 31, 2006. Series C, No. 140, paras 63-64.

⁸⁴ I/A Court H.R., Habeas corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) American Convention on Human Rights). Advisory Opinion OC-8/87 of January 30, 1987. Series A, No. 8, para 26.

- Rights, London, New York: Routledge, 2022. 251-274 pages. ISBN 978-1-03-213444-4.
6. DEFTOU, Maria-Louiza: Fostering the Rule of Law in the Americas: Is There any Room for Judicial Dialogue between the IACtHR and National Courts?. In: *Nordic Journal of Human Rights*, vol. 38, no. 1 (2020), pp. 78-95.
 7. HAMMERGREN, Linn: Latin American Experience with Rule of Law Reforms and Applicability of Nation Building Efforts. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 38, no. 1 (2006), pp. 63-93.
 8. NAVARRETE MONASTERIO, Juan: Acceso a la justicia como un derecho humano y como una garantía. In: *El Acceso a la Justicia desde una perspectiva internacional en América Latina*. San José: Perspectiva Digital S.A, Agosto 2018. 105-109 pages. ISBN 978-9930-542-05-7.
 9. ODIO BENITO, Elizabeth: Preface. In: *The American Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2022. vii-xii pages. ISBN 978-0-19-022235-2.
 10. SCHNABLY, Stephen J.: The OAS and Constitutionalism: Lessons From Recent West African Experience. In: *Syracus Journal of International Law and Commerce*, vol. 33, no. 1 (2005), pp. 263-276.
 11. STAPEL, Sören: *Regional Organizations and Democracy, Human Rights, and the Rule of Law: The African Union, Organization of American States, and the Diffusion of Institutions*, Cham: Palgrave Macmillan, 2022. 349 pages. ISBN 978-3-030-90398-5.
 12. VILLALTA VIZCARRA, Ana Elizabeth: El estado de acceso a la justicia desde una perspectiva internacional en América Latina. In: *El Acceso a la Justicia desde una perspectiva internacional en América Latina*. San José: Perspectiva Digital S.A, Agosto 2018. 69-81 pages. ISBN 978-9930-542-05-7.

Contact data

Edyta Lis, PhD

e-mail: edyta.lis@mail.umcs.pl

Faculty of Law and Administration, Department of Public International Law, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

INTRODUCTION TO THE WORLD TRADE ORGANISATION (WTO) DISPUTE SETTLEMENT MECHANISM

Orsolya Antal¹

Abstract: This paper aims to present the WTO dispute settlement mechanism from a broad perspective. Accordingly, it will seek to highlight the milestones that have marked the development of the dispute settlement mechanism. It discusses the competence of the Dispute Settlement Body (DSB), the procedure, the rules for the implementation of its decisions, and the elements of amicable dispute settlement, based on predefined rules, stressing that the application of these rules has so far guaranteed that stronger members do not oppress weaker ones. The paper also aims to present the procedure prior to the implementation of the decisions and the main features of the current dispute settlement crisis, including the Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA), given that in the current situation, this forum can be used if a Member State is not satisfied with the report of the dispute settlement panel.

Keywords: World Trade Organisation (WTO), Dispute Settlement Body (DSB), Dispute Settlement Crisis, Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement MPIA

Introduction

The first decades of the twentieth century have encouraged countries to interact with each other in increasingly powerful and complex ways. In the global world economy, international trade rules had to be designed to address world trade problems by taking into account the competing aspects of protectionism and free trade.² The basic idea behind the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT, 1947) was to substantially reduce tariffs and other trade barriers, eliminate discriminatory treatment in international trade relations and create a level playing field for all member countries. Over the years, the GATT has been transformed and in 1995 its successor was given an institutional framework known as the World Trade

¹ Széchenyi István University, Doctoral School of State and Law, Hungary

² SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa luridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 365-366.

Organisation (WTO), which incorporated the previous trade agreements.³ Both organisations contributed significantly to the growth of the world economy.⁴

Operational objectives and principles of the World Trade Organisation

The WTO is the only international economic institution that deals with the development, enforcement and monitoring of the rules of international trade and provides a platform for the settlement of any disputes.⁵ Its guiding principles include improving the well-being of people worldwide, pursuing open borders, ensuring non-discrimination among its members, the principle of most-favoured-nation treatment, and a commitment to sustainable development and transparency.⁶

WTO members⁷ have set the following goals for the organisation: 1) raising living standards 2) ensuring full employment, real income and high and sustainable levels of effective demand 3) increasing production of and trade in goods and services 4) sustainable development and protection of the environment 5) taking account of the needs of developing countries.⁸

The WTO has three main objectives. 1) To promote international free trade by removing obstacles to the free flow of international goods and services and by eliminating undesirable side effects. An essential element is that international rules are understood and respected by all participants (governments, producers, exporters, importers). 2) Conducting international trade negotiations, given that international trade is not immune to divergent interpretations of rules and possible trade "wars". The WTO is also responsible for preventing and resolving these situations. 3) It is also responsible for settling international disputes that may arise. As different interests may prevail in trade relations, even clearly drafted trade agreements may be subject to differences of interpretation and misunderstandings

³ European Parliament: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. [The European Union and the World Trade Organisation]. s. 1. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/hu/FTU_5.2.2.pdf

⁴ KRUEGER, Anne O.: Visszaszorulóban a WTO szerepe a Trump által indított kereskedelmi háborúban. [The WTO's role in Trump's trade war is receding]. Világgazdaság, (2018.09.27) [cit. 25.9.2023] Available at: <https://www.vg.hu/velemeney/2018/09/visszaszoruloban-a-wto-szerepe-a-trump-altal-inditott-kereskedelmi-haboruban>

⁵ BLAHÓ, András – PRANDLER, Árpád (eds.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. [International organisations and institutions] City: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

⁶ World Trade Organisation: **Understanding the WTO**. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm

⁷ 164 members since 29 July 2016 , with dates of WTO membership. [cit. 22.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

⁸ The WTO Agreement. [cit. 22.9.2023] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/wto-agreement.html>

due to the different positions of the parties. The dispute settlement mechanism provided by the WTO is based on sound principles of international law, allowing disputes to be settled through a neutral and professional procedure.⁹

The WTO agreements are governed by certain fundamental principles that form the basis of multilateral trading systems. Non-discrimination means that no country can discriminate between its trading partners. At the same time, it cannot discriminate between its own products and those of foreigners, nor between its services or its citizens. Opening up trade means encouraging trade by reducing barriers to trade (tariffs, tariffs, import bans, quotas - which selectively limit quantities). Predictability and transparency are of paramount importance to foreign companies, investors and governments. They must be confident that trade barriers will not be arbitrarily changed. Stability and predictability are investment drivers. Under the concept of fair competition, any damage caused by a different approach can be compensated. Support for less developed countries is a priority for the WTO. Given that more than three quarters of WTO members are developing or transition economies, they are given a transitional period to adapt to the provisions. The WTO agreements also allow members to take measures to protect the environment. However, these measures must not be used as discriminatory barriers to trade. They must apply equally to domestic and foreign businesses. The WTO is working to build a more inclusive system for trade. It aims to get more women and more small businesses involved in trade. Under the partnership, the WTO will engage in regular dialogues with members of civil society to discuss the latest developments in world trade and make proposals for improving the multilateral trading system. The WTO recognises the growing importance of e-commerce and seeks to address the challenges of the digital divide.¹⁰

The WTO dispute settlement mechanism

Trade disputes are a natural consequence of international trade. Trade dispute settlement is a core activity of the WTO. Disputes within the WTO are typically about broken promises, which can arise from differences of interpretation or even intentional reasons.¹¹ Members have mutually agreed that, in cases where a WTO Member considers that trade rules have been violated by a Member, they will not act

⁹ BLAHÓ, András – PRANDLER, Árpád (eds.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. [International organisations and institutions] City: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014., SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 368.

¹⁰ World Trade Organisation: **Understanding the WTO**. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_stand_for_e.htm

¹¹ BLAHÓ, András – PRANDLER, Árpád (eds.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. [International organisations and institutions] City: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

unilaterally to retaliate, but that all stakeholders will use the multilateral dispute settlement system and will seek, as a matter of principle, to settle disputes amicably. The priority is therefore to settle disputes, preferably through consultation, rather than adjudication.¹²

The WTO's Understanding On Rules And Procedures Governing The Settlement Of Disputes (DSU) procedure for the settlement of trade disputes operates on the basis of pre-defined rules, which make the trading system more secure and predictable and underline the rule of law. It is based on the principles of fairness, speed, efficiency and mutually acceptable agreement.¹³

In the context of WTO dispute settlement, the possibility of alternative procedures has been built into the procedural framework, which refers to mediation, conciliation and good offices as an alternative (DSU, article 5. good offices, conciliation, mediation) and also treats arbitration as an alternative (DSU, article 25.arbitration).

¹⁴

The clearly formulated rules provide for the possibility for their members to lodge complaints and claim compensation in such a way that the stronger member countries do not oppress the weaker ones.¹⁵The regulatory system is clear. When it is not possible to resolve a dispute through consultations, decisions are taken by a Dispute Settlement Body (DSB), which is approved or rejected by the full WTO membership. Appeals - based on points of law - are also possible. It is important to stress that there is the possibility of consultation and mediation at any stage of the process. Enforcement of decisions is key to ensuring compliance with the rules, which is also a guarantee of the smooth flow of trade.¹⁶

The WTO has one of the most active international dispute settlement mechanisms in the world. Since 1995, 616 cases have been referred to the WTO and more than 350

¹² World Trade Organisation: **Understanding the WTO**: Settling disputes. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

¹³ World Trade Organisation: **Understanding the WTO**. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_we_do_e.htm

¹⁴ This option is currently of particular practical importance, as in order to temporarily deal with the dispute settlement crisis, some WTO member states have, on the initiative of the EU, established an agreement that allows for the use of an arbitration forum instead of an appeal procedure if a member state is not satisfied with the report of the dispute settlement panel.

¹⁵ European Parliament: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. [The European Union and the World Trade Organisation]. s. 2. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/hu/FTU_5.2.2.pdf

¹⁶ World Trade Organisation: **Understanding the WTO**: Settling disputes. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

decisions have been taken. The increasing number of disputes brought before the WTO reflects growing confidence in the system.¹⁷

Settlement of trade disputes

Panel Procedure: Under the WTO Agreement, trade disputes are to be settled, or at least attempted to be settled, amicably through the WTO dispute settlement mechanism. If consultations between two or more member countries fail to produce results, a panel may be established. Consultations are announced at the first meeting of the Dispute Settlement Body (DSB-DBS). If within 60 days the consultations of the parties have not led to a result, the second meeting of the DSB will establish the Dispute Settlement Body.¹⁸

The Dispute Settlement Body has the exclusive power to establish expert "panels"¹⁹ to examine the case and to accept or reject the panel's findings or the outcome of the appeal. This General Council (= Dispute Settlement Body), composed of all WTO members, also monitors the implementation of decisions and recommendations, but also has the power to authorise retaliation in the event of non-compliance by a country. Based on its role and functions, it should guarantee that the rules in international trade are not just principles, but regulate relations between states as enforceable international law.²⁰

The DSB decision is binding on WTO members. The losing partner country must submit a report on how it is implementing the obligations set out in the report "within a reasonable time". The parties must also agree on the amount of compensation, which must be proportionate to the damage caused by the cause of the dispute. If the parties cannot agree on the compensation, the DSB will authorise the application of penal sanctions until the implementation of the decision has begun. Under the

¹⁷ World Trade Organisation: Dispute Settlement. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm

¹⁸ SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 370.

¹⁹ Panels are like tribunals. However, their members are typically selected in consultation with the countries in dispute. They are appointed by the WTO Director-General only if the two sides cannot agree. The panel is made up of 3 (max 5) experts from different countries who examine the evidence and decide who is right. Their report (Panel Report) is submitted to the Dispute Settlement Body (DSB), who can only reject it by consensus. The report becomes the DSB's decision or recommendation within 60 days, unless rejected by consensus. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

²⁰ World Trade Organisation: How are disputes settled? [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

possibility provided by the Statute, this can be done (retaliation) in the sector of the dispute, but also in other sectors.²¹

Appellate Body: All appeals are judged by three members of the seven-member Standing Appellate Body elected by the Dispute Settlement Body. The members must be non-governmental persons of recognised standing in the field of law and international trade and must have a mandate of 4 years. The members are elected at different times to avoid having to replace the entire body at the same time.²²

Any party may appeal against the decision of the Board (DSB). Sometimes both parties do so. Appeals must be based on issues of law, in which case existing evidence cannot be re-examined and new issues cannot be examined in the proceedings. The appellate body may uphold, modify or reverse legal findings and conclusions.²³

Description of the dispute settlement crisis

Despite its high profile, the WTO is in decline. The most immediate threat is to its dispute settlement mechanism.²⁴ In order to understand the situation, it is necessary to briefly describe the conflict of interest between the United States of America and the People's Republic of China. These two economic superpowers play a prominent role in international trade.²⁵

	WTO estimate		
	2018 aggregate export data	2018 aggregate import data	External trade balance
China	USD 2487 billion	USD 2135 billion	~ USD 350 billion revenue
USA	USD 1664 billion	USD 2614 billion	~ USD 950 billion deficit

Chart 1

WTO – Aggregate export- import data, 2018²⁶

²¹ BLAHÓ, András – PRANDLER, Árpád (eds.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. [International organisations and institutions] City: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014., SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: Glossa Iuridica, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 370.

²² SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: Glossa Iuridica, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 370.

²³ World Trade Organisation: Appeals. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

²⁴ KRUEGER, Anne O.: Visszaszorulóban a WTO szerepe a Trump által indított kereskedelmi háborúban. [The WTO's role in Trump's trade war is receding]. Világgazdaság, (2018.09.27) [cit. 25.9.2023] Available at: <https://www.vg.hu/velemenyt/2018/09/visszaszoruloban-a-wto-szerepe-a-trump-altal-inditott-kereskedelmi-haboruban>

²⁵ SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: Glossa Iuridica, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 371.

²⁶ World Trade Organisation: World Trade Statistical review 2019. (2019. 07. 30.) [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf

According to the data released, China is the world's largest exporter, while the second largest exporter is the US. On the import side, however, the US is the largest recipient of foreign goods. Of the world's two largest economies, the US has a foreign current account deficit of roughly USD 950 billion, while China has an income of about USD 350 billion.²⁷

Given the fact that the Doha Development Agenda has not yet been concluded - based from the beginning on the principle of " the single undertaking " - an asymmetric regulatory practice has continued to be observed in trade between the two countries. The US blames the stalled negotiations on the emerging countries for their unwillingness to open up their markets to a level acceptable to the US. Meanwhile, developing countries can benefit from trade in developed countries' markets by only having to respect preferential terms, thus protecting their own markets from free trade.²⁸

In October 2018, the US blocked the appointment of new members to the Appellate Body, leaving only 3 members. At the end of their term of office, the Appellate Body became inoperative as its rules did not provide for a quorum. The US continues to block the appointments and the Appellate Body is still not functioning. The US claims that the Appellate Body is unfair and does not promote the interests of the US or other WTO members.²⁹

In July 2019, US President Donald Trump called on the WTO to define the status of developing countries, as China refused to give up its "special and differentiated status" as a developing nation. The US has called for the WTO to revoke trade privileges enjoyed by China and other nations. Under the current practice, which is currently being challenged, countries can qualify themselves as developing countries and thus benefit from preferential treatment under the international trade rules.³⁰

In addition to the above-mentioned trade deficit, the US pre-trade war narrative is representative of recurring problems with China. 1) The Chinese state imposes an uneven playing field for foreign competitors, putting foreign firms at a disadvantage;

²⁷ SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 371.

²⁸ European Parliament: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. [The European Union and the World Trade Organisation]. s. 3. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/hu/FTU_5.2.2.pdf, SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 371.

²⁹ World Trade Organisation: The Non-Functioning WTO Appellate Body. [cit. 9.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/

³⁰ SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 372.

2) It forces firms entering the Chinese market to create joint ventures, so they must transfer valuable technologies in exchange for market access.³¹

The WTO is supposed to ensure free trade, while the world's two largest economies have imposed reciprocal protective tariffs on each other and engage in various protectionist practices to protect their own markets. The trade war is therefore primarily a by-product of protectionist economic policies. Mutual restrictions and tariffs would most likely not have stood up before the Dispute Settlement Body.³²

Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement MPIA

The Appellate Body is currently suspended as its members' terms of office have expired and their positions are vacant. Thus, in order to temporarily address the dispute settlement crisis, to preserve the effectiveness of the rules-based trade system and to ensure that an independent appeal system remains available to Members, in March 2020, at the initiative of the EU, some WTO Members agreed that if a Member is not satisfied with the DSB report, it may refer the matter to arbitration instead of an appeal procedure.³³

Due to the lack of functioning and staffing of the WTO Appellate Body, the Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA) is currently functioning as an alternative system for resolving WTO disputes in cases where a Member lodges an appeal.³⁴

WTO Members may use MPIA as an alternative dispute settlement mechanism under Article 25 of the WTO Dispute Settlement Understanding. The MPIA embodies the WTO Appellate Review Rules and replaces the previous appeal procedures in disputes between Members and will apply to future disputes between Members. Any Member may join the MPIA by notifying the Dispute Settlement Body, as several Members have already done. The MPIA will serve as a temporary solution, in the event of a WTO Appellate Body deadlock, for disputes between Members that are parties to it until the WTO Appellate Body is operational.³⁵

³¹ SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 373.

³² SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: *Glossa Iuridica*, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377, s. 374.

³³ World Trade Organisation: Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA). [cit. 25.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/

³⁴ World Trade Organisation: Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA). [cit. 25.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/

³⁵ World Trade Organisation: Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA). [cit. 25.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/

Conclusions

The stalemate in the Doha Round, and the fact that several trading partners have entered into bilateral agreements, highlights the dramatic changes in the international trading system over the last 20 years. The old system, dominated mainly by the EU and the US, has been replaced by a more open and diversified system. In this new system, emerging and developing countries play a central role. The liberalisation of the international trading system has benefited many developing countries, as they have been able to develop at unprecedented rates and achieve lasting economic gains. These new trends also point to the fact that the negotiating approaches of recent years have become obsolete. Regulatory issues, which have become more important than tariffs, will have to be addressed in innovative ways in the future.³⁶

Bibliography

1. BLAHÓ, András – PRANDLER, Árpád (eds.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. [International organisations and institutions] City: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.
2. European Parliament: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. [The European Union and the World Trade Organisation]. s. 1. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/hu/FTU_5.2.2.pdf
3. KRUEGER, Anne O.: Visszaszorulóban a WTO szerepe a Trump által indított kereskedelmi háborúban. [The WTO's role in Trump's trade war is receding]. Világgazdaság, (2018.09.27) [cit. 25.9.2023] Available at: <https://www.vg.hu/velemeney/2018/09/visszaszoruloban-a-wto-szerepe-a-trump-altal-inditott-kereskedelmi-haboruban>
4. SIMAI, Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog. [Left without a judiciary international trade law]. In: Glossa Iuridica, VII. volume, 1-2. issue, (2020), s. 365-377.
5. The WTO Agreement. [cit. 22.9.2023] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/wto-agreement.html>
6. World Trade Organisation: Appeals. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm
7. World Trade Organisation: Dispute Settlement. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm

³⁶ European Parliament: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. [The European Union and the World Trade Organisation]. s. 4-5. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/hu/FTU_5.2.2.pdf

8. World Trade Organisation: How are disputes settled? [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm
9. World Trade Organisation: Multy-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA). [cit. 25.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/
10. World Trade Organisation: The Non-Functioning WTO Appellate Body. [cit. 9.9.2023] Available at: https://wtoplurilaterals.info/plural_initiative/the-mpia/
11. World Trade Organisation: Understanding the WTO. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm
12. World Trade Organisation: Understanding the WTO. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm
13. World Trade Organisation: Understanding the WTO. [cit. 25.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_stand_for_e.htm
14. World Trade Organisation: Understanding the WTO: Settling disputes. [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm
15. World Trade Organisation: World Trade Statistical review 2019. (2019. 07. 30.) [cit. 30.9.2023] Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf

Contact data

Orsolya Antal dr.

dr.antal.orsolya@gmail.com

Széchenyi István University, Deák Ferenc Faculty of Law

Department of International and European Law

SOFT LAW AKO ROZHODNÉ PRÁVO PRE MEDZINÁRODNÉ OBCHODNÉ ZMLUVY

SOFT LAW AS APPLIABLE LAW FOR INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS

Dominika Juck¹

Abstrakt: Značná časť uzatváraných medzinárodných obchodných zmlúv obsahuje spoločné ustanovenie, upravujúce voľbu rozhodného práva. Subjekty medzinárodného práva súkromného pri uzatváraní medzinárodných obchodných zmlúv spravidla využívajú možnosť autonómie vôle, ktorá im umožňuje voľbu rozhodného práva pre ich záväzkovo právny vzťah. Predkladaný príspevok je zameraný na koncept voľby „soft law“ ako rozhodného práva pre medzinárodné obchodné zmluvy. V rámci príspevku je vykonávaná analýza z pohľadu dvoch vybraných prameňov slovenského medzinárodného práva súkromného upravujúcich voľbu rozhodného práva, a to zákona č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom a Nariadenia Rím I s cieľom overiť hypotézu o tom, že skúmané pramene medzinárodného práva súkromného neumožňujú voľbu soft law ako rozhodného práva pre medzinárodné obchodné zmluvy. Po overení resp. vyvrátení hypotézy, poskytuje príspevok úvahy *de lege ferenda* v nastolenej problematike.

Kľúčové slová: Autonómia vôle, Nariadenie Rím I, princípy Unidroit, soft law, voľba rozhodného práva.

Abstract: A significant part of the international commercial contracts contain a provision on the choice of applicable law. When concluding international commercial contracts, private international law subjects generally make use of the autonomy of will, which allows them to choose the law applicable to their contractual relationship. The present paper focuses on the concept

¹ Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov

of the choice of "soft law" as the applicable law for international commercial contracts. The paper analyses two selected sources of Slovak private international law regulating the choice of applicable law, namely Act No. 97/1963 Coll. on Private International Law and Procedure and the Rome I Regulation, to test the hypothesis that the sources of Slovak private international law under consideration do not allow for the choice of soft law as the applicable law for international commercial contracts. After verifying or refuting the hypothesis, the paper provides de lege ferenda considerations in the raised issue.

Key words: Autonomy of will, Rome I Regulation, Unidroit principles, soft law, choice of applicable law.

Úvod

Voľba rozhodného právneho poriadku predstavuje jednu z kľúčových problematík medzinárodného práva súkromného, ako aj predmet záujmu právnych teoretikov či praktikov v tomto právnom odvetví. Autonómia vôle strán zvoliť si rozhodný právny poriadok, ktorým sa bude spravovať ich medzinárodný obchodnoprávny vzťah, je rozšíreným a aplikovateľným princípom, z ktorého vychádza moderná regulácia medzinárodného práva súkromného. V predmetnom príspevku sa primárne nezameriavame na možnosť alebo nemožnosť, zvoliť si rozhodný právny poriadok pre medzinárodnú kúpnu zmluvu.² V rámci vykonanej analýzy skúmame voľbu, nie „hard law“, t. j. existujúceho právneho poriadku konkrétneho štátu, ale naopak predmetom je voľba „soft law“ ako rozhodného práva. Soft law a hard law je možné vzájomne diferencovať s ohľadom na tri aspekty. Prvým z nich je aspekt záväznosti. Zatiaľ čo právny poriadok konkrétneho štátu bude záväzným pre medzinárodnú kúpnu zmluvu aj bez potreby strán, aby sa na jeho aplikácii dohodli (napríklad na základe odkazu príslušnej kolíznej normy), pri aplikácii soft law je dohoda strán na aplikácii zvoleného neštátneho

² Pod pojmom medzinárodná kúpna zmluva pre účely predmetného príspevku chápeme každú kúpnu zmluvu, v rámci ktorej majú strany tejto kúpnej zmluvy miesto podnikania v rôznych štátoch, alebo majú miesto podnikania v rovnakom štáte, avšak tento štát je odlišný od štátu, v ktorom má byť vykonaná podstatná časť záväzkov vyplývajúcich z predmetnej medzinárodnej kúpnej zmluvy alebo má daný štát užšiu väzbu s predmetným záväzkovo právnym vzťahom.

prameňa nevyhnutná, pričom ani v takom prípade dohody strán na aplikácii konkrétneho prameňa soft law nemusí dôjsť k jeho aplikácii v celosti, berúc do úvahy kogentné normy inak rozhodného právneho poriadku. Druhý je aspekt presnosti, ktorý definuje presnú špecifikáciu obsahu jednotlivých noriem. V tejto súvislosti poukazujeme na skutočnosť, že práve normy soft law sa vyznačujú abstraktnejším obsahom než normy hard law. Tretí aspekt nazývaný aj delegovanie sa vzťahuje na udelenie právomoci tretím osobám na výklad a aplikáciu noriem a na riešenie sporov.³

V rámci predkladaného príspevku skúmame prístup vybraných prameňov slovenského medzinárodného práva súkromného, ktorými sú Zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom („Zákon o medzinárodnom práve súkromnom“) a Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I) („Nariadenie Rím I“) k voľbe soft law ako rozhodného práva, za účelom overenia hypotézy, že nami vybrané pramene voľbu soft law ako rozhodného práva neumožňujú. V nadväznosti na vykonanú analýzu a potvrdenie resp. vyvrátenie hypotézy poskytujeme úvahy, predmetom ktorých je využiteľnosť aplikácie soft law pre medzinárodné kúpne zmluvy.

Miesto soft law v medzinárodnom práve súkromnom Európskej únie

Soft law alebo aj „mäkké právo“ je vo všeobecnosti možné chápať ako súbor neštátnych pravidiel, ktoré nie sú bez ďalšieho pre strany medzinárodnej kúpnej zmluvy právne záväzné.⁴ Pri voľbe soft law ako rozhodného práva sa subjekty musia vyrovnávať s viacerými obmedzeniami ich voľby. Napriek existencii Zásady voľby práva v medzinárodných obchodných zmluvách prijatých Haagskou konferenciou medzinárodného práva súkromného v roku 2015 („Haagske princípy“),⁵ ktoré v rámci článku 3 zavádzajú zásadu, na základe ktorej si strany

³ TERPAN, Fabien: Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law. In. European Law Journal, Ročník 21, Číslo 1, Január 2015, s. 68-96.

⁴ SCHWARCZ, L. Steven: Soft law as Governing law. Duke Law School Public Law & Legal Theory Series Paper. 2019-8, s. 2472.

⁵ Pre úplnosť uvádzame, že Haagske princípy sú v súčasnosti aplikované iba zo strán vybraných arbitrážnych súdov a boli implementované do legislatívy Paraguaju a Uruguaju. (uvádzaný stav je k 7.10.2023), viac informácií je dostupných: <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=6300&dtid=41>

zmluvy môžu zvoliť ako rozhodné právo akékoľvek právne normy, ktoré sú vo všeobecnosti uznávané na medzinárodnej, národnej a regionálnej úrovni ako neutrálny a vyvážený súbor pravidiel, pokiaľ právo štátu konajúceho súdu neustanovuje inak.⁶ Haagske princípy tak stranám zmluvy umožňujú voľbu aj neštátneho práva t. j. soft law pre medzinárodnú kúpnu zmluvu. V praxi by tak mohlo ísť napríklad od zásady UNIDROIT, ktoré sú aj špecificky spomínané v rámci návrhu komentára k Haagskym princípom.⁷ Nevyhnutné je však upriamiť pozornosť na druhú časť článku 3 Haagskych princíпов, ktorá značným spôsobom oklieštuje možnosť strán voľby neštátnych právnych noriem a to spôsobom, že takáto voľba musí byť povolená aj právom fóra. Berúc do úvahy, že Haagske princípy predstavujú samé osebe nástroj soft law, je možné výhradu uvedenú v článku 3 považovať za bezpredmetnú a nadbytočnú.⁸ V kontraste s liberálnou koncepciou voľby soft law ako rozhodných právnych noriem pre úpravu medzinárodnej kúpnej zmluvy stojí koncepcia vychádzajúca z práva Európskej únie, konkrétne z Nariadenia Rím I upravujúceho rozhodné právo pre zmluvné záväzkové vzťahy, ktorú môžeme označiť za značne konzervatívnu.

Za účelom analýzy možnosti voľby soft law ako rozhodného právneho poriadku pre medzinárodnú kúpnu zmluvu je nevyhnutné pozeráť sa na úpravu obsiahnutú v Nariadení Rím I optikou aj jeho „predchodcu“, konkrétne Rímskeho dohovoru o práve rozhodnom pre zmluvné záväzky („Rímsky dohovor“). Rímsky dohovor nadobudol účinnosť dňa 1. apríla 1991 a v svojom článku 3 pod rubrikou voľba rozhodného práva zakotvuje autonómiu vôle strán. S ohľadom na voľbu neštátneho práva, predmetný článok vychádza z tradičného prístupu, umožňujúceho stranám zmluvy voľbu „právneho poriadku,“ z ktorého implicitne vyplývala aplikácia právneho poriadku konkrétneho štátu. Ako uvádza Rozehnalová, primárnym cieľom Rímskeho dohovoru bolo použitie pred štátnymi

⁶ Porovnaj článok 3 Zásad. voľby práva v medzinárodných obchodných zmluvách (Haag 2015).

⁷ Draft commentary on the draft Hague Principles on choice of law in international contracts. November 2013. Dostupné na: <https://assets.hcch.net/docs/67155a09-02ac-4932-b8bb-dd3ood8af2aa.pdf> s. 18.

⁸ BONELL, Michael Joachim: The law governing international commercial contracts and the actual role of the UNIDROIT Principles. In: Uniform law Review, 23, vydanie, Marec 2018. s 15-41.

súdmi.⁹ V čase prijatia Rímskeho dohovoru nebola aplikácia prameňov soft law tak rozšírená,¹⁰ aby zákonodarca vôbec bral do úvahy možnosť voľby iných právnych noriem ako platného práva štátu. Nemožnosť voľby iného právneho poriadku ako právneho poriadku konkrétneho štátu zvykla byť vylučovaná aj zo strany mnohých medzinárodnoprávných teoretikov s odôvodnením, že možnosť výberu neštátnych pravidiel nie je vykonateľná, nakoľko neštátne pravidlá netvorí konzistentný súbor právnych noriem, na rozdiel od štátneho práva.¹¹ Na druhej strane podporovatelia možnosti voľby neštátneho práva na základe Rímskeho dohovoru a neskôr aj Nariadenia Rím I argumentujú, že výklad týchto prameňov by mal byť vykonávaný dynamicky a má byť založený na vývoji a potrebách medzinárodnej komunity.¹²

Rovnako, ako Rímsky dohovor, tak aj Nariadenie Rím I umožňuje stranám zmluvy vykonať voľbu práva, ktorým sa bude riadiť ich medzinárodná kúpna zmluva, pričom rovnako ako Rímsky dohovor, Nariadenie Rím I v článku 3 upravuje voľbu „právneho poriadku.“ Aj v tomto prípade dochádza k aplikácii predmetného článku spôsobom, že právnym poriadkom je potrebné rozumieť platný právny poriadok konkrétneho štátu. Nebolo to však primárnym zámerom Nariadenia Rím I. Prvotne zverejnený Návrh Nariadenia Rím I uvádzal, v rámci článku 3 ods. 2 možnosť strán zvoliť si ako rozhodné právo aj zásady a pravidlá hmotného zmluvného práva uznané na medzinárodnej úrovni alebo uznané spoločenstvom. Medzi princípy, ktoré by spadali pod dikciu článku 3 by tak bolo možné zaradiť aj zásady UNIDROIT, či Princípy európskeho zmluvného práva, zatiaľ čo *lex mercatoria*, ktorého normy nie sú dostatočne špecifické, by bolo spod možnosti voľby vylúčené.¹³

⁹ ROZEHNALOVÁ, Nadežda - TÝČ, Vladimír: Evropský justiční prostor (v civilních otázkách). Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 4.

¹⁰ Napríklad zásady UNIDROIT, ktoré sú dnes jedným z najvyužívanejších zástupcov soft law v oblasti medzinárodných obchodných zmlúv boli prvýkrát vydané v roku 1994.

¹¹ Green Paper on the conversion of the Rome Convention 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernisation. COM (2002) 654 final. 2003. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0654> (08.09.2023)

¹² LANDO, Ole – NIELSEN, Peter Arnt: The Rome I Regulation. In: Common Market Law Review, 45, vydanie 6 (2008), s. 1687-1725.

¹³ Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I). 2005/0261/COD Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0650:FIN:EN:PDF>

s. 5.

Aplikácia napríklad zásad UNIDROIT ako rozhodného práva by nebola úplnou novinkou, nakoľko už dnes sú tieto zásady aplikované mnohými arbitrážnymi inštitúciami.

Z komparácie navrhovaného a finálneho, dnes účinného znenia článku 3 Nariadenia Rím I je zrejmé, že k prijatiu pôvodne navrhovaného znenia, umožňujúceho stranám podriať svoj záväzkovo právny vzťah aj pod pramene soft law spĺňajúce kritérium uznania na medzinárodnej úrovni alebo uznania spoločenstvom, nedošlo. Súčasné znenie článku 3, ako už bolo spomínané, umožňuje stranám voľbu právneho poriadku existujúceho štátu, bez možnosti zvoliť si neštátne princípy.

Určitý pozostatok prvotne zamýšľaného liberálnejšieho prístupu Nariadenia Rím I k autonómii vôle strán je badateľný v jeho preambule. Na myslí máme recitál 13. Recitál 13 Nariadenia Rím I v svojom rámci obsahuje usmernenie týkajúce sa vzťahu Nariadenia Rím I a neštátneho práva, v zmysle ktorého Nariadenie Rím I nebráni stranám v zahrnutí odkazu na právny poriadok neštátnej povahy do ich zmluvy.¹⁴ Dovolíme si však tvrdiť, že skutočnosť, že z dikcie preambuly Nariadenia Rím I vyplýva vyššie uvedené, nebude mať pre strany zmluvy zásadnejší vplyv. Berúc do úvahy skutočnosť, že článok 3 Nariadenia Rím I stranám zmluvy voľbu neštátneho práva neumožňuje, voľba neštátneho právneho poriadku, napríklad viackrát spomínaných zásad UNIDROIT, by v praxi mala dosah na aplikovanie dispozitívnych ustanovení inak rozhodného právneho poriadku. Inak povedané, ak by si strany zmluvy zvolili ako rozhodné právo zásady UNIDROIT, z pohľadu článku 3 Nariadenia Rím I by k vykonaniu platnej voľby rozhodného práva nedošlo (nakoľko zásady UNIDROIT nenapĺňajú dikciu právneho poriadku v zmysle článku 3 Nariadenia Rím I). V danom prípade by konajúci súd pre určenie rozhodného práva musel postupovať na základe článku 4 Nariadenia Rím I, ktorý určuje rozhodný právny poriadok v prípade absencie voľby právneho poriadku. Samotné právne normy neštátneho právneho poriadku, teda napríklad zásad UNIDROIT, by sa tak aplikovali iba do tej miery, ktorú by umožňoval právny poriadok určený na základe článku 4. V praxi môže ísť napríklad o aplikáciu zásad UNIDROIT výhradne v rozsahu dispozitívnych ustanovení rozhodného právneho poriadku. Pozerajúc sa na vyššie vykonanú analýzu optikou nami stanovenej hypotézy v úvode predmetného príspevku, môžeme skonštatovať

¹⁴ Recitál 13 Nariadenia Rím I

nasledovné. Nariadenie Rím I vychádza z konzervatívneho prístupu k voľbe neštátneho právneho poriadku. Voľba neštátnych noriem, teda noriem soft law nie je na základe Nariadenia Rím I vykonateľná a ani samotné znenie recitálu 13 na postoji Nariadenia Rím I k voľbe neštátneho práva nič nemení. Východisko danej situácie pre strany medzinárodnej kúpnej zmluvy, ktoré si napriek vyššie uvedeným ustanoveniam želajú podriaadiť svoj záväzkovo právny vzťah pod normy neštátneho práva, spočíva najmä v uzatvorení arbitrážnej doložky.

Soft law a základný prameň slovenského medzinárodného práva súkromného

V rámci analýzy prístupu Zákona o medzinárodnom práve súkromnom k soft law je potrebné upriamiť pozornosť na dve konkrétne ustanovenia. Prvým z nich je samotné ustanovenie §1, účel zákona. *„Účelom tohto zákona je ustanoviť, ktorým právnym poriadkom sa spravujú občianskoprávne, obchodné, pracovné a iné podobné vzťahy s medzinárodným prvkom, ...“* Predmetné ustanovenie prezumuje, okrem iného, aj, že obchodné vzťahy s medzinárodným prvkom budú regulované prostredníctvom právneho poriadku určeného na základe Zákona o medzinárodnom práve súkromnom. Termín právny poriadok evokuje aplikáciu právneho poriadku konkrétneho štátu, t.j. jednotlivé kolízne normy upravené v rámci Zákona o medzinárodnom práve súkromnom odkážu na aplikáciu konkrétneho právneho poriadku niektorého štátu. Ustanovenie §9 umožňuje voľbu práva v rámci záväzkových vzťahov. *„Účastníci zmluvy môžu si zvoliť právo, ktorým sa majú spravovať ich vzájomné majetkové vzťahy, ak osobitný zákon neustanovuje inak, ...“* Pod právom je v tom kontexte možné chápať výlučne systém pozitívneho práva ako výsledku zákonodarnej moci štátu.¹⁵ Obdobne ako v rámci Nariadenia Rím I, aj Zákon o medzinárodnom práve súkromnom vychádza z možnosti voľby platného právneho poriadku, pred voľbou neštátneho práva.

Tak, ako pri Rímskom dohovore, aj pri Zákone o medzinárodnom práve súkromnom je možné odôvodniť absenciu reflektovania možnosti zvoliť si neštátne právo práve obdobiť, kedy bol Zákon o medzinárodnom práve súkromnom prijatý. Napriek skutočnosti, že Zákon

¹⁵ BĚLOHLÁVEK, J. Alexander: Římská úmluva, Nařízení Řím I. Komentář. I. díl. C. H. Beck, 2010. s. 618.

o medzinárodnom práve súkromnom umožňoval neobmedzenú voľbu právneho poriadku pre záväzkové vzťahy už od jeho prijatia, z jeho formulácie jasne vyplýva vôľa zákonodarcu, aby si strany zvolili iba platný právny poriadok, vyjmúc napr. pravidlá slušnosti, pravidlami poctivého obchodného styku, všeobecnými právnymi zásadami, a pod.¹⁶

Záver

Berúc do úvahy vyššie vykonanú analýzu, môžeme konštatovať, že v predkladanom príspevku došlo k overeniu nami zadefinovanej hypotézy, v ktorej sme tvrdili, že vybrané pramene voľbu soft law ako rozhodného práva, neumožňujú. Vybranými prameňmi slovenského medzinárodného práva súkromného boli Zákon o medzinárodnom práve súkromnom, ktorý pripúšťa iba voľbu platného právneho poriadku a úplne obchádza možnosť voľby soft law. Obdobný záver sme vyvodili aj v rámci vykonanej analýzy Nariadenia Rím I, ktoré voľbu soft law ako rozhodného práva explicitne neumožňuje, avšak nebráni jeho aplikácii. Zastávame názor, že ani jeden z tých právnych nástrojov nebráni stranám medzinárodnej kúpnej zmluvy zahrnúť odkaz na soft law do takejto zmluvy, avšak tieto ustanovenia, by z pohľadu slovenského medzinárodného práva súkromného nemali odporovať kogentným normám inak rozhodného právneho poriadku.

Zoznam použitej literatúry

1. BĚLOHLÁVEK, J. Alexander: Římská úmluva, Nařízení Řím I. Komentář. I. díl. C. H. Beck, 2010. s. 2864. ISBN: 9788074001765.
2. BONELL, Michael Joachim: The law governing international commercial contracts and the actual role of the UNIDROIT Principles. In: Uniform Law Review, 23, vydanie, Marec 2018. s 15-41.
3. KUČERA Zdeněk – TICHÝ Luboš: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář. Praha: Panorama. 1989. s. 362 s. ISBN:80-7038-020-9.
4. LANDO, Ole – NIELSEN, Peter Arnt: The Rome I Regulation. In: Common Market Law Review, 45, vydanie 6 (2008), s. 1687-1725.

¹⁶ Porovnaj KUČERA Zdeněk – TICHÝ Luboš: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář. Praha: Panorama. 1989. s. 96.

5. Rozehnalová, Nadežda - Týč, Vladimír: Evropský justiční prostor (v civilních otázkách). Brno: Masarykova univerzita, 2006, s.420 s. ISBN 978-80-210-4053-3.
6. SCHWARCZ, L. Steven: Soft law as Governing law. Duke Law School Public Law & Legal Theory Series Paper. 2019-8, s. 2471-2514.
7. TERPAN, Fabien: Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law. In. European Law Journal, Ročník 21, Číslo 1, Január 2015, s. 68-96.

Internetové zdroje

8. Draft commentary on the draft Hague Principles on choice of law in international contracts. November 2013. Dostupné na: <https://assets.hcch.net/docs/67155a09-02ac-4932-b8bb-dd3ood8af2aa.pdf> s. 18. (08.09.2023)
9. Green Paper on the conversion of the Rome Convention 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernisation. COM (2002) 654 final. 2003. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0654> (08.09.2023)
10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to contractual obligations (Rome I). 2005/0261/COD Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0650:FIN:EN:PDF> (08.09.2023)
11. Status Tables of Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts. Dostupné na: [HCCH | Implementation legislation](https://www.hcch.net/en/implementation-legislation) (01.09.2023)

Kontaktné údaje

Mgr. Dominika Juck, PhD.(née Gornaľová)

Dominika.juck@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov

KONCEPCIA VLÁDY PRÁVA V MEDZINÁRODNOM PRÁVE ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA¹

THE CONCEPT OF RULE OF LAW IN INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW

Juraj Jankuv²

Abstrakt: Príspevok je venovaný identifikácii prvkov koncepcie vlády práva v rámci prameňov medzinárodného práva životného prostredia prípadne v rámci súvisiacich prameňov iných odvetví medzinárodného práva verejného, ktoré obsahujú prvky koncepcie vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia.

Kľúčové slová: Medzinárodné právo verejné, medzinárodné právo životného prostredia, zásada vlády práva, environmentálne ľudské práva, zodpovednosť za škody v oblasti životného prostredia, riešenie environmentálnych sporov

Abstract: This contribution is devoted to the identification of elements of the concept of the rule of law within the sources of international environmental law or within other related sources of other branches of international public law, which contain elements of the concept of the rule of law in international environmental law.

Key words: International public law, international environmental law, rule of law, environmental human rights, responsibility and liability for environmental damage, resolution of environmental disputes

Úvod

Koncepcia vlády práva (angl. rule of law)³ v medzinárodnom práve životného prostredia ako osobitného odvetvia medzinárodného práva verejného, je relatívne

¹ Článok predstavuje čiastkový výstup v rámci výskumného projektu APVV-20-0576 pod názvom „Zelené ambície pre udržateľný rozvoj (Európska zelená dohoda v kontexte medzinárodného a vnútroštátneho práva)“.

² Interný člen Ústavu medzinárodného práva a európskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a zároveň externý člen Katedry medzinárodného práva a európskeho práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

³ Anglický pojem „rule of law“ je do slovenského jazyka prekladaný aj ako pojem „právny štát“ v kontexte jeho aplikácie vo vnútroštátnych právnych poriadkoch.. V medzinárodnoprávnych

novou problematikou, ktorá vo vede medzinárodného práva doposiaľ výraznejšie nebola skúmaná. V tejto súvislosti je v podstate možné konštatovať, že zatiaľ je identifikovateľná a zakotvená nepriamo iba v niektorých z jeho nezáväzných prameňov a aj to iba vo fragmentárnej forme.

Ide o nezáväzné medzinárodnoprávne dokumenty v ktorých je prezentovaná primárne koncepcia environmentálnej vlády práva určená vnútroštátnym právnym poriadkom. Ide o *Rozhodnutie č. 27/9 Riadiacej rady Programu OSN pre životné prostredie* (2013), *Rezolúciu 1/13 Environmentálneho zhromaždenia Programu OSN pre životné prostredie* (2014), *Svetovú deklarácia environmentálnej vlády práva* (2016) *Medzinárodnej únie pre zachovanie prírody* prijatú jej Svetovým environmentálnym kongresom či dokument „*Environmentálna vláda práva. Prvá globálna správa.*“ vypracovaný znova pod gesciou Programu OSN pre životné prostredie v roku 2019 a pod. Niektoré z uvedených dokumentov však nepriamo naznačujú potrebu identifikácia koncepcie environmentálnej vlády práva i na univerzálnej a regionálnej úrovni medzinárodného práva verejného resp. jeho osobitného odvetvia - medzinárodného práva životného prostredia. Je samozrejme otázne či ide o rozpracovanie koncepcie environmentálnej vlády práva orientovanej pre potreby vnútroštátneho práva alebo či ide aj o možnosť jej identifikácie v rámci medzinárodného práva životného prostredia ako takého.

Cieľom tohto príspevku je analýza uvedených nezáväzných vedeckých a soft law dokumentov zakotvujúcich prvky environmentálnej vlády práva ako základu pre úvahy o koncepcii vlády práva v podmienkach medzinárodného práva životného prostredia ako takého. V nadväznosti na úvahy o tejto koncepcii sa pokúsime identifikovať pramene medzinárodného práva životného prostredia prípadne iných súvisiacich či hraničných prameňov iných odvetví medzinárodného práva verejného, ktoré by mohli obsahovať prvky koncepcie vlády práva v podmienkach medzinárodného práva životného prostredia.

Koncepcia environmentálnej vlády práva v rámci medzinárodných nezáväzných dokumentov medzinárodného práva životného prostredia

Ako už bolo uvedené, v rámci medzinárodných dokumentov medzinárodného práva životného prostredia doposiaľ významnejšie rezonuje najmä koncepcia environmentálnej vlády práva smerovaná do vnútroštátnej právnej úpravy štátov. Primárne je túto koncepciu možné odvodiť v nadväznosti na *Rozhodnutie č. 27/9*

vzťahoch, vzhľadom na povahu medzinárodného práva ako právneho systému regulujúceho vzťahy medzi subjektmi medzinárodného práva, sa však, podľa nás, oveľa viac hodí významovo presnejší slovenský preklad „vláda práva“.

Riadiacej rady Programu OSN pre životné prostredie (angl. skr. „UNEP“)⁴ z roku 2013, ktoré iniciovalo ďalšie mnohé zmeny, ktoré odvtedy prispeli k prijatiu koncepcie environmentálnej vlády práva ako novej paradigmy environmentálneho práva v dvadsiatom prvom storočí.⁵ Toto rozhodnutie konštruje koncepciu vlády práva v celom svojom obsahu. Samotný pojem environmentálna vláda práva rezonuje v jeho bode 5 (a). V tomto bode rozhodnutie požaduje od výkonného riaditeľa UNEP viesť systém Organizácie Spojených národov a podporovať národné vlády na ich základe ich žiadosti pri rozvoji a implementácii environmentálnej vlády práva s pozornosťou venovanou všetkým úrovňam vzájomne sa podporujúcich funkcií riadenia, vrátane zverejňovania informácií, účasti verejnosti, vykonateľných a vynútiteľných zákonov, ako aj implementačných a zodpovednostných mechanizmov, vrátane koordinácie úloh, ako aj environmentálneho auditu a trestného, občianskeho a administratívneho presadzovania, s včasným, nestranným a nezávislým riešením sporov.

Ďalším významným dokumentom v uvedenom smere je *Rezolúcia 1/13 „Implementácia princípu 10 Deklarácie z Ria o životnom prostredí a rozvoji“* (2014)⁶ **Environmentálneho zhromaždenia Programu OSN pre životné prostredie**. Tento dokument v bode 4 povzbudzuje členské štáty OSN pracovať na posilnení vlády práva v oblasti životného prostredia na medzinárodnej, regionálnej a národnej úrovni.

Svetová deklarácia environmentálnej vlády práva Medzinárodnej únie pre zachovanie prírody (2016)⁷ prijatá prvým *Svetovým environmentálnym kongresom Medzinárodnej únie pre zachovanie prírody* deklarovala, že environmentálna vláda práva by mala slúžiť ako právny základ na podporu environmentálnej etiky a dosiahnutie environmentálnej spravodlivosti, globálnej ekologickej integrity a udržateľnej budúcnosti pre všetkých, vrátane budúcich generácií, na miestnej, národnej, sub-národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni.

Environmentálna vláda práva je podľa bodu I uvedenej deklarácie založené najmä na nasledujúcich kľúčových prvkoch, ktorými sú: 1. Rozvoj, prijatie a implementácia jasných, prísnych, vynútiteľných a účinných právnych predpisov a politiky, ktoré sú efektívne vykonávané prostredníctvom spravodlivých a inkluzívnych procesov

⁴ *UNEP Governing Council Dec. 27/9, Advancing Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability*, U.N. Doc. UNEP/GC.27/17 (Mar. 12, 2013).

⁵ KREILHUBER, A., KARIUKI, A. Environmental Rule of Law in the Context of Sustainable Development. In: *The Georgetown Environmental Law Review*, Vol. 32, Issue 3, Spring 2020. s.591-598.

⁶ Resolution 1/13 "Implementation of Principle 10 of the Rio Declaration on Environment and Development" United Nations Environment Assembly (2014)

⁷ *IUCN World Declaration on the Environmental Rule of Law*, The IUCN World Congress on Environmental Law, having met in Rio de Janeiro (Brazil) from 26 to 29 April 2016. Dostupná k 11.09.2018

na stránke https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents/english_world_declaration_on_the_environmental_rule_of_law_final.pdf

v smere dosiahnutia najvyšších noriem kvality životného prostredia; 2. Rešpektovanie ľudských práv vrátane práva na bezpečné, čisté, zdravé a trvalo udržateľné životné prostredie; 3. Prijatie opatrení na zabezpečenie účinného dodržiavania právnych predpisov a politik vrátane ich primeraného trestného, občianskeho a administratívneho presadzovania, opatrení na zabezpečenie zodpovednosti za škody životnom prostredí a opatrení na zabezpečenie mechanizmov na včasné, nestranné a nezávislé riešenie sporov; 4. Prijatie účinných pravidiel pre rovnaký prístup k informáciám, účasť verejnosti na rozhodovaní, a prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia t. j. pravidiel týkajúcich sa procesných environmentálnych práv; 5. Zabezpečenie auditov a podávania správ o stave životného prostredia, spolu s vytvorením iných mechanizmov efektívnej zodpovednosti, transparentnosti, etiky, integrity a protikorupčných mechanizmov; 6. Využitie najlepších dostupných vedeckých poznatkov.

Ostatným nami identifikovaným dokumentom v tomto smere je dokument „*Environmentálna vláda práva. Prvá globálna správa.*“⁸ vypracovaný kolektívom expertov UNEP a ďalších prizvaných odborníkov v roku 2019. Podľa tejto správy sú základnými elementmi environmentálnej vlády práva spravodlivé, jasné a realizovateľné právne predpisy v oblasti životného prostredia, prístup k informáciám, účasť verejnosti a prístup k spravodlivosti, zodpovednosť a integrita inštitúcií a subjekty s rozhodovacou právomocou, jasné a koordinované mandáty a úlohy naprieč a v rámci inštitúcií prístupné, spravodlivé, nestranné, včasné a pohotové mechanizmy riešenia sporov, vzájomné uznávanie posilnenia vzťahu medzi právami a vládou práva v oblasti životného prostredia a deklarácia osobitných kritérií pre výklad environmentálneho práva zo strany štátu.

V rámci uvedených dokumentov je možné identifikovať viacero prvkov environmentálnej vlády práva, ktorých výpočet sa podľa tohto ktorého dokumentu líši. V konečnom dôsledku ide o koncepciu, ktorá nastavuje prvky environmentálnej vlády práva v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov štátov avšak v rámci *Rezolúcie 1/13 Prvého Environmentálneho zhromaždenia Organizácie Spojených národov* (2014) a *Svetovej deklarácie environmentálnej vlády práva* (2016) prijatej prvým Svetovým environmentálnym kongresom Medzinárodnej únie pre zachovanie prírody už rezonuje i potreba rešpektovania tejto koncepcie na univerzálnej a regionálnej úrovni medzinárodného práva životného prostredia.

Z pohľadu naplnenia cieľa tohto príspevku je potrebné zamyslieť sa nad koncepciou vlády práva na úrovni samotného medzinárodného práva životného prostredia. Pokiaľ by sme koncepciu environmentálnej vlády práva, preniesli do podmienok

⁸ BRUCH, C. et al. *Environmental Rule of Law. First global report*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2019. 285s.

medzinárodného práva životného prostredia logicky by sme mohli odvodiť osobitnú podobu jej prvkov prispôsobenú medzinárodnému právu životného prostredia. Kľúčovými prvkami koncepcie vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia by, podľa nášho názoru, mohli byť rozvoj, prijatie a implementácia jasných, prísnych, vynútiteľných a účinných medzinárodnoprávných noriem v oblasti ochrany životného prostredia, zakotvenie efektívnych medzinárodnoprávných mechanizmov zodpovednosti za škody na životnom prostredí, zakotvenie efektívnych medzinárodnoprávných mechanizmov umožňujúcich včasné, nestranné a nezávislé riešenie sporov v oblasti životného prostredia, zakotvenie a rešpektovanie ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve životného prostredia ako aj v medzinárodnom práve ľudských práv a napokon zakotvenie efektívnych mechanizmov monitorovania stavu životného prostredia v medzinárodnom práve životného prostredia.

Formálne pramene medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia, ktoré obsahujú jasné, prísne, vynútiteľné a účinné pravidlá a inštitucionálne zabezpečenie ich vykonávania

Problematika vývoja medzinárodného práva životného prostredia bola v teórii medzinárodného práva verejného viackrát riešená.⁹ Z hľadiska cieľa príspevku je zásadné identifikovať formálne pramene medzinárodného práva životného prostredia a iných súvisiacich prameňov medzinárodného práva verejného, ktoré obsahujú jasné, prísne, vynútiteľné a účinné normy v oblasti medzinárodného práva životného prostredia. Kľúčovými momentmi pre formovanie tohto odvetvia medzinárodného práva verejného bolo prijatie dvoch deklarácií, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili podobu medzinárodného práva životného prostredia ako celku. Prvou z týchto deklarácií je *Deklarácia OSN o životnom prostredí človeka* (1972),¹⁰ prijatá na *Konferencii OSN o životnom prostredí*,¹¹ ktorá bola zvolaná OSN do švédskoho Štokholmu v roku 1972 (ďalej aj Štokholmská konferencia). Deklarácia pozostáva zo 7 odsekov v rámci preambuly a 26 operatívnych odsekov - zásad. Druhou je *Deklarácia OSN o životnom prostredí a rozvoji* (1992),¹² prijatá na

⁹ Bližšie pozri napr. SAND, P.H. (ed.) *The History and Origin of International Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015. 918s. alebo JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021. s. 13-44.

¹⁰ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (1972). U.N. Doc. A/Conf.48/14/Rev.1(1973); 11 ILM 1416 (1972)

¹¹ Bližšie pozri BIRNIE, P. W., BOYLE, A. E.: *Basic Documents on International Law and the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995. s. 1-8.

¹² *Rio Declaration on Environment and Development* (1992). UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I); 31 ILM 874 (1992)

Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji, ktorá sa konala v Riu de Janeiro (1992).¹³ Pozostáva z preambuly a 27 článkov - zásad. Táto deklarácia potvrdila niektoré zásady zakotvené v Štokholmskej deklarácii a zakotvila niekoľko nových.

Na obe tieto deklarácie nadviazal celý rad ďalších deklarácií Valného zhromaždenia OSN (VZ OSN), ale i záväzných medzinárodných dohovorov chrániacich jednotlivé zložky životného prostredia. Uvedené dohovory sú buď *sektorové*, t.j. ochraňujú niektorú zo zložiek či oblastí životného prostredia, alebo *transverzálne*, ktoré regulujú spoločné problémy, ako je zaobchádzanie s nebezpečnými látkami či odpadmi.¹⁴ Väčšina z týchto dohovorov vznikala v rámci orgánov OSN prípadne v rámci organizácií pridružených k OSN.

Z najvýznamnejších sektorových dohovorov s celosvetovou či regionálnou pôsobnosťou je potrebné spomenúť *Dohovor o ochrane svetového a prírodného dedičstva* (1972),¹⁵ *Dohovor o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín* (1973),¹⁶ *Dohovor OSN o morskom práve* (1982),¹⁷ *Viedenský dohovor o ochrane ozónovej vrstvy* (1985),¹⁸ *Protokol o ochrane životného prostredia k Washingtonskej zmluve o Antarktíde* (1991),¹⁹ *Dohovor o ochrane a využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier* (1992),²⁰ *Rámcový dohovor o zmene klímy* (1992)²¹ doplnený *Kjótskym protokolom k Rámcovému dohovoru o zmene klímy* (1997),²² *Dodatkom ku Kjótskemu protokolu z Dauhá*²³ a *Parížskou dohodou*,²⁴ *Dohovor o biologickej diverzite* (1992)²⁵ neskôr doplnený *Protokolom o biologickej*

¹³ Bližšie pozri BIRNIE, P. W., BOYLE, A. E.: *Basic Documents on International Law and the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995. s. 9-14.

¹⁴ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C.H.Beck, 2008, s.302.

¹⁵ *Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage* (1972). Paris, 16 November 1972, 27 UST 37, 11 ILM 1358 (1972).

¹⁶ *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (1973). Washington, 3 March 1973, 993 UNTS 243.

¹⁷ *United Nations Convention on the Law of the Sea* (1982). Montego Bay, 10 December 1982, 21 ILM 1261.

¹⁸ *Convention for the Protection of the Ozone Layer* (1985). Vienna, 22 March 1985, 26 ILM 1529.

¹⁹ *Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty* (1991). Madrid, 4 October 1991, 30 ILM 1461 (1991).

²⁰ *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes* (1992). Helsinki, 17 March 1992, 31 ILM 1312 (1992).

²¹ *United Nations Framework Convention on Climate Change* (1992). New York, 9 May 1992, 1771 UNTS 107.

²² *Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change* (1997), Kyoto, 11 December 1997, 37 ILM 22 (1998).

²³ *Doha Amendment of the Kyoto Protocol*, Doha 8. december 2012, UN Doc. C.N.718.2012. TREATIES-XXVII.7.c

²⁴ *Paris Agreement* (2015). UN Doc. FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1 (2015).

²⁵ *Convention on Biological Diversity* (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992).

bezpečnosti (2000) a *Dohovor OSN o boji proti dezertifikácii v krajinách postihnutých vážnym suchom a/alebo dezertifikáciou, hlavne v Afrike* (1994).²⁶

Z transverzálnych dohovorov s celosvetovou či regionálnou pôsobnosťou je možné uviesť *Medzinárodný dohovor o zabránení znečisťovaniu z lodí* (1973),²⁷ *Dohovor o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie* (1977),²⁸ *Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov* (1977),²⁹ *Dohovor o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia presahujúcim hranice štátov* (1979),³⁰ *Dohodu o včasnom oznamovaní jadrových nehôd* (1986),³¹ *Dohodu o pomoci v prípade jadrovej alebo radiačnej nehody* (1986),³² *Bazilejský dohovor o kontrole a pohybe nebezpečných odpadov cez hranice štátov a o ich zneškodňovaní* (1989),³³ *Dohovor o hodnotení vplyvu na životné prostredie* (1991)³⁴ a *Dohovor o perzistentných organických znečisťujúcich látkach* (2001).³⁵

Podporným prvkom pri aplikácii uvedených medzinárodných zmlúv v Európe je existencia práva životného prostredia Európskej únie. Toto odvetvie práva Európskej únie sa začalo rozvíjať v nadväznosti na *Parížsky summit hláv štátov a vlád Európskeho hospodárskeho spoločenstva* z roku 1972. V praxi išlo o zasadnutie Európskej rady v Paríži 19. a 20. októbra 1972. Táto konferencia sa konala v nadväznosti na Konferenciu OSN o ľudskom životnom prostredí (1972). V nadväznosti na závery uvedeného summitu príslušné orgány Európskej únie postupne inkorporovali do zakladajúcich zmlúv ustanovenia umožňujúce tvoriť pravidlá týkajúce sa ochrany životného prostredia, vytvorili celkovo osem *Akčných programov EHS/ES/EÚ v oblasti životného prostredia* (akčné programy z rokov 1973, 1977, 1982, 1987, 1993, 2002,

²⁶ *United Nations Convention to Combat Desertification in Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa* (1994). United Nations, Treaty Series, [vol. 1954](#), p. 3.

²⁷ *International Convention for the Prevention of Pollution from Ships* (1973). 1340 UNTS 61, 1340 UNTS 3.

²⁸ *Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques* (1977). New York, 18 May 1977, 1108 UNTS 151.

²⁹ *Additional Protocol to the 1949 Geneva Conventions Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts* (1977). Geneva, 8 June 1977, 16 ILM 1391.

³⁰ *Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution* (1979). Geneva, 13 November 1979, 18 ILM 1442.

³¹ *Convention on Early Notification of a Nuclear Accident* (1986). 1457 UNTS 133.

³² *Convention on Assistance in Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency* (1986). 1457 UNTS 133.

³³ *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal* (1989). 1673 UNTS 126.

³⁴ *Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context* (1991). Espoo, 25 February 1991, 30 ILM 802. (1991). Tento dohovor vyšiel v zbierke zákonov SR v rámci Oznámenia MZV č. 162/2000 Z.z.

³⁵ *Convention on Persistent Organic Pollutants* (2001). Stockholm, 22 May 2001, 40 ILM 532 (2001).

2013, 2022) a značné množstvo sekundárnych noriem, ktoré svojim obsahom nadväzujú na mnohé z hore uvedených úprav medzinárodného práva životného prostredia.³⁶

Z pohľadu inštitucionálneho zabezpečenia medzinárodnoprávnej ochrany životného prostredia je možné identifikovať viacero orgánov a organizácií. Z chronologického hľadiska prvou medzinárodnou organizáciou s právomocou v tejto oblasti je *Medzinárodná únia pre zachovanie prírody* (International Union for Conservation of Nature, angl. skr. IUCN) je unikátna medzinárodná organizácia, ktorá zahŕňa verejné, súkromné a mimovládne orgány a organizácie s vedomosťami a nástrojmi, ktoré umožňujú spoločný pokrok človeka, hospodársky rozvoj a ochranu prírody. Bola vytvorená v roku 1948 a vyvinula sa do najväčšej a najrozmanitejšej environmentálnej siete sveta. Využíva skúsenosti, zdroje a dosah svojich 1 300 členských organizácií a približne 13 000 odborníkov. Vytvorila špecifický orgán *Svetovú komisiu environmentálneho práva* a o. i. organizuje svetové kongresy (konferencie) environmentálneho práva. Úlohou tohto orgánu je presadzovanie miestnych, národných, regionálnych a medzinárodných právnych noriem, administratívnych nástrojov a obyčajových noriem, ktoré podporujú environmentálnu vládu práva (právny štát) a sú založené na environmentálnej etike a podporujú ekologickú udržateľnosť, vedenie a podpora vzdelávania a výskumu na posilnenie environmentálnej vlády práva a budovanie kapacít s cieľom umožniť vládam a zainteresovaným stranám aktívne sa podieľať na efektívnom environmentálnom riadení na všetkých úrovniach, podpora efektívnej implementácie environmentálnych zákonov a zabezpečenie ich účinného dodržiavania a presadzovania, poskytovanie fóra pre rozvoj a integráciu environmentálneho práva do všetkých aspektov a úrovni riadenia a vytváranie a presadzovanie partnerstiev na podporu rozvoja, implementácie a presadzovania environmentálnej vlády práva a rozširovanie odborných a expertných sietí venovaných environmentálnej vláde práva.

Významnú pozíciu v oblasti medzinárodnoprávnej ochrany životného prostredia však postupne prevzala Organizácia Spojených národov (OSN). Inštitucionálny a právny základ pre rozvoj environmentálnych aktivít OSN vytvorilo a vytvára *Valné zhromaždenie OSN*. Tento svoj mandát odvíja od ustanovenia zásady 25 *Deklarácie OSN o ľudskom životnom prostredí* Štokholmskej konferencie (1972), ktorá zakotvuje záväzok štátov, účastníkov konferencie zabezpečiť, aby medzinárodné organizácie

³⁶ K tejto problematike bližšie pozri VARGA, P. Právny rámec ochrany životného prostredia v Európskej únii. In: JANKUV, J. (ed.). *Aktuálne otázky vývoja a súčasnej podoby medzinárodného a európskeho práva životného prostredia a vplyv medzinárodného a európskeho práva životného prostredia na právny poriadok Slovenskej republiky a Českej republiky*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie, 7.-8. november 2019. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020. s.59-70.

zohrávali koordinovanú, efektívnu a dynamickú úlohu pri ochrane a zlepšovaní životného prostredia. Po Štokholmskej konferencii preto v roku 1972 Valné zhromaždenie OSN vytvorilo *Program OSN pre životné prostredie* (angl. skr. UNEP).³⁷ Tento orgán bol zriadený ako polo autonómny orgán OSN. Vznikol na základe rezolúcie Valného zhromaždenia OSN. Je jedinou inštitúciou OSN, ktorá je zameraná výhradne na otázky spojené s ochranou životného prostredia.³⁸ Úlohou tohto orgánu je vymedzovanie kľúčových problémov životného prostredia, zber a výmena informácií o stave životného prostredia, monitorovanie stavu životného prostredia a zaznamenávanie jeho významných zmien, spracovanie a zverejňovanie správ o stave životného prostredia na globálnej úrovni, koordinovanie aktivít štátov v oblasti životného prostredia a tvorba medzinárodných zmlúv v oblasti životného prostredia. Ústredné sídlo UNEP je v [Nairobi, avšak značná časť jeho administratívy sídli aj v Ženeve a v Paríži](#). Na čele UNEP stojí *Výkonný riaditeľ* (angl. Executive Director). Ďalšími orgánmi sú *Environmentálny sekretariát* (angl. Environment Secretariat) riadený výkonným riaditeľom, *Správna rada* (angl. Governing Council), pozostávajúca z 58 členov volených Valným zhromaždením OSN.³⁹ Odbornú agendu zabezpečuje viacero oddelení (divízií).⁴⁰ V roku 2012 členské štáty UNEP inštitucionálne zakotvili existenciu nového orgánu ***Environmentálneho zhromaždenia Programu OSN pre životné prostredie***, ktorý sa stal zároveň jedným z riadiacich orgánov UNEP. Zhromaždenie sa schádza každé dva roky v Nairobi v Keni, aby stanovilo priority globálnej environmentálnej politiky a rozvíjalo medzinárodné právo životného prostredia.

Na tvorbe zmluvných noriem v danej oblasti sa podieľa i *Komisia OSN pre medzinárodné právo*, ktorá spolupôsobila pre prijatie viacerých nezáväzných deklarácií i záväzných dohovorov v oblasti ochrany životného prostredia a prijala i celý rad mimozmluvných kodifikácií, ktoré Valné zhromaždenie OSN vzalo na vedomie a dalo do pozornosti štátom.

Z ďalších hlavných orgánov OSN má v tejto oblasti ochrany životného prostredia širšiu právomoc najmä *Hospodárska a sociálna rada* (HaSR). Podľa Charty OSN takúto právomoc nemá, avšak environmentálne aktivity rozvinula v rámci svojej praxe a environmentálna právomoc jej bola daná napr. v duchu záverov Konferencie OSN o

³⁷ SANDS, P., PEEL, J., FABRA, A., MACKENZIE, R. *Principles of International Environmental Law. Third edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. s.53.

³⁸ ŠTURMA, P. et al.: *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: IFEC – Eva Rozkotová, 2004. s.15.

³⁹ SANDS, P., PEEL, J., FABRA, A., MACKENZIE, R. *Principles of International Environmental Law. Third edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. s.60.

⁴⁰

Pozri <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?DocumentID=296&ArticleID=3214&l=en>, v rámci oficiálnej stránky UNEP (k 14.06.2015).

životnom prostredí a rozvoji v Rio de Janeiro (1992). HaSR v duchu Charty OSN má primárne právomoc koordinovať činnosť pridružených organizácií a orgánov OSN, vrátane tých, ktoré majú environmentálne ladené právomoci, do okruhu ktorých postupne pribudli spomenuté orgány s environmentálnym mandátom ako je napr. UNEP. Od týchto orgánov HaSR dostáva správy, ktoré prerokuje a neskôr postupuje Valnému zhromaždeniu OSN. HaSR svoje uvedené environmentálne právomoci vykonáva najmä prostredníctvom svojich pomocných orgánov. V tomto smere boli a sú aktívne najmä jej pomocné hospodárske komisie pre jednotlivé regióny. Ako už bolo uvedené Hospodárska komisia pre Európu prijala celý rad významných dohovorov oblasti životného prostredia.

Inštitucionálnym posilnením snáh OSN v oblasti ochrany životného prostredia bolo vytvorenie *Globálneho fondu pre životné prostredie* (angl. Global Environment Fund, angl. skr. GEF) v roku 1990. Tento program bol vytvorený *Medzinárodnou bankou pre obnovu a rozvoj*. V dôsledku záverov konferencie v Riu bol v roku 1992 vytvorený i ďalší významný orgán OSN pre podporu aktivít v oblasti životného prostredia - *Komisia OSN pre udržateľný rozvoj*, ako pomocný orgán Hospodárskej a sociálnej rady OSN, ktorá bola v roku 2013 nahradená *Politickým fórom na vysokej úrovni o udržateľnom rozvoji*. V dôsledku záverov konferencie v Riu boli vytvorené i ďalšie dva špecializované orgány a to *Medzivládny panel pre ochranu lesov* a *Medzivládne fórum pre ochranu lesov*. V roku 2000 boli už spomenuté orgány spojené do jedného orgánu nazvaného *Fórum OSN na ochranu lesov* (angl. United Nations Forum on Forests, angl. skr. UNFF).⁴¹

Z medzinárodných organizácií pridružených k OSN v normotvorných aktivitách boli a sú aktívne najmä spomenutá *Medzinárodná námorná organizácia* (IMO), *Organizácia Spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo* (FAO), *Organizácia Spojených národov pre vzdelanie, vedu a kultúru* (UNESCO), *Svetová zdravotnícka organizácia* (WHO), *Svetová meteorologická organizácia* (WMO), *Medzinárodná organizácia práce* (ILO) a *Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj* (IBRD). Uvedené organizácie si vytvárajú vlastné orgány s pôsobnosťou v oblasti ochrany životného prostredia. Ako príklad je možné uviesť *Medzinárodnú námornú organizáciu* (IMO), ktorá si v roku 1973 vytvorila *Výbor pre ochranu morského životného prostredia* (angl. Marine Environmental Protection Committee). Valné zhromaždenie OSN v roku 1983 ustanovilo *Svetovú komisiu pre životné prostredie a rozvoj* (angl. The World Commission on Environment and Development - WCED). Inštitucionálnu podporu

⁴¹ ŠTURMA,P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: IFEC – Iveta Rozkotová, 2004. s.14. ISBN 80-903409-2-X.

pre aplikácie medzinárodného práva životného prostredia na regionálnej úrovni predstavujú i orgány Európskej únie.⁴²

Skúmaním uvedených pravidiel medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia a sústavy orgánov v danej oblasti je možné dospieť k všeobecnému záveru, že ich úlohou je najmä ochrana životného prostredia pred podstatným zhoršením, zamedzenie porušovania ekologickej rovnováhy prírody a zaistenie trvalo udržateľného rozvoja ľudstva pri zachovaní životného prostredia. Tieto ciele sú dosahované vytváraním medzinárodných záväzkov štátov zameraných na *prevenciu vzniku škôd* na životnom prostredí, *kontrolných mechanizmov* dodržiavania týchto záväzkov a *nových orgánov a inštitúcií*, ktoré majú pomáhať štátom pri plnení ich záväzkov a pri identifikácii oblastí životného prostredia, ktoré je potrebné chrániť.

Medzinárodné právo životného prostredia je v súčasnosti prevažne zmluvným právom. Mnohé zo zmlúv v danej oblasti majú charakter, tzv. „*mäkkého práva*“ (angl. soft law), t.j. ustanovujú programové záväzky štátov dosiahnuť ciele obsiahnuté v zmluve. Takto sú koncipované i viaceré zásady vo väčšine deklarácií v oblasti ochrany životného prostredia. V konečnom dôsledku teda táto normativita sleduje najmä *predchádzanie a znižovanie environmentálnych škôd*. Všeobecne platný obyčajový *inštitút zodpovednosti štátov za protiprávne správanie* je preto v tejto oblasti aplikovateľný iba v minimálnej miere. V tejto oblasti sa skôr vytvára priestor pre aplikáciu *zodpovednosti štátov za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané*.⁴³ Vzhľadom na povahu záväzkov medzinárodného práva životného prostredia je takmer neaplikovateľný je i *inštitút donútenia (sankcií)*, keďže jeho aplikácia formou napr. suspendácie medzinárodnej zmluvy by znamenala likvidáciu predmetu a účelu zmluvy.

Uvedené slabiny medzinárodného práva životného prostredia na európskej úrovni do určitej miery eliminuje právo životného prostredia Európskej únie. Právo životného prostredia Európskej únie vo svojej podstate predstavuje regionálny rozmer medzinárodného práva životného prostredia a v mnohých oblastiach jeho normy tvorivo dopĺňajú a aplikujú relevantné normy medzinárodného práva životného prostredia. Významným príspevkom práva životného prostredia Európskej únie k aplikácii medzinárodného práva životného prostredia je jeho vyššia miera vynútiteľnosti v konaní pred súdnymi orgánmi Európskej únie. Európska únia je navyše stranou viac ako 40 mnohostranných medzinárodných zmlúv z oblasti ochrany životného prostredia. Je subjektom medzinárodného práva, ktorý sa aj

⁴² Bližšie pozri JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021. s. 321-325.

⁴³ Bližšie pozri ŠTURMA, P. et al.: *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2004. s. 116-157. a JANKUV, J. et al.: *Mezinárodní právo veřejné. Prvá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. s. 229-244.

takouto formou intenzívne zaoberá implementáciou univerzálnych pravidiel medzinárodného práva životného prostredia. Právo životného prostredia EÚ je príkladom regionálneho režimu medzinárodného práva životného prostredia, ktorý môže byť inšpiráciou (s jeho úspechmi i nedostatkami) pre ostatné svetové regióny, ktoré sa integrujú do ekonomických a politických integračných zoskupení.⁴⁴

Formálne pramene medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia zakotvujúce medzinárodnoprávne mechanizmy zodpovednosti za škody na životnom prostredí

Druhým skúmaným prvkom vlády práva medzinárodného práva životného prostredia sú medzinárodnoprávne mechanizmy zodpovednosti za škody na životnom prostredí. Ako už bolo spomenuté v oblasti ochrany životného prostredia je možné aplikovať najmä medzinárodnoprávne pravidlá týkajúce sa zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom, ale výnimočne je možné aplikovať i medzinárodnoprávny inštitút zodpovednosti za protiprávne správanie.

V oblasti zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané vznikali už v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia medzinárodné zmluvy s cieľom upraviť zodpovednosť za rizikové činnosti, ktoré môžu priniesť cezhraničné škody a to najmä v oblasti znečisťovanie morí ropou a oblasť jadrových nehôd,⁴⁵ neskôr i v iných oblastiach ako sú napr. aktivity v kozmickom priestore. Tento typ zodpovednosti je konštruovaný ako zodpovednosť objektívna pri ktorej sa neskúma zavinenie a zodpovednosť vzniká automaticky po vzniku škody.

Prvú veľkú skupinu dohovorov tejto oblasti predstavujú dohovory, ktoré zakotvujú občianskoprávnu zodpovednosť operátorov rizikových činností a zaväzujú zmluvné štáty aby túto úpravu preniesli do svojich vnútroštátnych právnych úprav. Z chronologického hľadiska išlo postupne o *Bruselský dohovor o zodpovednosti operátorov jadrových lodí (1962)*,⁴⁶ *Bruselskú zmluvu doplňujúcu Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1963)*,⁴⁷ *Medzinárodný dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia*

⁴⁴ Bližšie pozri JANKUV, J.: Historický vývoj a súčasná podoba práva životného prostredia Európskej únie v kontexte vplyvu medzinárodného práva životného prostredia. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*, Roč. 10, č. 1, 2022. s. 12-30.

⁴⁵ BOYLE, A. E.: Globalizing Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. In: *Journal of Environmental Law (2005)*, Vol 17, No 1. s. 4.

⁴⁶ *Brussels Convention on the Liability of the Operators of Nuclear Ships (1962)*. 57 AJIL 268. Tento dohovor nie je záväzný.

⁴⁷ *Brussels Agreement Supplementary to the 1960 Convention on Third Party Liability (1963)*. 1041 UNTS 358. Tento dohovor je záväzný od roku 1974.

ropnými látkami (1969),⁴⁸ Bruselský dohovor týkajúci sa občianskoprávnej zodpovednosti v oblasti námornej prepravy jadrového materiálu (1971),⁴⁹ Medzinárodný dohovor o založení medzinárodného fondu pre náhradu škody spôsobenej znečistením ropou (1971)⁵⁰ a napokon Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škodu spôsobenú znečistením ropou vzniknutú pri skúmaní a využívaní nerastných zdrojov morského dna (1977),⁵¹ Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené pri preprave nebezpečného tovaru po cestách, železniciach a na plavidlách vnútrozemskej plavby (1989),⁵² Medzinárodný dohovor o zodpovednosti a náhrade škôd pri preprave škodlivých a nebezpečných látok na mori (1996),⁵³ Protokol o zodpovednosti za cezhraničný odpad⁵⁴ k Bazilejskému dohovoru o riadení pohybov nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní (1989),⁵⁵ Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti vyplývajúcej z činností nebezpečných pre životné prostredie (1993)⁵⁶ a napokon Dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku znečistenia olejom zo zásobníkov (2001)⁵⁷

Druhú skupinu dohovorov predstavujú dohovory, ktoré zakotvujú občianskoprávnu zodpovednosť operátorov danej rizikovej činnosti, ale i možnosť subsidiárnej zodpovednosti štátov. Ide o súbor navzájom prepojených dohovorov a protokolov týkajúcich sa zodpovednosti za jadrové škody. Ide o *Parížsky dohovor o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie* (1960),⁵⁸ *Viedenský dohovor o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou* (1963),⁵⁹

⁴⁸ *International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage* (1969). 973 UNTS 3.

⁴⁹ *Convention Related to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Material* (1971). 974 UNTS 255. Tento dohovor platí od roku 1975.

⁵⁰ *Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage* (1971). 1110 UNTS 57

⁵¹ *Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage Resulting from Exploration for and Exploitation of Seabed Mineral Resources* (1977). 14 ILM 1450 (1977).

⁵² *Convention on Civil Liability for Damage Caused during Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail and Inland Navigation Vessels* (1989). UN Doc. ECE/TRANS/79 (1989)

⁵³ *International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea* (1996). 35 ILM 1415.

⁵⁴ *Basel Protocol on Liability and Compensation for Damage resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal* (1999). UN Doc. UNEP/CHW.1/WG/1/9/2.

⁵⁵ *Basel Convention on Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal* (1989). 1673 UNTS 126; 28 ILM 657 (1989).

⁵⁶ *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, Council of Europe* (1993). European Treaty Series - No. 150, Lugano, 21.VI.1993.

⁵⁷ *International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage* (2001). LEG/CONF 12/19 of 27 March 2001.

⁵⁸ *Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy* (1960), 956 UNTS 263. Tento dohovor je záväzný od roku 1968.

⁵⁹ *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* (1963). 1063 UNTS 265. Tento dohovor platí od roku 1977.

Dodatkový protokol k Parížskemu dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1964),⁶⁰ Spoločný protokol o aplikácii Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu a Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (1988),⁶¹ Protokol na zmenu Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu (1997),⁶² Dohovor o doplnkovej náhrade škody za jadrovú škodu (1997)⁶³ a napokon Protokol na zmenu Parížskeho dohovoru o zodpovednosti tretím stranám v oblasti jadrovej energie (2004), ktorý implementoval všetky zmeny, ku ktorým došlo vo vzájomnej interakcii Parížskeho dohovoru (1960) a Viedenského dohovoru (1963).

V období od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia však vznikli i dohovory, ktoré zakotvujú i zodpovednosť štátu za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané v oblasti morského práva a kozmického priestoru. Išlo o *Dohovor o šírom mori (1958)*, *Zmluvu o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies (1967)*,⁶⁴ *Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi (1972)*⁶⁵ a *Dohovor o morskom práve (1982)*.⁶⁶

Určítym medzníkom pre vývoj a formovanie tohto druhu zodpovednosti sa stala už spomenutá *Konferencia OSN o životnom prostredí*, ktorá sa konala v Štokholme (1972),⁶⁷ kde bola, o. i. prijatá veľmi významná *Deklarácia OSN o životnom prostredí človeka*.⁶⁸ V zásade 22 tejto deklarácie je stanovené, že štáty majú spolupracovať aby rozvinuli medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti a kompenzácie pre obeť znečistenia a iných škôd na životnom prostredí spôsobené v rámci ich jurisdikcie alebo kontroly v oblastiach mimo ich jurisdikcie. Podobné ustanovenie obsahuje

⁶⁰ *Additional Protocol to Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy (1964)*. 956 UNTS 335.

⁶¹ *Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy (1988)*, 1672 UNTS 293.

⁶² *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (1997)*, 2241 UNTS 302.

⁶³ *Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage (1997)*, IAEA INFCIRC/567, 22 July 1998.

⁶⁴ *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (1967)*. 18 U.S.T. 2410, 610 U.N.T.S. 205

⁶⁵ *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (1972)*. 24 U.S.T. 2389, 961 U.N.T.S. 197

⁶⁶ *United Nations Convention on the Law of the Sea (1982)*. 1833 UNTS 3; 21 ILM 1261 (1982).

⁶⁷ Bližšie pozri BIRNIE, P. W., BOYLE, A. E. *Basic Documents on International Law and the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995. s.1-8.

⁶⁸ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972)*. U.N. Doc. A/Conf.48/14/Rev. 1(1973); 11 ILM 1416 (1972)

v rámci zásady 13 i *Deklarácia o životnom prostredí a rozvoji* (1992)⁶⁹ prijatá na *Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji* (1992) v Rio de Janeiro.⁷⁰ V zásade 13 tejto deklarácie

V nadväznosti na závery oboch konferencií i zmluvnú prax štátov sa v roku 1977 začala problematikou zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zaoberať Komisia OSN pre medzinárodné právo.⁷¹ Táto komisia v nadväznosti na túto problematiku prijala dva kodifikačné návrhy a to *Návrh článkov o zabránení cezhraničnej škode spôsobenej rizikovými činnosťami* (2001)⁷² a *Návrh Princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody vzniknutej z rizikových činností* (2006).⁷³

V konečnom dôsledku je možné konštatovať, že v medzinárodnom práve verejnom je možné zaregistrovať úpravy týkajúce sa zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností nezakázaných medzinárodným právom týkajúce sa ochrany životného prostredia v troch rovinách. Existujú záväzné dohovory týkajúce sa takejto zodpovednosti štátov, ďalej záväzné dohovory zakotvujúce príslušnú občianskoprávnu zodpovednosť vnútroštátnych operátorov rizikových činností v niektorých prípadoch i so subsidiárnou možnosťou zodpovednosti štátov a napokon kodifikačné aktivity Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktoré vychádzajú z podobných východísk ako dohovory zakotvujúce príslušnú občianskoprávnu zodpovednosť vnútroštátnych operátorov rizikových činností s možnosťou subsidiárnej zodpovednosti štátov.

Vo výnimočných prípadoch je možné aplikovať v oblasti ochrany životného prostredia i *inštitút zodpovednosti za protiprávne správanie*. V medzinárodnoprávnej praxi v nadväznosti na uvedené akty štátov vyvinuli ako prvé *obyčajové pravidlá týkajúce sa zodpovednosti štátov za protiprávne správanie*. Tieto pravidlá úspešne kodifikovala Komisia OSN pre medzinárodné právo (ďalej aj Komisia) v rámci *Návrhu*

⁶⁹ *Rio Declaration on Environment and Development* (1992). UN Doc. A/CONF.151/26 (vol. I); 31 ILM 874 (1992)

⁷⁰ Bližšie pozri BIRNIE, P. W., BOYLE, A. E. *Basic Documents on International Law and the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995. s.9-14.

⁷¹ BOYLE, A. E. Globalizing Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. In: *Journal of Environmental Law* (2005), Vol 17, No 1. s. 4.

⁷² *Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities* (2001). UN Doc. A/56/10 (2001). Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, 23 April - 1 June and 2 July - 10 August 2001, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No.10. Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II(2).

⁷³ *Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). Report of the International Law Commission on the work of its fifty-eight session, 11 May - 9 June and 3 July - 11 August 2001, Official Records of the General Assembly, Fifty-eight session, Supplement No.10. Yearbook of the International Law Commission, 2006, Vol. II(2).

článkov o zodpovednosti štátov za protiprávne správanie (2001).⁷⁴ Uvedené pravidlá čiastočne upravujú i otázky zodpovednosti za protiprávne správanie *povstaleckých a národnooslobodzovacích hnutí*. V procese kodifikácie v rámci Komisie je v súčasnosti problematika *sukcesie štátov vo vzťahu k zodpovednosti štátov*.

Koncepcia *zodpovednosti za protiprávne správanie* sa v priebehu času začala aplikovať i vo vzťahu k *medzinárodným organizáciám*. Obyčajové pravidlá v tejto oblasti rovnako kodifikovala Komisia OSN pre medzinárodné právo (ďalej aj Komisia) v podobe *Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií* (2011).⁷⁵ Po druhej svetovej vojne sa začína formovať i *zodpovednosť jednotlivcov za zločiny podľa medzinárodného práva, ktorými sú vojnové zločiny, zločiny proti ľudskosti, zločin genocídy a zločin agresie*. Ide o trestnú zodpovednosť jednotlivcov za porušovanie kogentne zakotvených ľudských práv upravenú v zmluvnej podobe. Tento typ zodpovednosti sa určitý čas vyvíjal v obyčajovej podobe, ale bol kodifikovaný i vo forme medzinárodných zmlúv a rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN. Súhrnnú kodifikáciu v tejto oblasti predstavuje *Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu* (1998),⁷⁶ ktorý umožňuje stíhať a trestať v konaní pred stálym Medzinárodným trestným súdom zločin agresie, zločin genocídy, zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny. V rámci skutkových podstát vojnových zločinov je i skutková podstata umožňujúca stíhať vojnové zločiny poškodzujúce životné prostredie.

Formálne pramene medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia regulujúce efektívne riešenie medzinárodnoprávných sporov v oblasti ochrany životného prostredia

Tretím skúmaným prvkom vlády práva medzinárodného práva životného prostredia sú medzinárodnoprávne mechanizmy umožňujúce efektívne riešenie medzinárodnoprávných sporov v oblasti ochrany životného prostredia. Tieto mechanizmy je možné identifikovať v rámci medzinárodnoprávneho inštitútu pokojného (mierového) riešenia medzinárodných sporov i v rámci medzinárodného práva životného prostredia.

Vývoj medzinárodného práva pokojného riešenie medzinárodných sporov vo všeobecnej rovine začal už v období staroveku kedy sa v praxi štátov objavuje medzinárodná arbitráž. Prvé obyčaje v tejto oblasti však vznikali pravdepodobne až v období tradičného medzinárodného práva. Prvou kodifikáciou obyčajových

⁷⁴ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1

⁷⁵ International Law Commission, *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*. UN Doc. A/RES/66/100 (2011), 66 UN GAOR Supp. (No. 49) at 580, Supp. (No. 10) A/66/10 (V.E.1)

⁷⁶ *Rome Statute of the International Criminal Court Rome*, 17 July 1998, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, p. 3

pravidiel v tejto oblasti bol *Haagsky dohovor o pokojnom riešení medzinárodných sporov (1899)*, ktorý bol neskôr revidovaný v roku 1907 a vo vedeckej a odbornej literatúre sa už uvádza len ako *Haagsky dohovor o pokojnom riešení medzinárodných sporov (1907)*.⁷⁷ Ďalšie precizovanie niektorých pravidiel v tejto oblasti bolo uskutočnené v *Pakte Spoločnosti národov (1919)* a *Generálnom akte o pokojnom riešení medzinárodných sporov (1928)*,⁷⁸ revidovanom v roku 1949 vo forme dokumentu Valného zhromaždenia OSN. Celá táto matéria bola reprodukováaná a doplnená v *Charte OSN (1945)*. Nosným ustanovením v tomto smere je článok 2 ods. 4 *Charty Organizácie spojených národov (1945)*, ktorý zakazuje pri riešení sporov používať silu alebo hrozbu silou. Navyše Charta OSN v článku 2 ods. 3 ukladá subjektom medzinárodného práva *povinnosť riešiť svoje spory mierovými prostriedkami*. Výpočet najvýznamnejších prostriedkov pokojného riešenia medzinárodných sporov je obsiahnutý v Kapitole VI. Charty OSN v článkoch 33-38. Mnohé z prostriedkov riešenia sporov predvídajú i významné kodifikačné dohovory ako napr. *Viedenský dohovor o zmluvnom práve (1969)* a pod. V rámci Valného zhromaždenia OSN boli neskôr prijaté i niektoré ďalšie nezáväzné dokumenty týkajúce sa pokojného riešenia medzinárodných sporov.⁷⁹ Na regionálnej úrovni bola otázka mierového riešenia sporov upravená v *Európskom dohovore o pokojnom riešení medzinárodných sporov*⁸⁰ (1957) a *Americkom dohovore o pokojnom riešení sporov (1948)*.⁸¹

V zmysle existujúcich medzinárodnoprávných dokumentov je možné špecifikovať viacero druhov prostriedkov pokojného riešenia medzinárodných sporov. Prvú skupinu tvoria, tzv. *diplomatické prostriedky*, kde patria priame diplomatické rokovanie, dobré služby, sprostredkovanie, vyšetrovacie konanie a zmierovacie konanie. Celá táto skupina prostriedkov má pre sporiace sa štáty poradný charakter a preto sa nazýva i poradnými prostriedkami riešenia sporov.⁸² Druhú skupinu tvoria, tzv. *súdne prostriedky*, kde patrí medzinárodné rozhodcovské konanie (arbitráž) a medzinárodné súdne konanie. Táto skupina prostriedkov má pre štáty záväzný charakter a preto sa nazýva i záväznými prostriedkami riešenia sporov.⁸³ Tretiu osobitnú skupinu prostriedkov predstavuje *riešenie sporov pred*

⁷⁷ *The Hague Convention for the Pacific Settlement of International Disputes (1907)*. V zbierke zákonov vyšiel tento dohovor ako Vyhláška MZV č.5/1930 Zb.

⁷⁸ *Revised General Act for the Pacific Settlement of International Disputes* (Adopted by the General Assembly at its 199th plenary meeting, on 28 April 1949), Lake Success/New York: United Nations, 1949.

⁷⁹ Bližšie pozri JANKUV, J. et al.: *Medzinárodné právo verejné. Prvá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. s.282.

⁸⁰ *European Convention for the Pacific Settlement of International Disputes(1957)*. V zbierke zákonov vyšiel tento dohovor v rámci Oznámenia MZV č.373/2001 Z.z.

⁸¹ *American Treaty on Pacific Settlement ("Pact of Bogotá")*. Organization of American States (OAS). 30 April 1948, OAS, Treaty Series, No. 17 and 61,

⁸² Pozri ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.533.

⁸³ Tamtiež, s.533 a 546.

orgánmi medzinárodných organizácií univerzálneho alebo regionálneho charakteru, kde dochádza ku kombinácii viacerých z uvedených prostriedkov.

Charta OSN a ani ostatné dokumenty nevyklúčujú ani iné prostriedky. Stranám sporu sa ani neukladajú presné podmienky využitia jednotlivých prostriedkov. V medzinárodnom práve teda platí *zásada slobodnej voľby prostriedku urovnania sporu*. Sporové strany si spravidla vyberajú taký prostriedok, ktorý je najvhodnejším z hľadiska povahy sporu a okolností jeho vzniku. Najčastejším prostriedkom býva priame diplomatické rokovanie.

Uvedené spôsoby riešenia sporov sú aktuálne i pre riešenie sporov v oblasti ochrany životného prostredia. Každý s uvedených spôsobov má určitú efektivitu a preto i mnohé dohovory z oblasti medzinárodného práva životného prostredia na nich odkazujú v rámci svojho znenia. Mnoho medzinárodných zmlúv z oblasti ochrany životného prostredia obsahuje doložky, v zmysle ktorých štáty sú povinné svoje budúce konflikty riešiť práve cestou rokovaní. Ide napríklad o *Dohovor o biologickej rozmanitosti* z roku 1992, *Viedenský dohovor o ochrane ozónovej vrstvy* z roku 1985, už spomínaný *Rámcový dohovor o zmene klímy* (1992) a ďalšie.⁸⁴ Dohovory z oblasti medzinárodného práva životného prostredia odkazujú i na inštitút dobrých služieb a sprostredkovania. Príkladom môže byť spomínaný Viedenský dohovor o ochrane ozónovej vrstvy, ktorý vo svojom článku 11 ods.2. Podobné ustanovenie je obsiahnuté v čl.27 ods. 2 *Dohovoru o biologickej diverzite* (1992).⁸⁵ Ustanovenia ohľadom zmierovacieho konanie obsahuje napríklad *Dohovor OSN o morskom práve* (1982) Ustanovenia zakotvujúce obligatórne zmierovacie konanie možno nájsť aj vo *Viedenskom dohovore o ochrane ozónovej vrstvy* (1985) v článku 11 ods. 4.⁸⁶

Pokiaľ sa týka medzinárodnej arbitráže je pre spory s environmentálnym rozmerom možné využiť mechanizmus Stáleho arbitrážneho dvora podľa *Haagskeho dohovoru o pokojnom riešení medzinárodných sporov* (1907). Existujú aj špeciálne arbitrážne orgány, ktoré môžu riešiť ekologické spory. V súvislosti so spormi vznikajúcimi v oblasti morského práva, bola *Dohovorom OSN o morskom práve* (1982, Jamajský dohovor) z roku 1982 vytvorená možnosť využiť arbitrážny tribunál, zložený v súlade s Prílohou VII Jamajského dohovoru a osobitné arbitrážne orgány v zmysle ustanovení Prílohy VIII Jamajského dohovoru z roku 1982 pre spory týkajúce sa rybolovu, ochrany a zachovania morského prostredia, morských vedeckých výskumov a plavby, vrátane znečisťovania z plavidiel a zhadzovaním odpadov.

⁸⁴ ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí*. I. část (obecní). Beroun: Eva Roztoková - IFEC. 2004. s.176.

⁸⁵ ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí*. I. část (obecní). Beroun: Eva Roztoková - IFEC. 2004. s.177.

⁸⁶ Bližšie pozri tamže, s.177.

Arbitrážne konanie je upravené i v *Protokole o ochrane životného prostredia Antarktídy* z roku 1991.⁸⁷

Z hľadiska medzinárodného súdneho konania je najväčšie množstvo ekologicky zameranej judikatúry možné nájsť v judikatúre Medzinárodného súdneho dvora, ktorý je hlavným súdnym orgánom Organizácie Spojených národov.⁸⁸ Jeho obligatórnu jurisdikciu si môžu štáty založiť v zmysle ustanovení čl. 38 *Štatútu Medzinárodného súdneho dvora* (1945).

Pri riešení sporov z oblasti medzinárodného práva životného prostredia súdnou cestou nemožno zabudnúť na významný súdny orgán *Medzinárodný tribunál pre morské právo*, ktorý bol zriadený už vyššie spomínaným Jamajským dohovorom z roku 1982, ktorý po svojom vzniku v roku 1994 začína rozvíjať aj ekologicky orientovanú judikatúru. Osobitný ekologický rozmer začína mať i judikatúra *Súdneho dvora Európskej únie*, ale aj *Európskeho súdu pre ľudské práva*, *Afrického súdu pre ľudské práva a práva národov* a *Medzi amerického súdu pre ľudské práva*.

Z hľadiska riešenia environmentálne orientovaných sporov pred orgánmi medzinárodných organizácií, je potrebné uviesť, že medzinárodné organizácie, ktorých cieľom je najmä politická spolupráca medzi štátmi, obvykle majú aj prostriedky potrebné na mierové urovnávanie sporov medzi svojimi členmi. Takéto prostriedky riešenia sporov ustanovujú *Organizácia Spojených národov*, *viaceré medzinárodné odborné organizácie*, ale i *partikulárne a regionálne medzinárodné organizácie*. Štatúty týchto organizácií ukladajú členským štátom aby svoje spory riešili priamym rokovaním, alebo za pomoci niektorého orgánu organizácie. Orgány organizácie pritom môžu poskytovať dobré služby, vystupovať ako sprostredkovateľ, vyšetrovací či zmierovací orgán alebo výnimočne i ako rozhodca.⁸⁹

Formálne pramene medzinárodného práva zakotvujúce ochranu ľudských environmentálnych práv

Ďalším dôležitým prvkom vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia sú medzinárodnoprávne úpravy týkajúce sa ochrany ľudských práva environmentálneho charakteru. Úpravy ochrany týchto práv sa vyvíjali paralelne v rámci dvoch odvetví medzinárodného práva verejného – medzinárodného práva životného prostredia i medzinárodného práva ľudských práv. Ako prvé z nich sa medzinárodnoprávnymi prameňoch objavuje hmotne chápané ľudské *právo na*

⁸⁷ Ibid, s.189.

⁸⁸ Bližšie pozri, napr. ŠMIGOVÁ, K. Judikatúra Medzinárodného súdneho dvora vo vzťahu k medzinárodnému právu životného prostredia. In: *Medzinárodný súdny dvor: slovenská a česká teória a prax*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2012. s.97-109.

⁸⁹ JANKUV, J. et al.: *Medzinárodné právo verejné. Prvá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. s.294-295.

životné prostredie, ktoré je zakotvené v primárne v nezáväzných dokumentoch medzinárodného práva životného prostredia, ale i v niektorých jeho záväzných dohovoroch. Prvýkrát bolo toto právo vo veľmi voľnej forme uvedené v zásade 1 *Deklarácie OSN o životnom prostredí človeka* (1972)⁹⁰ prijatej na konferencii v Štokholme. Existencia tohto práva ako ľudského práva bola potom o 50 rokov neskôr formálne definitívne uznaná v rezolúcii č. 6/300 Valného zhromaždenia OSN v z 28. júla 2022 nazvanej „*Ľudské právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie*“⁹¹ vo forme „*právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie*“. Na univerzálnej úrovni v rámci OSN teda nie je toto právo záväzne zakotvené. Preto sa rámci judikatúry Výboru pre ľudské práva – kvázi-súdneho orgánu vytvoreného *Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach* (1966) prejavuje tendencia chrániť toto právo širším výkladom iných v pakte zakotvených práv ako je napr. právo na život či práva príslušníkov menšín.

Určitú normotvornú aktivitu v oblasti ochrany práva na životné prostredie vyvinuli i orgány Rady Európy. Jeden z jej orgánov – Parlamentné zhromaždenie prijal v tomto smere viacero odporúčaní. Ostatným počínom rady Európy v tomto smere je návrh nového *Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach a základných slobodách* Parlamentného zhromaždenia Rady Európy (PZRE) 29. septembra 2021, ktorý by uznal právo na bezpečné, čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie v rámci systému Rady Európy. Vzhľadom na neochotu členských štátov v rámci Výboru ministrov Rady Európy sa však doposiaľ nepodarilo tento protokol prijať. Aktivity PZRE však našli svoj odraz aspoň v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva, vytvoreného *Dohovorom o ochrane ľudských práva a základných slobôd* (1950), ktorý v jej rámci chráni toto právo nepriamo širším výkladom článku 8, ktorý zakotvuje právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života.

V právne záväznej podobe je toto právo zakotvené na regionálnej úrovni. Z chronologického hľadiska prvým záväzným dohovorom v tomto smere je medzinárodnoprávne záväzná *Africká charta práv človeka a národov* (1981, ďalej aj *Africká charta*),⁹² prijatá v rámci *Organizácie africkej jednoty* neskôr transformovanej na *Africkú úniu*, ktorá v článku 24 hovorí o "*práve všetkých národov na všeobecne uspokojivé životné prostredie, priaznivé ich rozvoju...*". V prípade tohto dohovoru sa však jedná skôr o právo kolektívne náležiacie všetkým národom, i keď sa nevyučuje jeho individuálna dimenzia. *Africká charta* umožňuje podanie sťažnosti v súvislosti s týmto právom *Africkej komisii pre ľudské práva a práva národov*, ako kvázi-súdneho

⁹⁰ Bližšie pozri *Declaration of the UN Conference on the Human Environment*, Stockholm, 5-16 June 1972, UN Doc. A/Conf. 48/14/Rev. 1 (1972)

⁹¹ UN GA resolution "*Human right to clean environment*", July 28, 2022, UN Doc. A/RES/76/300.

⁹² *African Charter on Human and Peoples' Rights* (1981), OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).

orgánu s nezáväznou vyšetrovacou a zmierovacou právomocou,⁹³ ktorý môže za určitých okolností postúpiť prípad aj *Africkému súdu pre ľudské práva národov*,⁹⁴ aby vo veci rozhodol záväzným spôsobom. Africká charta je takto jediným regionálnym mechanizmom, ktorý umožňuje priamy prístup k ochrane práva na životné prostredie pred kvázi-súdny orgánom, ale i pred medzinárodným súdom.

Medzinárodnoprávne záväzný je i *Dodatkový protokol o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1988)⁹⁵ k *Americkému dohovoru o ľudských právach* (1969),⁹⁶ ktorý bol prijatý v rámci *Organizácie amerických štátov*. Uvedený dodatkový protokol v článku 11 zakotvuje formuláciu "... každý má právo žiť v zdravom životnom prostredí ...". Jeho nedostatkom je skutočnosť, že síce zakotvuje samostatné právo na životné prostredie v článku 11, avšak tohto práva sa nemožno dovolávať podľa procedúry individuálnych sťažností,⁹⁷ vzhľadom na skutočnosť, že tento protokol zakotvuje vo vzťahu k aplikácii jeho obsahu iba spravodajskú procedúru. Americká komisia pre ľudské práva i Americký súd pre ľudské práva vytvorené pre účely kontrolného mechanizmu však prejavili schopnosť chrániť toto právo širším výkladom iných práv zakotvených v Americkom dohovore o ľudských právach.

V záväznej podobe je toto právo zakotvené v i *Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia* (Aarhuský dohovor, 1998).⁹⁸ Aarhuský dohovor uznáva hmotné právo jednotlivca na životné prostredie v deklaratórnej forme. Tento dohovor prepája medzinárodné právo životného prostredia s medzinárodným právom ľudských práv. Pre ochranu tohto hmotného práva vytvára ďalšie tri environmentálne orientované ľudské práva nazývané aj ako procesné environmentálne práva a to *právo na informácie o životnom prostredí, právo na účasť verejnosti v rozhodovaní o veciach životného prostredia a právo na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia*. Kontrolný mechanizmus realizuje orgán s oficiálnym názvom *Výbor pre súlad* nazývaný vo vede aj ako *Aarhuský výbor*, ktorý bol vytvorený po prijatí Aarhuského dohovoru Zasadnutím zmluvných strán dohovoru. Môže, o.i. *prijímať oznámenia od verejnosti vrátane jednotlivcov* ako aj *oznámenia od štátov proti inému štátu*. Aarhuský

⁹³ K činnosti tejto komisie bližšie pozri JANKUV, J. et al.: *Medzinárodné právo verejné. Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. s.214-215.

⁹⁴ Tamtiež, s.215.

⁹⁵ *Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of Economic, Social, and Cultural Rights* (1988), **O.A.S. Treaty Series No. 69 (1988)** reprinted in **Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System**, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992).

⁹⁶ *American Convention on Human Rights* (1969), **O.A.S. Treaty Series No. 36 (1969)**.

⁹⁷ PAVONI, R.: Environmental Jurisprudence of the European Inter - American Courts of Human Rights. In: BOER, B.(ed.): *Environmental Law Dimensions of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015. s.70.

⁹⁸ *Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters* (1998). United Nations, Treaty Series , Vol. 2161, p. 447.

dohovor zakotvuje aj *spravodajskú procedúru*, ktorá je realizovaná Sekretariátom Aarhuského dohovoru za pomoci Aarhuského výboru. Aarhuský dohovor mal primárne regionálny charakter, avšak bol v duchu článku 19 ods. 3 otvorený k prístúpeniu zo stany akéhokoľvek iného štátu pokiaľ tento akt schváli stretnutie zmluvných strán dohovoru. Existuje teda predpoklad, že by sa mohol stať i dohovorom univerzálneho charakteru. V súčasnosti má celkovo 47 zmluvných strán vrátane niektorých mimoeurópskych krajín.

Podobne zameraná je i *Regionálna dohoda o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v Latinskej Amerike a Karibiku* (nazývaná aj Dohovor z Escazú, podľa mesta jeho uzavretia) z roku 2018 vytvorený v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Latinskú Ameriku a Karibik. Tento dohovor uznáva existenciu hmotného práva na životné prostredie v článkoch 1 a 4 ods.1, zakotvuje všetky tri spomínané procesné environmentálne práva, kreuje orgány dohovoru a navyše vytvára priestor pre ochranu tzv. ochrancov ľudských práv v záležitostiach životného prostredia – environmentálnych aktivistov a mimovládne organizácie.

V medzinárodnoprávnych úpravách medzinárodného práva ľudských práv sú zakotvené i ďalšie dve environmentálne ľudské práva a to právo na vodu a právo na bezpečné hygienické podmienky prostredia t. j. ďalších dvoch environmentálnych práv. Obe tieto práva boli uznané za samostatné ľudské práva v nezáväznej *Rezolúcii č. 64/292 Valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov* zo dňa 28. júla 2010, ale ešte o niečo skôr sa dočkali i zmluvného zakotvenia. Medzi medzinárodné zmluvy, ktoré výslovne zakotvujú *ľudské právo na vodu* patria *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* z roku 1979 (čl. 14 ods. 2, pís. h), *Dohovor o právach dieťaťa* z roku 1989 (čl. 24) a *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím* z roku 2006 (čl. 28). *Ľudské právo na bezpečné hygienické podmienky prostredia* bolo zakotvené v záväznej podobe v článku 14 ods. 2 pís. h) *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* z roku 1979. Kontrola dodržiavania týchto práv je zabezpečená procedúrami individuálnych sťažností pred kvázi-súdnyimi orgánmi vytvorenými jednotlivými dohovormi.

Formálne pramene medzinárodného práva zakotvujúce monitorovanie stavu životného prostredia

Ostatnou významnou súčasťou koncepcie vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia je monitorovanie stavu životného prostredia. Medzinárodnoprávnu úpravu v tomto smere tvorí *rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 2997 (XXVII) „Inštitucionálne a finančné opatrenia pre medzinárodnú environmentálnu spoluprácu“* (1972), prijatá v nadväznosti na závery *Štokholmskej konferencie* (1972), ktorá vytvorila UNEP a uložila jeho orgánu – Riadiacej rade v bode

z (d) „udržiavať pod kontrolou svetové životné prostredie s cieľom zabezpečiť, aby vznikajúce problémy životného prostredia medzinárodného významu dostali náležitú a primeranú pozornosť vlád.“⁹⁹ V roku 1975, UNEP vytvoril prvý mechanizmus oblasti monitorovania životného prostredia tým, že vo svojom ústredí v Nairobi zriadil Centrum aktivít programu GEMS na prevádzkovanie *Globálneho environmentálneho monitorovacieho systému* (angl. Global Environmental Monitoring System, angl. skr. GEMS). Úlohou tohto Centra aktivít programu je koordinovať rôznorodé medzinárodné monitorovacie aktivity, ktoré sa vykonávajú na celom svete, najmä v rámci systému OSN, a radiť Environmentálnemu fondu UNEP, ako najlepšie podporiť a stimulovať iniciáciu nových činnosti alebo rozširovanie prebiehajúcich prostredníctvom vyčleňovania finančných zdrojov na tieto činnosti. GEMS prevádzkuje 25 informačných sietí vo viac ako 142 krajinách.¹⁰⁰ Údaje zozbierané v rámci sietí GEMS slúžia na hodnotenie stavu životného prostredia a jeho trendov, pre lepšie, racionálnejšie riadenie životného prostredia a jeho prírodných zdrojov.¹⁰¹ Centrum aktivít programu GEMS v sídle UNEP v Nairobi v Keni koordinuje rôzne aktivity monitorovania životného prostredia, ktoré sa vykonávajú na celom svete – najmä v rámci systému OSN. Veľká pozornosť sa venuje zabezpečeniu toho, aby údaje zhromaždené GEMS mali najvyššiu dosiahnuteľnú kvalitu a aby údaje zozbierané z rôznych častí konkrétnej monitorovacej siete boli porovnateľné a kompatibilné. Centrum aktivít programu GEMS (PAC) UNEP nie je funkčné samo osebe, ale funguje najmä prostredníctvom špecializovaných agentúr systému OSN – najmä FAO, ILO, UNESCO, WHO a WMO – spolu s vhodnými medzinárodnými organizáciami ako je IUCN. Monitorovací systém GEMS pozostáva z piatich úzko prepojených programov, ktoré majú zabudované opatrenia na školenie a poskytovanie technickej pomoci na zabezpečenie účasti krajín, ktoré nemajú dostatok personálu a vybavenia. Tých päť je: 1. Monitorovanie súvisiace s klímou; 2. Monitorovanie diaľkového prenosu znečisťujúcich látok; 3. Monitorovanie súvisiace so zdravím (týkajúce sa účinkov znečistenia); 4. Monitorovanie oceánov; a 5. Monitorovanie pozemných obnoviteľných zdrojov. Každá z týchto rozsiahlych oblastí obsahuje najmenej päť odlišných celosvetových monitorovacích sietí. Príkladmi týchto sietí sú napr. Svetový inventár ľadovcov, sieť na monitorovanie znečistenia ovzdušia na pozadí, sieť na monitorovanie znečistenia ovzdušia v mestách, globálna sieť na monitorovanie kvality vody, sieť na monitorovanie tropických lesov, sieť na monitorovanie ochrany druhov atď. Monitorované údaje sa zhromažďujú vo

⁹⁹ GOSOVIC, B. *The Quest for World Environmental Cooperation: The Case of the UN Global Environment Monitoring System*. Routledge: London and New York, 1992. 314s.

¹⁰⁰ Bližšie pozri <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/global-environment-monitoring-system>

¹⁰¹ Bližšie pozri GWYNNE, M.D. The Global Environment Monitoring System (GEMS) of UNEP. In: *Environmental Conservation*, Vol. 9, No. 1 (Spring 1982). s. 35-41.

vhodných koordinačných centrách pre každú sieť, v ktorej boli alebo sú zriadené príslušné databázy. Údaje sa analyzujú, aby sa vytvorili pravidelné regionálne a globálne hodnotenia, ktoré sa vykazujú v intervaloch, ktoré sú primerané premennej, o ktorej sa uvažuje.¹⁰²

V oblasti monitorovania stavu životného prostredia vznikol i *Program environmentálneho monitorovania a hodnotenia Európskej hospodárskej komisie OSN*. Tento program pomáha členským štátom pri práci s environmentálnymi údajmi a informáciami, aby sa zabezpečil ich včasný tok a primerané hodnotenie. Týmto spôsobom program pomáha umožniť informované rozhodovacie procesy na národnej aj medzinárodnej úrovni v sektore životného prostredia. Na siedmej ministerskej konferencii Životné prostredie pre Európu (Astana, 2011) sa rozhodlo o vývoji zdieľaných environmentálnych informačných systémov (SEIS) v celom paneurópskom regióne. Počas 8. ministerskej konferencie Životné prostredie pre Európu v Batumi v Gruzínsku v júni 2016 sa preskúmala pokrok pri dosahovaní SEIS vrátane diskusie o hlavných úspechoch a výzvach a o ďalšom postupe. Na deviatej ministerskej konferencii, ktorá sa konala v Nikózii v októbri 2022, si ministri vypočuli, že SEIS bol zriadený v celej Európe a Strednej Ázii.¹⁰³

Z pohľadu obyčajových noriem je v kontexte regulácie problematiky monitorovania stavu životného prostredia významná existencia obyčajovo normovanej *zásady prevencie*, ktorá v sebe zahŕňa zásadu predbežného odhadovania dopadov na životné prostredie i záväzok monitorovať stav životného prostredia. Obyčajový charakter danej zásady definitívne potvrdil rozsudok Medzinárodného súdneho dvora vo veci *Celulóžky na rieke Uruguaj* (2010).¹⁰⁴

Záver

Koncepcia vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia v duchu tohto príspevku vychádza z kľúčových prvkov koncepcie environmentálnej vlády práva vyvinutej v rámci činnosti UNEP a niektorých medzinárodných organizácií ako IUCN, určenej primárne pre aplikáciu v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov štátov. Niektoré dokumenty UNEP a IUCN však akcentujú i potrebu rozvoje koncepcie vlády práva na medzinárodnej univerzálnej i regionálnej úrovni v rámci záväzných pravidiel

¹⁰² Bližšie pozri abstrakt článku GWYNNE, M.D. The Global Environment Monitoring System (GEMS) of UNEP. In: *Environmental Conservation*, Vol. 9, No. 1 (Spring 1982). s. 35-41.

¹⁰³ Bližšie pozri <https://unece.org/environmental-policy-1/environmental-monitoring-and-assessment>

¹⁰⁴ Bližšie pozri JANKUV, J. Praktická aplikácia medzinárodného práva životného prostredia v praxi medzinárodných súdnych, arbitrážnych a iných orgánov. In: *Medzinárodné právo ako strážca svetového poriadku: Vynútiteľnosť medzinárodného práva v 21. storočí*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2014. s.106-107,119-120. ISBN 978-80-89640-02-7.

medzinárodného práva. V tejto súvislosti je zámerom tohto článku identifikovať akým spôsobom možno uvedenú koncepciu pretransformovať do pravidiel do rámca medzinárodného práva životného prostredia ako osobitnej súčasti medzinárodného práva. Uvedenými prvkami, podľa nášho názoru môžu byť, najmä, rozvoj, prijatie a implementácia jasných, prísnych, vynútiteľných a účinných medzinárodnoprávných noriem v oblasti medzinárodného práva životného prostredia, zakotvenie efektívnych medzinárodnoprávných mechanizmov zodpovednosti za škody na životnom prostredí, zakotvenie efektívnych medzinárodnoprávných mechanizmov umožňujúcich včasné, nestranné a nezávislé riešenie sporov v oblasti životného prostredia, zakotvenie a rešpektovanie ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve životného prostredia ako aj v medzinárodnom práve ľudských práv a zakotvenie efektívnych mechanizmov monitorovania stavu životného prostredia v medzinárodnom práve životného prostredia.

V nadväznosti na jednotlivé časti tohto príspevku je zreteľné, že tieto prvky je možné identifikovať jednak v rámci zmluvných či obyčajových pravidiel medzinárodného práva životného prostredia, ale i iných inštitútov a odvetví medzinárodného práva verejného ako je inštitút zodpovednosti v medzinárodnom práve, medzinárodné právo pokojného (mierového) riešia medzinárodných sporov, medzinárodné trestné právo či medzinárodné právo ľudských práv. Koncepcia vlád práva v medzinárodnom práve životného prostredia teda rezonuje primárne v rámci jeho pravidiel, ale i v rámci pravidiel niektorých súvisiacich všeobecných inštitútov a osobitných odvetví medzinárodného práva verejného.

Zoznam použitej literatúry

1. BIRNIE, P. W., BOYLE, A. E.: *Basic Documents on International Law and the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 688s. ISBN 0-19-876321-2.
2. BOYLE, A. E.: Globalizing Environmental Liability: The Interplay of National and International Law. In: *Journal of Environmental Law (2005)*, Vol 17, No 1. s.3-26. ISSN 0952-8873.
3. BRUCH, C. et al.: *Environmental Rule of Law*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2019. 285s. ISBN 978-92-807-3742-4.
4. CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S. (ed.): *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 1296s. ISBN 978-0-19929697-2.
5. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 840 s. ISBN 978-80-7179-728-9.
6. DÉJANT-PONS, M. - PALLEMAERTS, M.: *Human Rights and the Environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002. 327s. ISBN 92-871-4777-9.

7. GOSOVIC, B. *The Quest for World Environmental Cooperation: The Case of the UN Global Environmental Monitoring System*. Routledge: London and New York, 1992. 314s. ISBN 0-415-00458-6.
8. GWYNNE, M.D. The Global Environment Monitoring System (GEMS) of UNEP. In: *Environmental Conservation*, Vol. 9, No. 1 (Spring 1982). s. 35-41. ISSN 0376-8929 (Tlačená verzia), ISSN 1469-4387 (Online verzia)
9. JANKUV, J.: Historický vývoj a súčasná podoba práva životného prostredia Európskej únie v kontexte vplyvu medzinárodného práva životného prostredia. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*, Roč. 10, č. 1, 2022. s. 12-30. ISSN 1339-3995.
10. JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha: Leges, 2021. 388s. ISBN 978-80-7502-580-7.
11. JANKUV, J. Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve. In: *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha, č.4, 2006 (vydané v roku 2008). s. 63-83. ISSN 0323-0619.
12. JANKUV, J. et al.: *Medzinárodné právo verejné. Prvá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 319s. ISBN 978-80-7380-559-3.
13. JANKUV, J. et al.: *Medzinárodné právo verejné. Druhá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. 463s. ISBN 978-80-7380-597-5.
14. KISS, A.: Le droit à l'environnement en tant que moyen d'assurer la mise en oeuvre de traités internationaux, In: ŠTURMA, P. et al. *Implementation and Enforcement of International Environmental Law*. Praha: Univerzita Karlova, 2002. s. 38-45. ISBN 80-85889-45-5.
15. KREILHUBER, A., KARIUKI, A.: Environmental Rule of Law in the Context of Sustainable Development. In: *The Georgetown Environmental Law Review*, Vol. 32, Issue 3, Spring 2020. s.591-598. ISSN [1042-1858](#).
16. LOUKA, E.: *International Environmental Law. Fairness, Effectiveness, and Word Order*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006. 518s. ISBN 978-0-521-68759-1.
17. MASLEN, M.: *Právna úprava starostlivosti o vody v Slovenskej republike*. Praha: Leges, 2017. 112s. ISBN 978-80-7502-193-9.
18. MONTJOIE, M.: The Concept of Liability in the Absence of an Internationally Wrongful Act. In: CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S. (ed.): *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 916-928. ISBN 978-0-19929697-2.
19. NAKLEH, G., QUIMBERT, M. Maritime Law. In: CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S. (ed.): *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s.895-902. ISBN 978-0-19929697-2.
20. PAVONI, R.: Environmental Jurisprudence of the European Inter - American Courts of Human Rights. In: BOER, B. (ed.) *Environmental Law Dimensions of*

- Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2015. s.69-106. ISBN 978-0-19-873614-1.
21. POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné - Zvláštní část*. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. 533 s. ISBN 978-80-7400-398-1.
 22. SAND, P.H. (ed.): *The History and Origin of International Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015. 918s. ISBN 978-1-78347-566-7.
 23. SANDS, P., PEEL, J., FABRA, A., MACKENZIE, R. *Principles of International Environmental Law. Third edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 1116s. ISBN 978-0-521-14093-5.
 24. ŠMIGOVÁ, K.: Judikatura Medzinárodného súdneho dvora vo vzťahu k medzinárodnému právu životného prostredia. In: *Medzinárodný súdny dvor: slovenská a česká teória a prax*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2012. s.97-109. ISBN 978-0-521-68759-1.
 25. ŠTURMA, P. a kol.: *Mezinárodní právo životního prostředí*. I. část (obecní). Beroun: IFEC – Eva Rozkotová. 2004. 176s. ISBN 80-903409-2-X.
 26. VARGA, P.: Právny rámec ochrany životného prostredia v Európskej únii. In: JANKUV, J. (ed.). *Aktuálne otázky vývoja a súčasnej podoby medzinárodného a európskeho práva životného prostredia a vplyv medzinárodného a európskeho práva životného prostredia na právny poriadok Slovenskej republiky a Českej republiky*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie, 7.-8. november 2019. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020. s. 59-70. ISBN 978-80-568-0336-3.
 27. ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí. In: ŠTURMA, P. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná)*. Beroun: IFEC - Eva Rozkotová., 2004. . s.35-57. ISBN 80-903409-2-X.

Kontaktné údaje

prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

juraj.jankuv@gmail.com

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Ústav medzinárodného práva a európskeho práva

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL UNDER THE EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS AND THE RULE OF LAW

Bianca Mirabela Șerb¹

Abstract: In European states there is, at least to a certain extent, a common legal tradition. The European states where the concept of the rule of law was developed (the United Kingdom and France) are founding members of the Council of Europe. Germany, where the *Rechtsstaat* was developed, became a member soon after its establishment.

All three concepts - *Rule of law*, *État de droit*, and *Rechtsstaat* - are based on the same fundamental objective of protecting the individual from the arbitrary power of the state. The concept of "rule of law" is understood as the supremacy of law. Under the influence of European Union law and the case-law of the European Court of Human Rights, a consensus has emerged in the sense that the *preeminence of law*, *Rule of law*, *Rechtsstaat*, and *État de droit* are equivalent concepts. All of these are aimed at regulating relations between individuals, the activity of national authorities, preventing arbitrary actions by states as well as guaranteeing the freedom of individuals.

Keywords: rule of law, fair trial, article 6, European Court on Human Rights, European Convention of Human Rights

Abstract: În statele europene, există, cel puțin într-o măsură, o tradiție juridică comună. Statele europene în care conceptul de stat de drept a fost dezvoltat (Regatul Unit și Franța) sunt printre membrii fondatori ai Consiliului European. Germania, unde a fost dezvoltat conceptul de *Rechtsstaat*, a devenit membru la scurt timp după înființarea sa.

¹ West University of Timișoara, Faculty of Law.

Toate cele trei concepte - *Rule of law*, *État de droit*, and *Rechtsstaat* – se bazează pe același obiectiv fundamental de protejare a individului împotriva puterii arbitrare a statului. Conceptul de „stat de drept” este înțeles ca supremația legii. Sub influența dreptului Uniunii Europene și a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, a apărut un consens în sensul că supremația legii, statul de drept, sunt concepte echivalente. Toate acestea au ca scop reglementarea relațiilor dintre indivizi, activitatea autorităților naționale, prevenirea acțiunilor arbitrare ale statelor și garantarea libertății individuale.

Keywords: stat de drept, proces echitabil, articolul 6, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Convenția Europeană a Drepturilor Omului

Introduction

Regularly invoked but rarely defined, “the rule of law” has over the last few decades been converted from a legal term of art into one of the most ambiguous slogans of contemporary public policy. Political scientist claim it as a crucial test of regime’s legitimacy. Economists maintain that it provides an essential foundation of a flourishing market economy. Philosophers suggest it captures the essence of the state as a moral association. Historians acknowledge that, even if they might distrust such an abstract notion, the imposition of effective inhibitions on power is an “unqualified human good”. And lawyers, of course, have treated it as the foundation of their discipline ever since the mid-thirteenth century when Bracton asserted that “there is no rex where will rules rather than lex”.² Those who extend its usage beyond the confines of professional legal discourse commonly give it a positive valence. But the rule of law also has its detractors. These critics assert that it promotes purely formal, individualistic values at the expense of substantive justice. Some anthropologists even denounce it as an imperial ideology that legitimates

² LOUGHLIN, Martin, In: The rule of law: A Slogan in search of a Concept, presented at the conference Core, Peripheral, and Supranational Correlates of The Rule of Law: Emerging synergies and tensions, hosted by the West University of Timișoara on 29-30 September 2023 – not published yet.

European conquest and the plunder of the rest of the world.³ For instance, some strong criticism can be regularly heard from members of Hungary's ruling party. To give only but a few examples, the rule of law was described as a 'buzzword' by the country's justice minister; a fiction by a Fidesz MEP; and a 'magic word' by the Fidesz-KDNP Delegation to the European Parliament. Not to be undone, a judge from Hungary's (captured) constitutional court, has presented the rule of law 'as a normative yardstick' which 'is little more than an empty nineteenth century ideal and a political joker for all purposes.'⁴

Notwithstanding the contemporary critiques, in Europe, there exists a shared legal tradition to some extent. The European states that pioneered the development of the rule of law, namely the United Kingdom and France, are among the founding members of the Council of Europe. Subsequently, Germany, where the *Rechtsstaat* concept was formulated, swiftly joined the organization.

These three concepts – *Rule of Law*, *Etat de droit*, and *Rechtsstaat* – are fundamentally rooted in the common objective of safeguarding individuals from the arbitrary exercise of state authority. The notion of "rule of law" is commonly understood as the principle of legal supremacy. Under the influence of European Union law and the case-law of the European Court of Human Rights, a consensus has emerged, affirming that the preeminence of law, the *Rule of Law*, *Etat de droit*, and *Rechtsstaat* are equivalent concepts. Their overarching purpose is to regulate relations between individuals, the activities of national authorities, prevent arbitrary actions by states as well as to ensure the freedom of individuals.

The Council of Europe is founded upon the rule of law. The concept is expressly codified both in the Statute⁵ and the European Convention of Human Rights⁶.

³ LOUGHLIN, Martin, In: The rule of law: A Slogan in search of a Concept, presented at the conference Core, Peripheral, and Supranational Correlates of The Rule of Law: Emerging synergies and tensions, hosted by the West University of Timișoara on 29-30 September 2023 – not published yet.

⁴ PECH, Laurent: The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law, paper In: Hague Journal of the Rule of Law. Cij: Hague, 2022, 128, <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00176-8>.

⁵ Statute of the Council of Europe, London, 5.V.1949, <https://rm.coe.int/1680306052>.

⁶ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 04.11.1950, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.

- Preamble, recital 3: 'Reaffirming their devotion to the spiritual and moral values which are the common heritage of their peoples and the true source of individual freedom, political liberty and the rule of law, principles which form the basis of all genuine democracy'.
- Article 3: 'Every member of the Council of Europe must accept the principles of the rule of law and of the enjoyment by all persons within its jurisdiction of human rights and fundamental freedoms, and collaborate sincerely and effectively in the realisation of the aim of the Council as specified in Chapter I'.
- Article 4: 'Any European State which is deemed to be able and willing to fulfil the provisions of Article 3 may be invited to become a member of the Council of Europe by the Committee of Ministers...'
- Article 5(a): 'In special circumstances, a European country which is deemed to be able and willing to fulfil the provisions of Article 3 may be invited by the Committee of Ministers to become an associate member of the Council of Europe...'
- Article 8: 'Any member of the Council of Europe which has seriously violated Article 3 may be suspended from its rights of representation and requested by the Committee of Ministers to withdraw under Article 7. If such member does not comply with this request, the Committee may decide that it has ceased to be a member of the Council as from such date as the Committee may determine'

The articles in the Convention where the rule of law requirements are met are: Article 5 Right to liberty and security; Article 6 Right to a fair trial; Article 7 No punishment without law; Article 13 Right to an effective remedy (taken together with Article 41 Just satisfaction and Article 46 Binding force and execution of judgments); and Article 14 and Protocol No 12 Prohibition of discrimination, in particular 'the fundamental principle according to which all persons are equal before the law and are entitled to the equal protection of the law'. We would also highlight Protocol No 7 which includes, among other things, the right not to be tried or punished twice. Moreover, we can see the rule of law in other Convention rights such as the right to free elections in Article 3 of Protocol No 1; and the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment or punishment in Article 3, and the related fair trial guarantees.⁷

⁷ PECH, Laurent, GROGAN, Joelle, In: Meaning and Scope of the EU Rule of Law, p. 25, [D7.2-1.pdf \(reconnect-europe.eu\)](https://reconnect-europe.eu/D7.2-1.pdf).

Article 6 of the European Convention of Human Rights

Article 6 paragraph 1 provides:

“In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order, or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.”

The main difference between the requirement of “fairness” and all the other elements of art. 6 is that “fairness” concerns the procedure as a whole not just in the light of a particular incident or a procedural error.

The concept of “fairness” has autonomous meaning being irrelevant to the meaning of this concept under the national law system of the Member States. Therefore, there may be situations in which, although there is a violation of the domestic procedural rules - even a flagrant one – from the perspective of the Convention the trial would be considered fair and vice versa.⁸ There were also situations in which the Court declared the national proceedings unfair due to the cumulative effect of the procedural errors, although each error considered individually would not have constituted a violation of art. 6.⁹

When analysing whether the condition of “fairness” is met, the European Court of Human Rights (hereinafter *ECtHR* or the *Court*) is concerned with verifying whether the parties have had sufficient opportunities to prepare and defend their case, leaving the Member States a considerable margin of discretion regarding the procedural rules if the trial itself is not affected and meets the conditions laid down by the Convention.

In the system established by the European Convention, the right to a fair trial can be viewed in a broad sense, but if we limit ourselves strictly to the first paragraph, we observe that it contains a list of general guarantees - the right to a fair trial, the right to a public hearing within a

⁸ ECtHR, case of *Gafgen v. Germany*, Case No. 22978/05, points 162-188;

⁹ ECtHR, case of *Barbera, Maesseque and Jabardo v. Spain*, Case No. 10590/83;

reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. These procedural guarantees can be divided into two categories: express and implied.

The first category includes the right to be judged within a reasonable time; the right to be judged by an independent and impartial tribunal established by law; the publicity of the procedure (except in cases where access to the courtroom is prohibited to the press, the public or a party to the proceedings, in the interests of morality, public order or national security, in order to protect the interests of minors or the privacy of the parties involved in the proceedings, or when advertising could harm the interests of justice). These guarantees are expressly stated in art. 6 and can be considered absolute in the sense that depriving a person of such rights would inevitably lead to an unfair trial.

Guarantees that are not expressly mentioned by the text of art. 6, stem from its interpretation and were developed by the ECtHR through its case law. The implied guarantees are the right to have access to justice, the principle of contradictoriness, the principle of equality of arms, the right to a reasoned decision, the obligation to ensure the enforcement of the judicial decision and to ensure that they are respected. These guarantees are not absolute hence non-compliance or limitation of these rights in some situations does not automatically lead to an unfair trial. Moreover, the ECtHR has emphasized in many of its judgments that its role is to determine whether the procedure was fair. It does not replace a national court and does not analyse the merits of the case, it does not become a jurisdiction of the fourth degree, but analyses aspects related to procedural issues strictly.

In the specific cases that pertain to the right to a fair trial, the ECtHR has primarily invoked the rule of law in connection with the right of access to court. Furthermore, it has established connections between various specific prerequisites of the right to a fair trial and the rule of law, including the presumptions of innocence, the rules of evidence, the rights of the defense, reasonable time, and impartiality.¹⁰

In the following pages, we will examine three of the implicit procedural safeguards (the right to have access to justice, the obligation to ensure the enforcement of the judicial decision and to ensure that they are respected), with the main basis being the case-law of the ECtHR.

¹⁰ LAUTENBACH, Geranne, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights*, City: Oxford, 2013, p. 126, ISBN 9780191750663.

The rule of law and the right to have access to justice (court)

In the beginning, it was not clear whether the right of access to a court was encompassed within the right to a fair trial. The text of Article 6 does not explicitly include access to court as an element of the right to a fair trial.¹¹

It was the ruling of the ECtHR in the case of *Golder v United Kingdom*¹² that established the existence of this right.

In the *Golder* case, both the European Commission of Human Rights and the ECtHR decided that access to court is part of Article 6(1). The ECtHR also clarified in this case the importance of the rule of law as one of the principles mentioned in the Preamble and the Convention itself.

The EComHR determined that Article 6 incorporates a right to access a court, contending that the procedural safeguards outlined in Article 6 would significantly diminish in their significance without such access. The EComHR characterized access to a court and the procedural safeguards enshrined in Article 6 as constituting the core principles of the rule of law. The EComHR noted that ‘the requirements of a “fair and public hearing” confirm the idea of the *rule of law*. The rule of law was also seen by the EComHR to be one of the main objects and purposes of the Convention.¹³ The ECtHR reached a similar conclusion as the EComHR, although with a distinct line of reasoning.

Firstly, one argument for including access to court was a textual interpretation of Article 6. Comparing the English and the French versions of the text of Article 6, the Court found that the French version could be read to imply the right of access to court. Secondly, the Court decided that access to court forms part of Article 6 because the rule of law implies that individuals have the right to access to court. It explained that the rule of law as a principle of interpretation has an important function in clarifying the scope of Article 6. Thirdly, the ECtHR attached importance to the fact that access to court is one of the universally “recognized” fundamental principles of law. Thus, according to the

¹¹ PETTITI, Louis-Edmond and IMBERT, Pierre-Henri (eds), *La Convention Europeenne des Droit de l’Homme Commentaire Article par Article*, city: Paris, 1995, ISBN 9782717838763, p. 406;

¹² ECtHR, case of *Golder v. United Kingdom*, Case No. 4451/70.

¹³ LAUTENBACH, Geranne, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights*, City: Oxford, 2013, p. 128, ISBN 9780191750663.

ECtHR, the right of individuals to have access to court is both a universally recognized and fundamental principle of law as well as implied by the rule of law. Lastly, the ECtHR argued that without access to court, the fair, public, and expeditious characteristics of judicial proceedings are of no value at all. This last point essentially concerns the notion of effective human rights protection, which is one of the main principles of interpretation of the ECtHR.¹⁴

The United Kingdom contended that the rule of law was not an inherent part of the Convention's purpose and merely highlighted shared legal system features among members states. The ECtHR disagreed with this argument, emphasizing the rule of law's significance as an interpretative tool. The Court stressed that the rule of law was a key rationale for establishing the Convention system and noted its relevance to the Council of Europe, as all Convention state parties were Council of Europe members. The Court pointed out that the Council of Europe's Statute, in both Preamble and Article 3, binds state parties to uphold the rule of law. „*In the present case, the most significant passage in the Preamble to the European Convention is the signatory Governments declaring that they are "resolved, as the Governments of European countries which are like-minded and have a common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law, to take the first steps for the collective enforcement of certain of the Rights stated in the Universal Declaration" of 10 December 1948.*”.

Therefore, in the *Golder* case, the centrality of the rule of law in the judgment underlines its significance in incorporating access to court into Article 6. The ECtHR explicitly acknowledged the pivotal role of the rule of law as a fundamental concept within the Convention.

The rule of law and the demand that judicial decisions must be enforced

As previously stated, the right to a fair trial encompasses the requirement for the enforcement of final legal judgments, although this requirement is not explicitly articulated within the text of Article 6..

¹⁴ LAUTENBACH, Geranne, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights*, City: Oxford, 2013, p. 128-129, ISBN 9780191750663.

*Hornsby v Greece*¹⁵ is the first case in which the ECtHR has expanded Article 6 to include the demand that final legal judgments are enforced. In the *Hornsby* case, the Greek government objected to the inclusion of the execution of judgments into Article 6. First, the government argued that the enforcement of legal judgments is neither explicitly referenced in Article 6 nor deducible from the intentions of the drafting authorities. Additionally, it asserted that the execution of legal judgments falls within the domain of the relationship between the executive and the judiciary, and hence, lies outside the purview of Article 6.

The ECtHR did not agree and found that the enforcement falls within the scope of Article 6 because otherwise, the right of access to court would be illusory. The Court explained that to rule otherwise would lead to situations incompatible with the rule of law.

It added that states had undertaken to respect the rule of law when they signed the Convention. Thus the ECtHR argued that the execution of judgments was already part of the original obligations of the contracting states because this is an integral part of the right to a fair trial. The ECtHR did not regard the fact that the execution of judgments is a concern of the executive as problematic, for the reason that the administrative power also has an interest in the proper administration of justice. In conclusion, the ECtHR established a breach of Article 6(1) of the Convention because the Greek authorities had refrained for more than five years from taking measures to comply with final and enforceable judicial decisions, and thus deprived these judgments of all useful effects. ECtHR has established that the right to a fair trial includes the demand that final court judgments may not be disputed¹⁶.

The rule of law and the demand that judicial decisions must be respected

The first case in which the ECtHR interpreted Article 6 to include the requirement that final judgments must be respected is *Brumărescu v Romania*¹⁷.

The Court explained that respect for legal judgments is constitutes a facet of upholding the rule of law. Reiterating, it emphasized that Article 6

¹⁵ ECtHR, case of *Hornsby v. Greece*, Case No. 18357/91.

¹⁶ LAUTENBACH, Geranne, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights*, City: Oxford, 2013, p. 146, ISBN 9780191750663.

¹⁷ ECtHR, case of *Brumărescu v. România*, Case No. 28342/95.

should be construed within the context of the rule of law, as an integral component of the shared legacy among the contracting states. The ECtHR deems unlimited time frames for submitting an application for supervisory review as incompatible, which aligns with the overarching principles of the rule of law and legal certainty.

The ECtHR has noted that any interpretation of Article 6 inconsistent with the rule of law, an integral part of the shared heritage among contracting states, is impermissible. The principle of legal certainty, a fundamental element of the rule of law, requires that once courts have finally settled an issue, their judgment should remain unchallenged. Upholding the finality of judicial decisions is imperative under the rule of law, as revising such decision would erode the confidence of the public in the judiciary and generate a climate of legal uncertainty, undermining both judicial system and the rule of law.

Conclusion

In summary, based on the rule of law, the ECtHR will independently review the applicability of Article 6(1) and, specifically, whether there is a right recognized under national law and whether there is a criminal charge. States cannot limit their obligations under Article 6 by merely changing their national law. Arguably, the rule of law has also been a reason for widening the scope of the notion of civil rights and obligations to include cases that fall within the range of national administrative law. Furthermore, based on the rule of law, the right of access to court must not be limited in such a manner that the essence of this right is impaired. Also, the right of access to court must not be limited through retrospective legislation, except for reasons of compelling public interest. Still, when the separation of powers or international legal obligations are concerned, limitations of the right of access to court are more easily allowed by the ECtHR.

Bibliography

1. LAUTENBACH, Geranne, *The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights*, City: Oxford, 2013, p. 146, ISBN 9780191750663.
2. LOUGHLIN, Martin, In: *The rule of law: A Slogan in search of a Concept*.

3. PECH, Laurent, GROGAN, Joelle, In: Meaning and Scope of the EU Rule of Law.
4. PECH, Laurent: The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law, paper In: Hague Journal of the Rule of Law. Ciy: Hague, 2022.
5. PETTITI, Louis-Edmond and IMBERT, Pierre-Henri (eds), La Convention Europeenne des Droit de l'Homme Commentaire Article par Article, city: Paris, 1995, ISBN 9782717838763.

Contact data

Bianca Mirabela Şerb, Ph.D student
bianca.serb@e-uvt.ro
Faculty of Law of the West University of Timișoara

PRÁVNÍK V MEDZINÁRODNOM PRÁVE A MEDZINÁRODNÉ PRÁVO V PRÁVNIKOVI ALEBO MEDZINÁRODNÝ PRÁVNÍK V CENTRE PRÁVNEHO ŠTÁTU

LAWYER IN INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL LAW IN LAWYER OR INTERNATIONAL LAWYER IN THE CENTER OF RULE OF LAW

Ján Svák¹

Abstrakt: Príspevok má dve ciele. Prvým je priblížiť súčasné postavenie právnika v medzinárodnom práve. Nielen z hľadiska postavenia ale aj kariérneho uplatnenia. Druhým je analyzovať súčasné formy a metódy výučby predmetu medzinárodného práva verejného z pohľadu či spĺňa predpoklady a požiadavky na uplatnenie sa právnika v tvorbe a aplikácii medzinárodného práva verejného.

Kľúčové slová: právnik, medzinárodné právo, medzinárodné organizácie, univerzitné vzdelávanie

Abstract: The paper has two goals. The first is to introduce the current position of the lawyer in international law. Not only in terms of the status, but also in terms of pursuing a career. The second is to analyze the current forms and methods of teaching the subject of public international law from the point of view of whether it fulfills the prerequisites and requirements for the pursuit of the lawyer's career in the creation and application of public international law.

Keywords: lawyer, international law, international organizations, university education

Úvod

Názov príspevku parafrázuje vtipnú ale anticipatívnu prešmyčku² zaobaľujúcu

¹ Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

² Pridanie slova „vtipný“ súvisí trochu aj s mojou spomienkou na obdobie krátko po nežnej revolúcii v roku 1989, keď sa o slovo hlásili právnici vyhodení z postov sudcov či notárov po roku 1968 z dôvodu ich vylúčenia z komunistickej strany. Jeden z nich (neskôr sa stal sudcom Najvyššieho súdu Slovenskej republiky) v jednom svojom predslve na pracovnej porade na ministerstve spravodlivosti zápalisto vyhlasoval, že naším cieľom je vybudovať „právnický“ štát. Táto spomienka mi pripomenula, že

ústredné motto medzinárodnoprávnej konferencie, ktorá vzhode s celou medzinárodnou konferenciou sa zasa venuje aj, či predovšetkým, otázkam právneho štátu. Expanzia ekonomickej integrácie do strednej a východnej Európy celkom pochopiteľne narazila ani nie tak na ekonomické prekážky (tie globalizácia trhu a ekonomiky tak či tak prevalcovala bez ohľadu na Európsku úniu a jej pôvodné určenie) ako skôr na prekážky spojené so štátnoprávnymi hodnotami na čele s princípom právneho štátu. Nie div, že Súdny dvor Európskej únie ako tvorca tohoto európskeho „superštátu“ (svojou štátovednou mapou oscilujúci od konfederácie k federácii) čoskoro objavil v čl. 2 Zmluvy o Európskej únii vhodný nástroj na korigovanie prirodzeného (?) smerovania pričlenených štátov strednej a východnej Európy k autoritárskym režimom, ktoré sú spojené pupočnou šnúrou s totalitárnymi režimami z druhej polovice 20. storočia. Právnicki okupujúci Súdny dvor Európskej únie tak vniesli kritérium právneho štátu už nie ako primárne politické kritérium hodnotiace pripravenosť týchto štátov na ich prijatie do Európskej únie ale naopak na ich vylúčenie z nej,³ čo je samo osebe právne mimoriadne zložitú.⁴ Zároveň to poukazuje na otázku významu právnikov pri tvorbe medzinárodného práva tak na všeobecnej (kodifikačnej) úrovni ako aj na aplikačnej úrovni (predovšetkým súdnej). To obsahuje aj prvá časť príspevku zaoberajúca sa „právnikom v medzinárodnom práve“.

Na ňu nadväzuje druhá časť príspevku, ktorá sa zaoberá otázkou či súčasná výučba medzinárodného práva na univerzitách pripravuje právnikov na pôsobenie v medzinárodnom práve a teda či je medzinárodné právo v právnikovi relevantne ukotvené. Obidve tieto otázky sú rozoberané v kontexte medzinárodného práva verejného a v súvislosti s práve pripravovanou učebnicou tohoto predmetu na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. V tomto význame predstavujú aj dodatočnú reflexiu na brainstormingy uskutočňované rodiacim sa jej autorským kolektívom počas letného semestra roku 2023. Okrem iného boli účastníci týchto brainstormingov konfrontovaní s dvomi nie príliš potešujúcimi skutočnosťami, a to nízkym a stále klesajúcim záujmom

- právnikov o prácu v medzinárodných inštitúciách, resp. prácou s medzinárodným právom v praxi,
- študentov univerzít o predmet medzinárodného práva verejného.

pokľznutie jazyka nebolo ani tak ďaleko od pravdy, pretože nielen v medzinárodnom práve majú právnicki kľúčový význam pre presadzovanie princípu, resp. hodnoty právneho štátu. Inými slovami v duchu ústredného hesla konferencie „Človek v centre právneho štátu“ by sa moja úvaha mohla nazvať aj ako „Právnik v centre medzinárodného práva“.

³ Bližšie BÚRCA de G. Poland and Hungary 's EU membership: On not confronting authoritarian governments. *International Journal of Constitutional Law*, zv. 20, č. 1, 2022, s. 13-34.

⁴ Bližšie SVÁK, J., BALOG, B. Ústavnoprávny režim vystúpenia Slovenskej republiky z Európskej únie. *Ročník 95*, 2012, č. 6.

V zásade príspevok vychádza z reality odpozorovanej na Slovensku, ktorú však v konfrontácii s poznatkami zo zahraničia možno prezentovať aj v širšom rámci ako určitú výzvu pre vedu medzinárodného práva verejného. Naliehavosť je o to väčšia ako sa zväčšuje doba od jej hviezdneho obdobia z konca minulého milénia, keď práve veda medzinárodného práva verejného bola ťahúňom na univerzite (prof. Cúth, prof. Tomko) aj na akadémii (prof. Azud).

Príspevok neodpovedá na otázku o potrebe medzinárodného práva verejného vo vnútroštátnom prostredí. Najlepšiu odpoveď totiž dávajú články 1 ods. 2, 7 a 154c ods. 1 a 2 Ústavy SR, ktoré imputujú medzinárodné zmluvy do vnútroštátneho právneho systému. Medzinárodné právo verejné musí dať odpoveď na otázku, o ktoré medzinárodné zmluvy ide a aké je ich miesto v hierarchii slovenského právneho poriadku.

Právnik v medzinárodnom práve

Pre využitie právnikov poskytuje medzinárodné právo, napriek absencii ústrednej legislatívnej moci, rôznej úrovne vymožitelnosť práva na úrovni súdnej moci a roztrúsenosti občianskej spoločnosti až nečakane veľký priestor⁵ pre právnika ako

- a) kodifikátora medzinárodného práva,
- b) rozhodcu v medzinárodnom práve,
- c) participanta na tvorbe a aplikácii medzinárodného práva.

Ad a) Pri formulovaní pozície právnika ako kodifikátora medzinárodného práva je potrebné vychádzať z absencie celosvetovej legislatívnej moci akú reprezentujú štáty v podobe zákonodarných zborov a delegovanej legislatívy na exekutívne orgány. Prináša to zároveň výhodu aj nevýhodu v podobe priameho vplyvu politiky na obsah ale často aj formu právneho predpisu. Tento vplyv politiky na umenie tvorby právneho predpisu som už viackrát rozoberal, pričom som využíval svoje praktické skúsenosti.⁶ Priestor pre právnika toľž pre právnu vedu je v kabinetoch legislatívnych sekcií či odborov na ministerstvách skutočne veľmi obmedzený, ak takýto právnik nemá to šťastie participovať na práci veľkých „rekodifikačných“ komisií napr. občianskeho práva. Voľnosť pri uplatňovaní právnej vedy pri tvorbe legislatívnych zámerov či dokonca paragrafovaných znení zákonov bola však v konečnom dôsledku samou politickou mocou znegovaná a doteraz sa nenašla

⁵ Je veľmi zaujímavé pozorovať stále sa rozširujúcu ponuku kariérneho rastu v oblasti medzinárodného práva prezentovanej nielen rôznymi podivnými „vzdelávacími“ agentúrami ale aj „serióznymi“ univerzitami v Severnej Amerike. Stačí si dať do internetového vyhľadávača „careers in international law“ a objaví sa medzi desiatkami ďalších (výber náhodný) napríklad Careers in International Law. Prepared by the Office of Career Services Loyola University Chicago School of Law.

⁶ Pozri napríklad SVÁK, J. et al. *Teória a prax legislatívy*. 3 rozšírené vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012. 440 s., SVÁK, J., BALOG, B. Legislatívna kultúra. *Právny obzor*. Ročník 101, 2018, č. 4, s. 345-360.

politická vôľa na prijatie napríklad nového kódexu súkromného práva na Slovensku.⁷ Pôvodne politické rozhodnutie nahradiť po roku 1989 starý „socialistický občiansky zákonník“ sa už akoby automaticky ďalej preberalo ale pri reálnom živote ho viac udržiavala súkromnoprávna veda bez zásadnejších politických zásahov do práce rekodifikačných komisií, ktorej výsledky sú spravidla podrobované širšej odbornej diskusii bez ingerencie politickej moci.

Na medzinárodnej úrovni možno prácu rekodifikačnej komisie pripodobniť stálej (pravidelne zasadajúcej) Komisii pre medzinárodné právo („ILC“), ktorej mandát je odvodený nie od štátu ale od medzinárodnej organizácie reprezentujúcej záujmy vyše dvoch stovák štátov v rámci Organizácie spojených národov. Na rozdiel od rekodifikačných komisií, kde som v menšej alebo väčšej (najmä v prípade komisií zriaďovaných ministerstvom spravodlivosti) „insiderom“ tak v prípade ILC som „outsiderom“ (aj zo športu prenesenom slova zmysle) a preto pridávam len pár poznámok pohľadom „z vonku“.

Na rozdiel od nepísaných pravidiel činnosti vnútroštátnych rekodifikačných komisií je mandát ILC daný priamo v jej štatúte [GA Res. 174(II)], ktorý je dvojediný

- postupne rozvíjať medzinárodné právo, čo sa bežne označuje ako progresívny rozvoj medzinárodného práva,⁸ pričom čl. 16-17 štatútu umožňujú Valnému zhromaždeniu OSN určovať vecné zameranie tohoto rozvoja,
- kodifikovať medzinárodné právo (čl. 18 až 24 Štatútu ILC).

Na prvý pohľad by sa zdalo, že vo vzťahu k rozvoju medzinárodného práva by mala práve právna veda určovať „progres“ a pri kodifikácii sa viac uplatniť legislatívno-technické zručnosti právnika, tak v realite je však progresívny vývoj absorbovaný do rámca kodifikácie,⁹ čo znamená, že prevažuje uplatnenie právnej vedy v legislatívno-technickom rozmere pred vedou medzinárodného práva ako takého v zmysle pretavovania úvah *de lege ferenda* do legislatívnej praxe. Ak je ťažké presadiť sa právnej vede pri tvorení obsahu vnútroštátnej legislatívy tak je o to ťažšie presadiť sa na medzinárodnej úrovni limitovanej suverenitou členských štátov medzinárodnej organizácie (v tomto prípade OSN), ktorá kodifikačnú komisiu zriadila. V tomto

⁷ Prvá rekodifikačná komisia bola zriadená pod vedením prof. K. Planka a návrh už paragrafovaného znenia nového Občianskeho zákonníka bol predložený do parlamentu už v roku 1998. Druhý legislatívny zámer vypracovala komisia pod vedením prof. P. Vojčika v roku 2002, tretí v roku 2009 rekodifikačná komisia pod vedením prof. J. Lazara, štvrtý v podobe už paragrafovaného znenia v roku 2015 pod vedením prof. A. Dulaka, piaty v roku 2018 bol pripravený pod vedením prof. M. Števéčka a od roku 2020 pracuje v poradí už šiesta rekodifikačná komisia pod vedením dr. M. Hlušáka a doc. L. Žitňanskej.

⁸ Pozri napr. MILLER, R., BRATSPIES, R. *Progres in International Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 912.

⁹ Pozri VOULGARIS, N. The International Law Commission and Politics: Taking the Science Out of International Law 's Progressive Development. *European Journal of International Law*, Volume 33, Issue 3, 2022, s. 761 a nasl.

smere aj ILC musí akceptovať, že môže v rámci progresívneho rozvoja medzinárodného práva prinášať len také normatívne návrhy, ktoré budú s vysokou pravdepodobnosťou prijateľné pre štáty. Stopa právnika v tomto smere je v oblasti progresu medzinárodného práva napriek tomu pomerne výrazná a možno súhlasiť s N. Voulgarisom, že možnosť a schopnosť ILC vyvinúť medzinárodné právne pravidlá je daná vtedy ak „*zaobchádza s medzinárodným právom ako so systémom, ktorého logiku a racionalitu môžu ďalej skúmať a rozvíjať fundovaní právnici, ktorí sa zhodnú na tom, čo sa považuje za „progresívny“ vývoj*“.¹⁰

V tomto smere môžu byť viac nápomocní právni vedci ako právnici ovládajúci umenie tvoriť zákony pričom však samotná legislatíva osciluje medzi politikou, vedou a umením.¹¹ Legislatívou sa tu ale nerozumie len dodržiavanie legislatívno-technických pravidiel pri príprave právnych predpisov, ktoré svojim obsahom sú technického charakteru. Na druhej strane však medzinárodnoprávna úprava sa čoraz viac venuje predovšetkým osobitným témam.¹² Aj keď pri ILC je evergrínová téma *ius cogens* medzinárodného práva skôr pravidlom¹³ a výnimkou sú zatiaľ špecifické témy napríklad spojené so životným prostredím.¹⁴ Práve pri týchto špecifických témach však vystupuje do popredia otázka využitia iných ako právnych vied pri kodifikácii medzinárodného práva.

Je nepochybné, že právna veda ako taká vstupuje do interdisciplinárnych vedeckých projektov s inými vednými odbormi, pričom samotná právna veda sa atomizuje a navyše ešte aj veda medzinárodného práva sa ďalej špecializuje, čo sa

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ V tomto smere si už dávnejšie kladiem otázku „Legislatíva-veda alebo umenie?“, ktorá dala aj názov jednej z kapitol knihy orientovanej na teóriu a prax legislatívy. SVÁK, J. et al. Teória... dielo cit. v pozn. , s. 63-80.

¹² Napríklad na svojom 71. zasadnutí ICL navrhla do svojho pracovného programu zaradiť tému „Nárast hladiny morí vo vzťahu k medzinárodnému právu.“

¹³ Na svojom 67. zasadnutí v roku 2015 ICL rozhodla zaradiť túto tému do svojho pracovného programu a vymenovala pána Dire D. Tladiho za osobitného spravodajcu pre túto tému. Následne ILC postupovala na základe piatich správ osobitného spravodajcu. Komisia sa na svojom 69. zasadnutí (2017) rozhodla zmeniť názov témy z „Jus cogens“ na „Kogentné normy všeobecného medzinárodného práva (jus cogens)“. Na svojom sedemdesiatom treťom zasadnutí v roku 2022 prijala v druhom čítaní celý súbor návrhov záverov identifikácií a právnych dôsledkov kogentných noriem všeobecného medzinárodného práva (jus cogens), ktorý obsahuje 23 návrhov záverov a prílohu spolu s komentármi k tomu. V súlade s článkom 23 svojho štatútu odporučila ILC návrh záverov Valnému zhromaždeniu OSN. Predovšetkým odporučila, aby zhromaždenie vzalo na vedomie návrh záverov a odporučilo ich spolu s komentármi k nim do pozornosti štátov a všetkých, ktorí môžu byť vyzvaní, aby určili záväzné normy všeobecného medzinárodného práva (ius cogens) a uplatniť ich právne dôsledky.

¹⁴ Napríklad od roku 2013 pracovná skupina pripravuje pre kodifikáciu *Protection of the environment in relation to armed conflicts*. Zhrnutie jej práce je zachytené v 5. kapitole zo 73. zasadnutia ILC v roku 2022.

najviditeľnejšie prejavuje (okrem tradičného delenia na medzinárodné právo verejné a súkromné) v trende inštitucionalizácie oddeľovania medzinárodného práva od práva Európskej únie (na PF UK zriadením osobitného „ústavu“ sa stále viac aj inštitucionálno-personálne oddeľuje od katedry medzinárodného práva). Nehovoriac už o „prirodzených“ špecializáciách vytváraných v rámci medzinárodného práva ako je humanitárne právo, azylové právo či medzinárodné právo „priestorové“ ako je morské právo, vesmírne právo a pod. Osobitnou kapitolou sú špecializácie vznikajúce integráciou rôznych právnych odvetví, čo sa na PF UK najvýraznejšie prejavilo v zavedení povinného študijného predmetu Ochrana základných práv, ktorý prepája ústavné právo s medzinárodným právom ľudských práv, čo je nielen priamym prejavom univerzalizácie ľudských práv ale aj príkladom bidisciplinárnosti.

Právna bidisciplinárna je len minimalistickým okienkom do reálneho transdisciplinárneho priestoru takých vied ako je politológia, história, sociológia, teológia či antropológia.¹⁵ Týmto smerom sa nepochybne budú skôr či neskôr uberať aj tzv. globalizačné témy ako je globálny ekonomický systém (tu sa priam núka integrácia obchodného práva, práva Európskej únie a medzinárodného práva),¹⁶ ochrana životného prostredia,¹⁷ či boj proti terorizmu. Tieto trendy nás skôr či neskôr prinútiť vážnejšie sa zaoberať aj pragmatickou otázkou o tzv. príbuznosti právnych predmetov. Rozmenené na drobné, či napríklad kvalifikácia v oblasti ľudských práv je dostatočná pre zastávanie funkcie „profesora medzinárodného práva“ alebo či „*sa odborník na právo Európskej únie (EÚ) môže kvalifikovať ako profesor medzinárodného práva a naopak*“.¹⁸

Interdisciplinárna v právnej vede je v súvislosti s medzinárodným právom úplne prirodzená a samozrejímavá. Je tomu tak však aj pri jeho tvorbe a aplikácii v prípade iných vedných odborov, najmä prírodovedných? Ak áno, tak v akom rozsahu by sa mala ILC zapojiť do interdisciplinárneho výskumu, resp. ako by sa mali dosiahnuté vedecké výsledky v iných vedných odboroch odraziť vo výsledkoch práce ILC? Alebo by sa samotná ILC mala rozšíriť formou určitých pracovných tímov aj o vedcov z iných

¹⁵ V tomto smere je možné dať do pozornosti rozsiahlu antológiu SLOTTE, P., HALME-TUOMI (eds.) *Revisiting the Origins of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, 420 s.

¹⁶ Inštitucionálno-organizačným predpokladom takéhoto prepojenia je akreditácia študijného odboru „Právo a ekonómia“ v kooperácii Univerzity Komenského a Vysokej školy ekonomickej v Bratislave ako príklad tzv. bidisciplinarity. Príkladom bidisciplinarity vo vede môže byť prienik medzi sociológiou a medzinárodným právom v osobitne podnetnej knihe M. Hirscha. Pozri HIRSCH, M. *Invitation to the Sociology of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹⁷ Ochrana životného prostredia zasa môže byť vhodným príkladom pre transdisciplinárnu, kde „environmentalistika“ zahŕňa ďalšie vedné odbory, vrátane prírodných vied, čo zasa môže vytvárať nové obzory pre spoločné projekty viacerých univerzít, či iných výskumných pracovísk.

¹⁸ KORHONEN, O. Within and Beyond Interdisciplinarity in International Law and Human Rights. *European Journal of International Law*. Volume 28, Issue 2, May 2007, s. 629. Citát svedčí o tom, že túto otázku nevyvoláva len aktuálny personálny korpus PF UK ale ide o problém minimálne európsky.

vedných odborov? V praxi k tomu dochádza zrejme len výnimočne, čo potvrdzujú ojedinelé správy ILC¹⁹ a ešte zriedkavejšie aj odborná literatúra.²⁰ Je samozrejme na úsudku ILC, kedy skúsenosti vedcov z iných odborov využije, ak sa však tak rozhodne mala by potom ich názory rešpektovať, resp. nespochybňovať ich, čo, ako si ďalej ukážeme, nie je (na prekvapenie) samozrejmosťou pri súdnej aplikácii medzinárodného práva.

Ad b) Pri tvorbe medzinárodného práva majú právnici nezastupiteľné miesto nielen v rámci kodifikácie ale aj jeho aplikácie, pričom interpretácia medzinárodného práva medzinárodnými tribunálmi sa napriek všetkým ich obmedzeniam (z hľadiska rozsahu ich právomoci ale aj príslušnosti ako aj rôznej úrovne vymožitelnosti ich rozhodnutí) stáva nespochybniteľným prameňom medzinárodného práva, ktorého silu a údernosť ešte viac utužuje veda medzinárodného práva. Napríklad v Oppenheimerovom medzinárodnom práve redigovanom R. Jenningsom a A. Wattsom sú rozhodnutia medzinárodných súdnych tribunálov „*nestranné a dobre uvážené vymedzenia práva zo strany právnických autorít vo svetle reálnych problémov, o ktorých rozhodujú.*“²¹

Privilegované postavenie týmto „právnickým autoritám“ poskytuje často zdôrazňovaná ich procesná a inštitucionálna nestrannosť a nezávislosť. Na druhej strane okrem už uvedených objektívnych obmedzení dosahu rozhodnutí medzinárodných súdov nemožno zabúdať ani na subjektívne obmedzenie dané binárnou voľbou medzi dvomi protichodnými právnymi názormi, ktoré často ponechávajú bokom aj iné možné názory na riešenie sporu.

Výnimočné postavenie sudcov (nielen medzinárodných súdov) pri vyplňovaní medzier, ktoré v medzinárodnom práve sú ešte väčšie ako vo vnútroštátnom, ich automaticky stavia medzi najviditeľnejšie (na rozdiel napríklad od členov ILC) právnické osobnosti a utvrdzujú prestíž právnika v medzinárodnom práve. Nie náhodou tak súdne rozhodnutia medzinárodných súdov sa stali dominantnými

¹⁹ Pozri napr. Report on the Work of Its Sixtieth Session, UN Doc.A/63/10, 5 May – 6 June and 7 July – 8 August 2008, at 23, par.5, ktorá sa týkala kodifikácie cezhraničných vodonosných vrstiev, kde boli do práce zapojení aj výskumníci z oblasti hydrogeológie.

²⁰ MURASE, S. Scientific Knowledge and the Progressive Development of International Law: With Reference to the ILC Topic on the Protection of the Atmosphere. CRAWFORD, J., KOROMA, A., MAHMOUDI, S., PELLET, A. *The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses: Essays in Honour of Djamchid Momtaz*. Leiden: Brill-Nijhoff, 2017, s. 41-52. S. Murase tu zdôrazňuje, že prírodné vedy budú pri tvorbe práva životného prostredia zohrávať kľúčovú úlohu a tým aj v procese progresívneho vývoja medzinárodného práva prostredníctvom ILC. Iný názor má napr. KOSKENIEMI, M. *International Law and Hegemony: A Reconfiguration*, 17 *Cambridge Review of International Affairs*. 2004, str. 197-218; KOSKENIEMI, M. *The politics of International Law*. Hart Publishing, 2011, s. 237.

²¹ JENNINGS, R., WATTS, A. (ed.) *Oppenheim's International Law*. 9th edition, Volume 1. Peace. Oxford: Oxford University Press, 2008.

v intelektuálnom svete medzinárodných právnikov. Nielen moja skúsenosť, ale napríklad aj J. Klabbersa je založená na tom, že skúmaním samotných súdnych rozhodnutí sa dá vytvoriť osobitná metodológia výskumu medzinárodného práva, čo podľa neho je „jedno z veľkých tajomstiev medzinárodnoprávnej metodológie.“²² Zároveň veda medzinárodného práva založená na analýze rozhodnutí medzinárodných súdov získava svoju legitimitu pre budúce súdne rozhodnutia, ktoré sa zasa odvolávajú aj na právnu doktrínu a tým získavajú na svojej autorite. V tom je podstata vzniku súdneho precedensu, ktorý samozrejme predpokladá konzistentnosť medzinárodného súdu a zachovania jeho politickej neutrality.²³ Politická neutralita je však rovnako silou ako aj slabosťou rozhodnutí medzinárodných súdov, pretože by bolo naivné očakávať, že silné svetové politické authority vo svojich kľúčových rozhodnutiach sa budú opierať o súdne precedensy medzinárodných súdov. To však neznižuje zvyšujúcu sa príťažlivosť medzinárodných súdov pre právnickú profesiu, pričom nejde len o priamy výkon súdnictva ale aj o (a možno predovšetkým) právne zastupovanie účastníkov konania v rámci medzinárodného súdneho rozhodovania. Nejde tu len o zastupovanie štátu pred Medzinárodným súdnym dvorom vo významných (aj z hľadiska finančného) kauzách²⁴ ale aj o zastupovanie ľudí namietajúcich porušenie svojich ľudských práv, kde sa v našom prostredí vyníma Európsky súd pre ľudské práva (ESLP).

Právomoc a príslušnosť zaraďuje síce ESLP medzi tzv. regionálne systémy medzinárodnej ochrany ľudských práv avšak svoj „apetit“ byť väčším hráčom postupne naplňa vďaka najmä stále extenzívnejšiemu výkladu extroteritoriálnej jurisdikcie.²⁵ Čerstvým príkladom je rozhodnutie ESLP vo veci *Semenya proti Švajčiarsku* (z 11. júla 2023, č. 10934/21),²⁶ kde išlo o prípad intersexuálnej športovkyne (dvojnásobná olympijská víťazka a majsterka sveta v behoch na stredné

²² KLABBERS, J. Book Review of Maurizio Ragazzi, The Concept of International Obligations Erga Omnes. *Finnish Yearbook of International Law*, č. 8, 1997, s. 409.

²³ Samozrejme, že politické pohľadky pre vyvolanie vzniku precedensu môžu byť rôzne. Jeden z výskumov zameraných na rozhodnutie WTO napríklad preukázal, to že niektoré krajiny iniciujú medzinárodné rozhodovanie v prípadoch, kde nie je v „hre“ napríklad veľká ekonomická hodnota s cieľom, aby im predmetný precedens poslúžil pri uzatváraní obchodu s násobne väčšou hodnotou. Bližšie PELC, K. The Politics of Precedent in International Law: A Social Network Application. *The American Political Science Review*. Vol. 108., No. 3, 2014, s. 547-564.

²⁴ Celkom nedávno smutne slávna NAKA opäť otvorila „kauzu“ advokátskej kancelárie, ktorá získala v minulosti 30 miliónov Eur od štátu vďaka zmluve o právnych službách v „nekonečnom“ spore o Gabčíkovo. Zdroj: Kauza Bžán: NAKA opäť rieši miliónové odmeny pre advokáta od štátnej akciovky. *Aktuality*, 2. 12. 2022, autor J. Debnár, www.aktuality.sk.

²⁵ Bližšie SVÁK, J. Kam siaha extrateritoriálna zodpovednosť štátu za porušovanie Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. *Justičná revue*, 2021, č. 12, s. 1517-1523.

²⁶ Bližšie nielen ktomuto rozsudku SVÁK, J. Intersexuálne športovkyne ako hnacia sila transnacionálnej ochrany ľudských práv. *Právny obzor* (v tlači).

vzdialenosti), ktorá namietala zásah do jej práva na súkromie (v extenzívnom výklade ESĽP jeho súčasťou je aj právo na sebaurčenie a slobodnú voľbu povolania) tým, že Svetová atletická federácia („IAAF“) prijala pravidlo rozlišujúce medzi mužom a ženou (pre účely zaradenia do príslušnej športovej kategórie podľa pohlavia) výšku hladiny testosterónu cirkulujúceho v telách športovcov. Pani *Semenya*, ktorá tento limit prekračovala sa odmietla podrobiť hormonálnej terapii za účelom úpravy testosterónu z obavy pred nežiadúcimi vedľajšími účinkami. Problém z pohľadu extrateritoriálnej jurisdikcie bol v tom, že žalobkyňa bola občiankou Juhoafrickej republiky, žalovaným bolo občianske združenie založené podľa monackého práva a so sídlom v tomto kniežatstve, pričom účinky tohoto zásahu boli reálne celosvetové. Svoju príslušnosť založil ESĽP na tom, že predmetný spor riešila univerzálna športová arbitráž („CAS“), ktorej rozhodnutia obmedzene preskúmaval švajčiarsky federálny súd. Dopad predmetného rozhodnutia, ktorým ESĽP vyhovel sťažnosti pani *Semenya* je nielen na svetovú atletiku ale doslova na celý šport. Rozhodnutie CAS pritom vychádzalo z vedeckých poznatkov o fyzických rozdieloch (a ich príčinách) medzi mužom a ženou, ktoré sú prekážkou pre férové súťaženie spoločne mužov a žien, napríklad vo vzpieraní. Problémom tohoto rozhodnutia nie je len skutočnosť, že ESĽP sa z regionálneho ochrancu ľudských práv postupne stáva univerzálnym, či transnacionálnym súdom ale aj už naznačené spochybnenie súčasných poznatkov lekárskej vedy sudcami (právnikmi) medzinárodného súdu. Napriek tomu (a možno práve preto) sa stáva najmä ESĽP určitým symbolom medzinárodného súdnictva a reálnym opravným prostriedkom pre riešenie vnútroštátnych sporov, pričom rozhodnutie prípadu *Semenya* je aj príkladom toho, že porušiteľom ľudského práva nemusí byť len štát ale aj súkromná osoba akou je IAAF. V konečnom dôsledku to môže ešte viac zvýšiť atraktivitu medzinárodného práva pre profesiu právnika ale aj s dopadom na obsah, formu a metódy vzdelávania budúcich právnikov vrátane koncipovania učebníc medzinárodného práva. Nedá mi v tomto smere nepripomenúť slávnú sentenciu J. H. Robertsa pri vysvetľovaní významu medzinárodných súdov pre medzinárodné právo práve v podobenstve z oblasti športu. Na športovú súťaž (hru) nikto nejde preto, aby videl rozhodcu ale v prípade „hry“ medzinárodného práva sa všetko točí okolo rozhodcu.²⁷ Ako však upozorňuje F. Zarbijev nemali by sme pri tom zabúdať aj na iné spôsoby urovnávania sporov (okrem súdnych a arbitrážnych) ako sú rôzne zmierovacie konania, mediácia a pod.²⁸

²⁷ Confirmation Hearing on the Nomination of John G. Roberts, Jr. to Be Chief Justice of the United States: Hearing before the Senate Committee of the Judiciary, 109th Cong. 55(2005), s. 55. Prístupné na: www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CHRG-ROBERTS/pdf/GPO-CHRG-ROBERTS.pdf.

²⁸ Pozri ZARBIJEV, F. On the Judge Centredness of the International Legal Self. *European Journal of International Law*. Issue 32, Vol. 4, 2021, s. 1139-1166.

Ad c) Úvahy o postavení právníka v mezinárodním práve sa väčšinou točia o zapájanie sa do jeho tvorby na príslušných úradoch ústredných orgánov štátnej správy a osobitne ministerstiev zahraničných vecí a v špecializáciách potom napríklad na ministerstve spravodlivosti pri zapájanie do projektov medzinárodnej justičnej spolupráce ale aj pri zastupovaní slovenskej vlády v konaní pred nadnárodnými súdmi či už medzinárodnými (najmä ESĽP) alebo Súdny dvorom Európskej únie. Osobitne sme sa venovali ILC ako inštitucionálneho tvorcovi medzinárodného práva ale spravidla bokom ostáva občianska spoločnosť, ktorá v zásade môže mať podobu

- inštitucionalizovanú v podobe vytvárania medzinárodných mimovládnych organizácií („MMO“),

- uplatňovania čl. 25 písm. a) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach ako participácie občanov na správe vecí verejných,

- medzinárodnej verejnej autority aj v slovnej hračke s názvom učebného predmetu medzinárodné právo verejné verus medzinárodné verejné právo.

Napriek tomu, že je veľmi zložitá vytvoriť nejaký objektivizovateľný test na to kedy formalizované ale aj neformalizované procesy prebiehajúce v rámci nadnárodných organizácií vytvorí *soft law* medzinárodného práva tak ich vplyv najmä na rozhodnutia medzinárodných súdov nie je zanedbateľný. V plnom rozsahu sa to týka aj MMO, ktoré vo veľkom rozsahu sa v pozícii „tretích“ účastníkov stávajú súčasťou konaní pred medzinárodnými súdmi. Dokumentuje to aj už rozoberaný prípad *Semenya*, kde vplyv MMO bol až priesračný a podporil odvahu ESĽP k extenzívnemu výkladu svojej príslušnosti v prospech (aj keď sa tu o tom dá diskutovať, či predmetné rozhodnutie nebude viesť v konečnom dôsledku k diskriminácii žien) intersexuálnych ale aj transsexuálnych športovkýň.

Zapojenie MMO (netreba tu osobitne pripomínať nezastupiteľné miesto právnikov v ich vnútroorganizačných štruktúrach ale najmä pri formovaní a formalizovaní politik MMO prejavujúcich sa navonok) do tvorby a aplikácie medzinárodného práva verejného má jednak svoj historický základ a jednak je dôsledkom základnej súkromnoprávnej paradigmy medzinárodného práva verejného ako práva založená na horizontálnom (pozor nie vertikálnom) usporiadaní vzťahov medzi štátmi riadenými konsenzuálnym princípom. Na základe tejto súkromnoprávnej paradigmy je založené moderné medzinárodné právo verejné ak jeho modernitu lokalizujeme do 20. storočia. Nemožno pri tom však zabúdať na to, že to boli práve MMO, ktoré do konca 1. svetovej vojny budovali základné kontúry medzinárodného práva verejného ako práva upravujúceho vzťahy nie medzi MMO ako subjektami súkromného práva ale medzi štátmi ako subjektami verejného práva.

Historicky vývoj medzinárodného práva verejného z pohľadu MMO možno etapizovať aj podľa foriem, spôsobov činnosti MMO a hlavne odôvodnenia ich existencie a postavenia v rámci medzinárodného práva verejného. Na základe toho

možno vymedziť tri formy participácie MMO na tvorbe a aplikácii medzinárodného práva verejného, a to

- funkcionalistický,
- demokratizačný a
- konštitucionalizačný.

Funkcionalistické zapojenie MMO do medzinárodného práva verejného stálo už pri samom zrode medzinárodného práva a osobitne na prelome 19. a 20. storočia, ktoré po búrlivých „meruôsmych“ rokoch (označenie je prepožičané z prvého veľkého národného obrodzenia na konci 40-tych rokov 19. storočia) prinieslo z globálneho pohľadu v zásade mierové obdobie. Nie náhodou vzorom takejto aktivity bolo vytvorenie Medzinárodného výboru Červeného kríža (založený v roku 1863) ako prepojenia medzi občianskou spoločnosťou a verejnoprávnymi korporáciami v podobe národných štátov. Vďaka nemu sa potom kreovalo celé pododvetvie medzinárodného práva verejného (humanitárne právo) a Červenému krížu bola priznaná obmedzená medzinárodnoprávna subjektivita, pričom stále zostáva občianskym združením so sídlom v Ženeve.

Funkcionalistický model zapojenia MMO do tvorby a aplikácie medzinárodného práva predstavoval teda akýsi kooperatívny internacionalizmus prostredníctvom, ktorého sa presadzovali spoločné záujmy medzinárodného spoločenstva tvoreného národnými štátmi.²⁹ Prejavoval sa „okrúhlymi stolmi“ medzinárodných účelovo organizovaných konferencií za účasti intelektuálnych mozgov sveta spojených v MMO a reprezentantov jednotlivých štátov dopovaných zväčša zastupiteľskou demokraciou legitimizujúcou ich postavenie pri tvorbe medzinárodných politík suverénnych štátov.

Paradoxne práve táto podoba vnútroštátnej demokratickej legitimacy postupne v priebehu 20. storočia vytlačila MMO spoza rokovacích stolov, ktoré boli nahrádzané permanentnou činnosťou subjektov medzinárodného práva, a to medzinárodnými organizáciami ako najviditeľnejšieho prejavu inštitucionalizácie medzinárodného práva. Bol to demokratický deficit (pojmem prepožičaný zo slangu bruselských úradníkov, ktorí sa tým snažili pomenovať absenciu ich legitimacy pre tvorbu práva Európskej únie), medzinárodných organizácií,³⁰ ktorý po páde „železnej opony“ (v

²⁹ Porovnaj BERNSTORFF von J. New Responses to the Legitimacy Crisis of International Institutions: The Role of, Civil Society ´ and the Rise of the Principle of Participation of, The Most Affected ´ in International Institutional Law. *European Journal of International Law*. Vol. 32, Issue 1, 2021, s. 125-157.

³⁰ Tento demokratický deficit sa spájal aj s tým ako zástupcovia štátu v medzinárodných organizáciách začali MMO vnímať, a to nie ako rovnocenných partnerov ale skôr ako pomocníkov pri napĺňaní cieľov týchto medzinárodných organizácií. Už klasickým príkladom je účelový 43 stranový manuál vypracovaný pre potreby OSN Edwinom A. Bockom *Representation of Non – governmental Organisations at the United Nations* z roku 1955. Bližšie MARTENS, K. Professionalised representation

tom čase sa dve supervelmoci snažili presadzovať svoje geopolitické predstavy aj prostredníctvom „spriatelených“ MMO, ktoré tak strácali svoj mandát reprezentantov občianskej spoločnosti) medzi Východom a Západom na konci 20. storočia stál za ideálom vytvorenia demokratického modelu participácie MMO na tvorbe a aplikácii medzinárodného práva.³¹

Vytvorenie tohoto demokratizačného modelu podporovalo nielen priaznivé politické prostredie (depolitizácia sa prejavovala aj diverzifikáciou financovania napríklad „prozápadných“ MMO, keď aj výslovne právnické MMO boli často financované priamo CIA ako v prípade Medzinárodnej komisie právnikov – *International Bar Association* založenej v roku 1947 a pôvodne prístupnej len pre advokátske komory, ktorá získala štatút osobitného poradného orgánu pre ECOSOC) ale aj potreba inštitucionalizácie globálneho riadenia ekonomiky. Zároveň ako upozorňuje K. Martens³² veľkú úlohu pri zvýšení vplyvu MMO na medzinárodné právo zohrala aj vnútorná transformácia týchto reprezentantov občianskej spoločnosti spojená s ich profesionalizáciou³³ aj smerom k právnickej profesii, čo sa prejavuje najmä v unitárnych MMO ako sú napríklad *Amnesty International* a *Human Right Watch* riadené profesionálnym ústredím napojeným priamo na medzinárodné organizácie. Tento vývoj umožnil vtedajšiemu generálnemu tajomníkovi OSN Butrus Butrus-Ghálimu tento model charakterizovať už v roku 1994 slovami: „*Mimovládne organizácie sú základnou formou zastúpenia ľudu v súčasnom svete. Ich účasť v medzinárodných organizáciách je určitým spôsobom zárukou politickej legitimacy týchto medzinárodných organizácií.*“³⁴ Predmetná politická legitimita má samozrejme vplyv na demokratizáciu medzinárodného práva³⁵ ale nemožno tu zabúdať ani na ďalší prvok významný pre

of human rights NGOs to the United Nation. *The Interational Journal of Human Rights*. Vol. 10, Issue 1, 2006, s. 19-30.

³¹ Určitým vrcholom, či východiskom inštitucionálnej verzie funkcionalistického modelu participácie MMO na tvorbe medzinárodného práva je slávny čl. 71 Charty OSN, ktorý naprojektoval pre Hospodársku a sociálnu radu OSN („ECOSOC“ – otázkou zostáva či len pre ňu ako to *expressis verbis* vyplýva z Charty OSN) pri prijímaní svojich opatrení konzultácie s mimovládnymi organizáciami, či už pôsobiacich na medzinárodnej úrovni (MMO) alebo na národnej úrovni (tieto však len so súhlasom členských štátov OSN).

³² Bližšie MARTENS, K. *Professionalised representation...* dielo cit. v poz. 29.

³³ Profesionalizácia MMO vytláčala postupne ich imidž „starých dám v teniskách“ v časo, keď MMO boli reprezentované dobrovoľníkmi a dôchodcami. TRISTER, T. *The US, the UN, and the Management of Global Change*. New York: New York University Press, 1983, s. 303.

³⁴ Public Information Conference of Non-Governmental Organizations, 20. September 1994.

³⁵ Netreba zabúdať na to, že táto demokratizácia (ako prostriedok politickej legitimacy medzinárodných organizácií) cestou participácie MMO na tvorbe medzinárodného práva je limitovaná skutočnosťou, že MMO nie sú „zastupiteľskými orgánmi“ občianskej spoločnosti ale sú to skôr špecializované profesné združenia. Ich reprezentanti nie sú spravidla ani demokraticky zvolení a navyše MMO sú nie zriedkavo závislé na donátoroch aj z politického prostredia. J. von Bernstorff v diele cit. v poz. 28 tu upozorňuje na často spontánne vznikajúcich zástupcov „najpostihnutejších“

medzinárodné právo, a to jeho konštitucionalizáciu (princípy globálneho riadenia prostredníctvom medzinárodného práva), ktorá sa po 2. svetovej vojne prejavuje aj v univerzálnosti ochrany ľudských práv. Dávajú tu kľúčové medzinárodné zmluvy priestor pre etablovanie občianskej spoločnosti ako tvorcu medzinárodného práva z pohľadu ľudských práv? Nejde tu však o čl. 71 Charty OSN, ktorý priamo otvára cestu MMO do ECOSOC-u (tu objektívne treba povedať, že platforma ECOSOC po rozsiahlej dekolonizácii stratila na svojom pôvodnom význame a ekonomicky silné štáty sa viac orientujú na také platformy ako Svetová banka, či WTO) ale o medzinárodné ľudskoprávne zmluvy, ktoré sú základom konštitucionalizácie medzinárodného práva a paradoxne aj dotvorením oblúku medzi súkromnoprávnou paradigmou medzinárodného práva, jeho zverejnoprávnením v podobe inštitucionalizácie medzinárodného práva a návratom späť cestou ľudských práv ako konštitucionalizácie medzinárodného práva v prospech kreovania práva na participáciu občianskej spoločnosti na tvorbe medzinárodného práva.

Predmetný výklad umožňuje aplikácia čl. 25 písm. a) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý N. Maisley chápe v súlade s interpretáciou založenou na Viedenskom dohovore o zmluvnom práve („WCLT“) nielen ako nástroj participácie na správe vecí verejných vo vnútroštátnom právnom poriadku ale aj v rámci medzinárodného práva.³⁶ Výkon predmetného práva by zároveň stanovil povinnosť pre medzinárodné organizácie prizývať k rokovacím stolom vyhradených zástupcom vlád členských štátov aj zástupcov občianskej spoločnosti. Teda podľa N. Maysleyho nie je problém v otázke „či“ takéto právo jednotlivca existuje ale to „ako“ ho dosiahnuť, resp. ako dosiahnuť rešpektovanie tohoto práva štátmi vytvárajúcimi medzinárodné spoločenstvo. Problémom totiž je to, že na rozdiel od iných individuálnych ľudských práv predmetné právo sa dá reálnejšie uplatniť prostredníctvom MMO, pritom je zrejmé, že nie je možné aby každá MMO mohla participovať na akomkoľvek rozhodovaní v rámci medzinárodných konferencií a preto sa musí po prvé vytvoriť objektivizovateľný systém akreditácií a po druhé

ktorí sú priamo zasiahnutí politikou príslušnej medzinárodnej organizácie, resp. konkrétnym globálnym problémom. Ako príklad z roku 2018 uvádza Elizabeth Mpofo (drobnú farmárku z Ghany), ktorá sa priamo obrátila na 140 členských štátov združených v Rade FAO s návrhom riešenia potravinovej krízy podporou rodinného roľníckeho hospodárenia založeného na agroekológii a potravinovej suverinite malých výrobcov potravín. O pôsobení klimatickej aktivistky a autistky Gréty Thunberg už ani nehovoriac. Iným príkladom je vytváranie MMO výlučne (alebo prevažne) z členov patriacich do najpostihnutejšej skupiny ľudí, ako je tomu v prípade MMO tvorených osobami so zdravotným postihnutím.

³⁶ N. Maisley upravuje základné výkladové pravidlo *in dubio mitius* v duchu medzinárodných zmlúv o ľudských právach, ktoré uprednostňujú výklad v prospech jednotlivca pred prospechom štátnej suverenity. Bližšie MAISLEY, N. The International Right of Right? Article 25 (a) of the ICCPR as Human Right to take Part in International Law-Making. *European Journal of International Law*. Vol. 28, Issue 1, 2017, s. 89-113.

nájsť vhodná miera a forma participácie MMO na rozhodovacích procesoch pri tvorbe medzinárodného práva.

Pri uplatňovaní práva na participáciu jednotlivcov na tvorbe medzinárodného práva prostredníctvom MMO netreba zabúdať ani na veľkú úlohu súčasných komunikačných prostriedkov, ktoré jednak zreálnujú túto participáciu v online priestore³⁷ a jednak vytvárajú predpoklady pre premenu verejnej mienky na medzinárodnú verejnú autoritu.³⁸ Verejná mienka sa tak stáva stále silnejším „hráčom“ vo svete tvorby a politik medzinárodného práva s nie zanedbateľným vplyvom právnikov, ktorí sú súčasťou profesionalizácie MMO. Tým sa však dostávame k druhej časti príspevku, ktorá načrtne schopnosti a možnosti právnických fakúlt univerzít pripravovať profesionálov spôsobilých zreálnovať konštitucionalizáciu medzinárodného práva pri jeho tvorbe a aplikácii.

Medzinárodné právo v právnikovi

Konštitucionalizácia medzinárodného práva zásadne mení postavenie jednotlivca a občianskej spoločnosti v ňom prináša aj nové požiadavky na právnickú profesiu a osobitne na univerzitné štúdium medzinárodného práva. Vzhľadom na to, že táto otázka je akoby nepovšimnutá v slovenskom prostredí, ktoré „recykluje“ takmer unifikované študijné osnovy pre medzinárodné právo na verejných aj súkromných školách, tak neostáva nič iné ako dať aspoň v stručnosti do pozornosti jednak empirický výskum a jednak jeho sociologické zovšeobecnenie z pohľadu profesie slangovo označovanej ako „medzinárodný právnik.“ Práve to môže zrealniť pohľad na súčasnú potrebu vzdelávania v predmete medzinárodného práva pre budúceho právnika.

V rámci empirického výskumu sa okrem vlastných skúseností budem opierať o štúdiu R. Scoville a M Berlina,³⁹ ktorá na základe globálnych údajov a štatistických metód dáva základný prehľad o tom ako sa v globálnom pohľade osciluje od povinného štúdia medzinárodného práva (opäť sa tu abstrahuje od medzinárodného kolízneho práva) na univerzitách až k jeho marginalizácii. Z hľadiska uplatnenej metodológie pri skúmaní príčin tohoto javu zistili, že väčší vplyv na tento jav ako sociálno-politické

³⁷ Tu treba pripomenúť nezastupiteľnú úlohu Medzinárodnej kampane za zákaz nášlapných mín (ICBL - vykonáva činnosť vo viac ako 70 krajinách) pri prijímaní Ottawského dohovoru z roku 1997 o zákaze použitia, skladovania, výroby a transferu protipechotných mín a o ich zničení.

³⁸ Bližšie pozri BOGDANDY von M., GOLDMANN, M., VENZKE, I. From Public International Law to International Public Law: Translating World Public Opinion into International Public Authority. *European Journal of International Law*. Vol. 28, Issue 1, 2017, s. 115-145.

³⁹ Pozri SCOVILLE, R., BERLIN, M. Who Studies International Law. Explaining Cross-national Variation in Compulsory International Legal Education. *European Journal of International Law*. Vol. 30, Issue 2, 2019, s. 481-508.

premenné majú právna tradícia a regionalistika.⁴⁰ Možno prekvapujúce je už prvé a základné zistenie (získané z komparácie učebných osnov na vyše 2000 právnických fakultách celého sveta (od Afganistanu po Zimbabwe), že povinným predmetom je medzinárodné práva na univerzitách v Rusku, Číne a Iráne, kým extrémne výnimočným alebo úplne absentujúcim na univerzitách v USA alebo v Južnej Kórei. Z hľadiska právnej kultúry je podstatne viac etablované v krajinách *droit écrit* a islamskej právnej kultúry ako v krajinách *common law*.⁴¹ Tieto zistenia podľa autorov štúdie naznačujú, že absolventi právnických štúdií v krajinách zvykového práva majú menšiu pravdepodobnosť, že budú mať čo aj len základné znalosti medzinárodného práva.⁴² To môže mať aj dôsledky pre tých študentov z krajín s kontinentálnou právnou kultúrou, ktorí sa rozhodnú získať právnické vzdelania na univerzitách v krajinách *common law*.

Anthea Roberts vo svojej sociologicko-právnej monografii si síce v jej názve kladie otázku či je medzinárodné právo medzinárodné⁴³ ale vlastne sa zamýšľa nad tým ako rôzne vzniká právnická profesia v odbore medzinárodné právo v komparácii univerzitného vzdelávania v krajinách piatich stálych členov Bezpečnostnej rady OSN, ktorých možno považovať aj za globálnych kreovateľov medzinárodného práva a preto je až zarážajúca rozdielnosť ich prístupu k právnickému vzdelávaniu v odvetví medzinárodného práva. Z vlastnej skúsenosti a z aktívneho pôsobenia na univerzitách v Spojenom kráľovstve, USA a Austrálii A. Roberts presvedčivo (aj na báze početných anekdot) dokazuje, že jeden z najväčších omylov je existencia univerzálnosti medzinárodného práva a medzinárodných právnikov. Na tento omyl prišla, keď po vyštudovaní medzinárodného práva na London School of Economics prišla na Harvard Law School (aj do advokátskej praxe v USA) a zistila, že neovláda

⁴⁰ Zaujímavé bolo to, že sa napríklad nepotvrdili hypotézy, ktoré predpokladali vysoké CILE u bohatších krajín, liberálnych štátov, štátov ochraňujúcich ľudské práva a u štátov viac zapájaných do globálneho trhu.

⁴¹ Pre klasifikáciu si autori štúdie zvolili medzinárodné právo ako povinný štúdijný predmet – CILE a štáty rozdelili do dvoch veľkých skupín majúcich CILE a nemajúcich CILE, kde 100 % tvorili štáty, kde každá právnická fakulta mala medzinárodné právo ako povinný predmet. S vysokým CILE, kde viac ako polovica právnických fakúlt mala medzinárodné právo ako povinný štúdijný predmet. Podľa toho napríklad 100 % CILE mali štáty s islamským právom a 95 % štátov s *droit écrit* a len 57,7 % štáty v *common law* právnej kultúre.

⁴² Experimentálny výskum potvrdil aj dôsledky tohoto stavu, a to, že ak sú absolventi práva viac informovaní o medzinárodnom práve tak aj ich politické preferencie sú s väčšou pravdepodobnosťou v súlade medzinárodnoprávnymi záväzkami. Pozri CHILTON, A. The Laws of War and Public Opinion: An Experimental Study. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. Vol. 171, No.1, 2015, s. 181-201.

⁴³ ROBERTS, A. *Is International Law International?* Oxford: Oxford University Press, 2017. Pozri tiež recenziu od G. Hernández. HERNÁNDEZ, G. E Pluribus unum? A Divisible College? Reflexions on the International Legal Profession. *European Journal of International Law*. Vol. 29, Issue 3, 2018.

„americké medzinárodné právo“, resp. študenti na Harvarde ani len netušia o medzinárodnom práve v európskom chápaní. Čo sa americkému (rozumej právnikovi z USA a čiastočne aj z Kanady, najmä z provincií založených na právnej kultúre *common law*) zdalo ako medzinárodné právo, tak to ona považovala za americké ústavné právo. Pri „medzinárodnoprávnej“ analýze konkrétneho prípadu, kde išlo o určenie otázky či „medzinárodné“ právo umožňuje uplatnenie jurisdikcie USA na občianskoprávne nároky cudzincov si tak musela chtiac-nechtiac naštudovať judikatúru amerických súdov, ktoré sa týkali tejto otázky, pretože medzinárodným právom v USA je vlastne americké právo medzinárodných vzťahov. Preto aj tá otázka v názve knihy (ocenenej viacerými prestížnymi cenami) či je medzinárodné právo skutočne medzinárodné z pohľadu jeho univerzálnosti alebo je to národné právo (najmä judikatúra vnútroštátnych súdov) aplikujúce medzinárodné právo. Či je teda vôbec možné unifikovať prípravu (výučbu) medzinárodných právnikov napríklad pre potreby tvorby a aplikácie medzinárodného práva, tak ako bola popísaná v prvej časti tohto príspevku.⁴⁴

V tomto smere je veľmi zaujímavá (rovnako z hľadiska originality ako aj z empirického výskumu) 4. kapitola, v ktorej porovnáva (opäť treba pripomenúť, že len univerzity v štátoch, ktoré sú stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN) učebnice medzinárodného práva, ktoré delí na „národné“ a „odnárodné“, pričom tým rozumie základný rozdiel v poznávaní medzinárodného práva. Kým v prvých sú primárnym zdrojom rozhodnutia vnútroštátnych súdov, najmä v otázke aplikovateľnosti noriem medzinárodného práva, tak v druhých ide spravidla o chápanie medzinárodného práva v jeho inštitucionálnom rozmere to znamená cez fungovanie a činnosť (vrátane uzatvárania medzinárodných zmlúv) medzinárodných organizácií. Z hľadiska citácií, zdrojov ale aj teórie vidí aj rozdiel medzi „západnými“ a „nezápadnými“ učebnicami, pričom napríklad v ruských učebniciach medzinárodného práva boli „západné“ zdroje (teória a judikatúra) zastúpené len v jednej tretine a naopak v „západných“ učebniciach boli „nezápadné“ zdroje len okrajovou záležitosťou, čo sa ale potom prejavuje aj v zložení nadnárodných orgánov, napríklad arbitrážnych,⁴⁵ kde prevažujú tzv. západní experti. Napriek tomu,

⁴⁴ Podľa vlastného priznania A. Roberts. „... táto kniha spochybňuje predpoklad, že medzinárodní právnici pracujú v jednej oblasti. Keď bol Oscar Schachter požiadaný, aby sa zamyslel nad profesionálnou komunitou medzinárodných právnikov, pamätne to nazval ‚neviditeľným kolégium‘, ktorého členovia boli ‚roztrúsení po celom svete‘, no ‚zapojení do nepretržitého procesu komunikácie a spolupráce‘ [Oscar Schachter, *The Invisible College of International Lawyers*, 72 Nw. U. L. Rev. 217.217(1977)]. Namiesto toho navrhujem aby medzinárodných právnikov bolo možné lepšie chápať tak, že tvoria ‚diverzifikované kolégium‘, ktorého členovia pochádzajú z rôznych štátov a regiónov a často tvoria samostatné, hoci niekedy prekrývajúce sa komunity s vlastným chápaním a prístupom, ako aj s vlastnými odlišnými vplyvmi a sférami vplyvu.“ Roberts. A. Is International dielo cit. v pozn. 42 s. 2.

⁴⁵ Tak napríklad zo zoznamu rozhodcov (právomoc ich zapisovať majú štáty) Medzinárodného centra pre riešenie investičných sporov (ICSID) ako jednej z inštitúcií Svetovej banky je vybraných 48 %

že A. Roberts priznáva, že jej (ne)znalosť ruštiny a čínštiny môže spochybníť reprezentatívnosť výberu tak práve uplatnenie právnikov v medzinárodných inštitúciách dokladá stálu prevahu „frankofónnych“ a „anglofónnych“ medzinárodných právnikov. Komparatívne poznatky (akokoľvek objektívne obmedzené) zosumarizoval v kritickej recenzii G. Hernández s odkazom: *„Vyučovať medzinárodné právo tak, ako ho v priebehu času konštituovali a chápali medzinárodnoprávne elity, vysvetľovať a chápať jeho eurocentrické korene, slúži na odhalenie týchto problémov a zároveň porozumenie vnútornej logike samotného medzinárodného práva a porozumeniu jazyka medzinárodnej právnej argumentácie.“* Predmetné posolstvo je príliš všeobecné na to, aby ukázalo cestu akou sa k tomuto cieľu dostať alebo inými slovami ako pristúpiť k vzdelávaniu medzinárodného práva na Slovensku, vrátane obsahu a formy učebnice medzinárodného práva.

V zásade by sa tu mali zohľadniť objektívne požiadavky kladené na odborníka v oblasti medzinárodného práva, ktoré vychádzajú z medzinárodnej „ponuky“ pre uplatnenie právnickej profesie v súčasnom priestore medzinárodného práva, čo bolo aj cieľom prvej časti príspevku. Z nej potom vyplýva, že významným zdrojom tejto ponuky je konštitucionalizácia medzinárodného práva, ktorá je založená na dvoch pilieroch. Prvým pilierom je človek (tu sa má na mysli jednotlivec či už v podobe fyzickej alebo súkromnoprávnej právnickej osoby) a druhým verejná moc, ktorá ho má chrániť a riadiť medzinárodné spoločenstvo tak, aby vzťahy medzi štátmi, vrátane činnosti nimi zriadených medzinárodných organizácií, zabezpečili rozvoj človeka. Táto konštitucionalistická definícia súčasného poslania medzinárodného práva dáva do popredia potrebu vzdelávania právnikov v medzinárodnom práve, ktorí budú vedieť nielen teoreticky ale aj prakticky zabezpečovať toto poslanie medzinárodného práva.

Z hľadiska metodiky výučby ako aj koncipovania učebnice medzinárodného práva sa má základný dôraz klásť na to ako môže právnik pomôcť jednotlivcovi prostredníctvom medzinárodného práva k jeho slobodnému rozvoju. Tento cieľ sa dá naplniť orientáciou na vymedzenie jednotlivca ako tvorcu medzinárodného práva (osobitne reprezentovaného právnikom) a zároveň aj ako nositeľa práv vyplývajúcich mu z medzinárodného práva. Z hľadiska zdrojov poznania medzinárodného práva pri jeho výučbe by sa mali uprednostniť vedomosti o

- originálnych prameňoch (okrem medzinárodných zmlúv sú nimi aj precedensy medzinárodných rozhodovacích orgánov, ako sú sudy, tribunály a arbitráže),
- procesných postupoch pri uplatňovaní práv vyplývajúcich z medzinárodného práva,

rozhodcov zo západnej Európy, 21 % zo Severnej Ameriky, pričom z hľadiska národnosti sú najviac zo všetkých národností vyberaní francúzski, britskí a americkí rozhodcovia.

- inštitucionalizácii medzinárodného práva, najmä z hľadiska poslania a organizačnej štruktúry medzinárodných organizácií s osobitným dôrazom na rozhodovacie nadnárodné inštitúcie,
- metodike tvorby medzinárodného práva jednak na všeobecnej úrovni a jednak na úrovni osobitných úprav,
- metodike interpretácie medzinárodného práva, najmä z pohľadu Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (jeho výklad aj v učebnici medzinárodné práva, by mohol byť podaný aj ako komentár k nemu).

Medzinárodnoprávna doktrína je v duchu A. Robertsovej ťažko uchopiteľná a podmienená „diverzifikovaným kolégiom“ medzinárodnoprávných teoretikov participujúcich na vytváraní tejto doktríny a účelom všeobecného vzdelania právnika by nemala byť jeho dezorientácia v labyrinte rôznych teórií, ktoré navyše sú viac či menej poznačené ideologizáciou spojenou s geopolitickými záujmami krajiny, v ktorej právny vedec pôsobí.⁴⁶ Neznamená to úplnú rezignáciu na medzinárodnoprávnu doktrínu ale skôr mieru a formu v akej bude prezentovaná a napríklad jej umiestnenie v poznámke pod čiarou by malo upozorniť študentov „na širšiu akademickú diskusiu“ ako to navrhuje J. Klabbers vo svojej (veľmi podnetnej) učebnici medzinárodného práva.⁴⁷

Medzinárodné právo nie je úplne univerzálne a už vôbec nie uniformné z hľadiska jeho vzdelávania v ňom, ktoré je naopak aj pri porovnávaní hlavných mocností sveta pluralitné a silne ideologizované. Práve snaha o jeho apolitizáciu a konštitucionalizáciu môže byť požadovaným dynamickým prvkom (a medzinárodné právo je mimoriadne dynamické až tekuté) pri

- metodike výučby, ktorá sa môže bližšie k americkej orientácii na riešenie tzv. prípadových štúdií,
- tvorbe učebníc, ktorá favorizuje rozbor judikatúry medzinárodných súdov ako určujúcich prameňov práva v konštitucionalistike.

Osobitné miesto vo výučbe medzinárodného práva by mali zohrávať medzinárodné študentské súťaže, tzv. *Moot Court* a príprava na ne. Pedagogický prínos študentských súťaží je všeobecne akceptovaný aj v iných odboroch, vrátane prírodných vied.⁴⁸ *Moot Courty*, ktorých sú stovky⁴⁹ prinášajú pre právnikov najmä

⁴⁶ Najlepšie to dokumentuje rôzny výklad humanitárnej intervencie z pohľadu amerického, čínskeho a ruského učenca na jednu a tú istú okupáciu Kosova, Iraku, či Krymu.

⁴⁷ Pozri KLABBERS, J. *International Law*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

⁴⁸ POSTAREFF, L., PARPALA, A., LINDBLOM-YLÄNE, S. Factors Contributing to Changes in a deep approach to learning in different learning environments. *Learning Environments Research*, Vol. 18, Issue 3, 5.315-333.

⁴⁹ Z mnohých napríklad Telders International Law Moot Court Competition, International Criminal Court Moot Court Competition, European Human Rights Moot Court Competition, European Law Students Association a John H Jackson Moot Court Competition o práve Svetovej obchodnej

- schopnosť komplexnej analýzy prípadu,
- zdokonalenie v písomnom stvárnení právnických textov,
- skúsenosť v ústnom podaní obhajoby,
- prácu v tímových zostavách.

V neposlednom rade úspech v *Moot Courte* je prestížnou záležitosťou pre univerzity, ktoré dokázali pripraviť konkurencie schopné, či dokonca víťazné tímy⁵⁰ zložené z ich študentov.⁵¹ Samozrejme, že takýto úspech pomôže študentovi aj vtedy, keď nebude pôsobiť v oblasti medzinárodného práva ale určite si zapamätá, že napríklad aj bežný vnútroštátny prípad domáceho násillia, či zníženia dôchodku, môže mať koncovku na ESLP.⁵²

Záver

Vo virtuálnom svete preplnenom informáciami o čomkoľvek je veľmi ľahké dostať sa k spleti medzinárodných zmlúv a medzinárodných, či už verejnoprávných alebo súkromnoprávných, organizácií a korporácií. Medzinárodné právo a platí to aj pre súkromné aj pre verejné by malo byť kompasom, v ktorom by sa mali predovšetkým zorientovať právnici a potom zorientovať nielen politikov či „štátnikov“ ale aj obyčajných ľudí. Nemá zmysel poskytovať im siahodlhé informácie o každej medzinárodnej organizácii, o každej oblasti medzinárodného práva či o obsahu každej medzinárodnej zmluvy (týmito informáciami je ľahko prístupný internet doslova presýtený) ale pri stretnutí s medzinárodným prvkom, v najrôznejšej situácii, ukázať cestu ako hľadať riešenie. A navyše, čo priniesla konštitucionalizácia medzinárodného práva, právnik by mal vedieť poradiť ako vyriešiť individuálny problém (od zatknutia policajtom po riešenie nehody so susedom, ktorého deti šikanujú moje päťročné dievčatko alebo ak chceme od rozhodnutia veľkého investično-obchodného sporu zakotveného v globálnom trhu po ochranu mojej jablone, ktorej korene budú vysekané z dôvodu polozenia kábla telekomunikačnej infraštruktúry, vďaka ktorej aj moja dedinka bude mať prístup na internet)

organizácie (WTO), European Law Moot Court Competition, Manfred Lachs Space Law Moot Court Competition.

⁵⁰ Samozrejme, že pravidlá jednotlivej súťaže či spôsob hodnotenia (často viac zameraný na formu ako na obsah) je aj predmetom kritiky. Pozri SIMPSON, G. On the Magic Mountain: Teaching Public International Law. *European Journal of International Law*, Vol. 10. Issue 1, 1999, s. 70-92.

⁵¹ V tejto súvislosti je vhodné odkázať na zaujímavú knihu M. Thomasa a L. Cradduchovej, ktorá je aj akýmsi návodom pre prípravu „víťazného“ tímu, pričom *mooting* chápe ako osobitnú formu komunikácie vyžadujúcej si osobitný spôsob argumentácie založenej na právnej kompetencii komunikácie. Pozri THOMAS, M., CRADDUCK, L. *The Art of Mooting: Theories, Principles and Practice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019.

⁵² K aktuálnym otázkam nazerania na súťaže študentov práva *moot court* pozri recenziu knihy M. Thomasa a L. Cradduck *The Art of Mooting* od D. Scotta a U. Soirila – SCOTT, D., SOIRILA, U. *The Politics of the Moot Court*. *European Journal of International Law*. Vol. 32, Issue 3, 2021, s. 1079-1106.

prostredníctvom medzinárodného práva a vďaka nemu. Taký by mal byť právnik v medzinárodnom práve a medzinárodné právo v právnikovi.

Zoznam použitej literatúry

1. BERNSTORFF von J. New Responses to the Legitimacy Crisis of International Institutions: The Role of, Civil Society ' and the Rise of the Principle of Participation of, The Most Affected ' in International Institutional Law. *European Journal of International Law*. Vol. 32, Issue 1, 2021, s. 125-157.
2. BOGDANDY von M., GOLDMANN, M., VENZKE, I. From Public International to International Public Law: Translating World Public Opinion into International Public Authority. *European Journal of International Law*. Vol. 28, Issue 1, 2017, s. 115-145.
3. BÚRCA de G. Poland and Hungary 's EU membership: On not confronting authoritarian governments. *International Journal of Constitutional Law*, zv. 20, č. 1, 2022, s. 13-34.
4. CRAWFORD, J., KOROMA, A., MAHMOUDI, S., PELLET, A. *The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses: Essays in Honour of Djamchid Momtaz*. Leiden: Brill-Nijhoff, 2017, s. 41-52.
5. HERNÁNDEZ, G.. E Pluribus unum? A Divisible College? Reflexions on the International Legal Profession. *European Journal of International Law*. Vol. 29, Issue 3, 2018.
6. CHILTON, A. The Laws of War and Public Opinion: An Experimental Study. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. Vol. 171, No.1, 2015, s. 181-201.
7. JENNINGS, R., WATTS, A. (ed.) *Oppenheim's International Law*. 9th edition, Volume 1. Peace. Oxford: Oxford University Press, 2008.
8. KLABBERS, J. Book Review of Maurizio Ragazzi, The Concept of International Obligations Erga Omnes. *Finnish Yearbook of International Law*, č. 8, 1997, s. 409.
9. KLABBERS, J. *International Law*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
10. KORHONEN, O. Within and Beyond Interdisciplinarity in International Law and Human Rights. *European Journal of International Law*. Volume 28, Issue 2, May 2007, s. 629.
11. KOSKENIEMI, M. International Law and Hegemony: A Reconfiguration, 17 *Cambridge Review of Interantional Affairs*. 2004, str. 197-218.
12. KOSKENIEMI, M. *The politics of International Law*. Hart Publishing, 2011, s. 237.
13. MAISLEY, N. The International Right of Right? Article 25 (a) of the ICCPR as Human Right to take Part in International Law-Making. *European Journal of International Law*. Vol. 28, Issue 1, 2017, s. 89-113.
14. MARTENS, K. Proffesionalised representation of human rights NGOs to the

- United Nation. *The Interational Journal of Human Rights*. Vol. 10, Issue 1, 2006, s. 19-30.
15. MILLER, R., BRATSPIES, R. *Progres in International Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 912.
 16. PELC, K. The Politics of Precedent in International Law: A Social Network Application. *The American Political Science Review*. Vol. 108., No. 3, 2014, s. 547-564.
 17. POSTAREFF, L., PARPALA, A., LINDBLOM-YLÄNE, S. Factors Contributing to Changes in a deep approach to learning in different learnig enviroments. *Learning Environments Research*, Vol. 18, Issue 3, s. 315-333.
 18. ROBERTS, A. *Is International Law International?* Oxford: Oxford University Press, 2017.
 19. SCOTT, D., SOIRILA, U. The Politics of the Moot Court. *European Journal of International Law*. Vol. 32, Issue 3, 2021, s. 1079-1106.
 20. SCOVILLE, R., BERLIN, M. Who Studies International Law. Explaining Cross-national Variation in Compulsory International Legal Education. *European Journal of International Law*. Vol. 30, Issue 2, 2019, s. 481-508.
 21. SIMPSON, G. On the Magic Mountain: Teaching Public International Law. *European Journal of International Law*. Vol. 10. Issue 1, 1999, s. 70-92.
 22. SVÁK, J. et al. *Teória a prax legislatívy*. 3 rozšírené vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2012. 440 s.
 23. SVÁK, J. Kam siaha extrateritoriálna zodpovednosť štátu za porušovanie Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. *Justičná revue*, 2021, č. 12, s. 1517-1523.
 24. SVÁK, J. Intersexuálne športovkyne ako hnacia sila transnacionálnej ochrany ľudských práv. *Právny obzor* (v tlači).
 25. SVÁK, J., BALOG, B. Ústavnoprávny režim vystúpenia Slovenskej republiky z Európskej únie. *Ročník 95*, 2012, č. 6.
 26. SVÁK, J., BALOG, B. Legislatívna kultúra. *Právny obzor*. Ročník 101, 2018, č. 4, s. 345-360.
 27. THOMAS, M., CRADDOCK, L. *The Art of Mooting: Theories, Principles and Practice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019.
 28. TRISTER, T. *The US, the UN, and the Management of Global Change*. New York: New York University Press, 1983, s. 303.
 29. VOULGARIS, N. The International Law Commission and Politics: Taking the Science Out of International Law 's Progressive Development. *European Journal of International Law*, Volume 33, Issue 3, 2022, s. 761 a nasl.
 30. ZARBIJEV, F. On the Judge Centredness of the International Legal Self. *Europeen Journal of International Law*. Issue 32, Vol. 4, 2021, s. 1139-1166.

Kontaktné údaje

prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.

jan.svak@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Bratislavské právnické fórum 2023
Právny štát v medzinárodnom práve
a medzinárodné právo v právnom štáte

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
1. vydanie
2023

ISBN 978-80-7160-700-7

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-700-7